

ISSN 2774-0234 (Print)
ISSN 2774-0641 (Online)

วารสารศิลปวัฒนธรรมสุนันทา
Journal of Suan Sunandha Arts and Culture

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม 2566
Vol. 3 No. 2 July - December 2023

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
The Office of Arts and Culture, Suan Sunandha Rajabhat University

วารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทา

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2566)

Vol.3 No.2 (July – December 2023)

ISSN 2774 – 40234

เจ้าของ

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

1 ถนนอุทัยทอง แขวงวิชิตพยาบาล เขตดุสิต

กรุงเทพมหานคร 10300

โทรศัพท์ 0 2160 1216 อีเมล artsjournal@ssru.ac.th

เว็บไซต์ https://so01.tci-thaijo.org/index.php/artsjournal_ssru/about

ภาพหน้าปก : ดอกกล้วยไม้จากภาพวาดสีน้ำของคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ กรมพระ
สุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา นำมาจัดวางใหม่บนพื้นสีน้ำเงิน พร้อมด้วยอักษรวิจิตร
ประดิษฐ์เป็นข้อความวารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทา ผลงานของภาณุวัฒน์ กาหลิบ

วารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทา

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 ปี พ.ศ.2566 Vol.3 No.2 2023

ISSN 2774-0234 (Print) ISSN 2774-0641 (Online)

วารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทา เป็นวารสารวิชาการราย 6 เดือน กำหนดออกปีละ 2 ฉบับ (ฉบับที่ 1 มกราคม ถึง มิถุนายน ฉบับที่ 2 กรกฎาคม ถึง ธันวาคม) มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสื่อกลางในการนำเสนอผลงานวิชาการอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง ทั้งผลงานการวิจัย และผลงานปริทัศน์ที่มีคุณภาพ มีความคิดสร้างสรรค์ มีประโยชน์ต่อสังคม โดยเฉพาะด้านศิลปะและวัฒนธรรมทุกแขนง อันจะทำให้เกิดการสืบสาน รักษา ต่อยอด ตลอดจนก่อให้เกิดการเรียนรู้ เข้าใจสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย

วารสารนี้เปิดรับผลงานวิชาการ ประเภทบทความวิชาการ บทความวิจัย บทปริทัศน์หนังสือ และกรณีศึกษา เนื้อหาทั้งหมดที่ปรากฏในวารสารฉบับนี้ ได้ผ่านการพิจารณากลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้อง ไม่น้อยกว่าบทความละ 3 ท่าน และกองบรรณาธิการได้พิจารณาเห็นชอบให้เผยแพร่ได้ โดยเนื้อหาที่ปรากฏในวารสารถือเป็นความคิดเห็นส่วนบุคคลของผู้เขียน มิใช่ความคิดเห็น และไม่ถือเป็นความรับผิดชอบของบรรณาธิการและกองบรรณาธิการ ในกรณีที่ตรวจสอบภายหลังพบว่าผู้เขียนบทความได้คัดลอกผลงาน หรือลิขสิทธิ์ของผู้ใด รวมถึงการอ้างอิงที่ไม่ถูกต้อง ให้ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนทั้งสิ้น

ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.ชุตินาฏณ์ ศรีวิบูลย์
รองศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต พังนรินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมสัน โสมณวัตร
อาจารย์ ดร.พีระพล ชัชวาลย์

อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพัฒนา
รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนศักดิ์ ผดุงเศรษฐกิจ

รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการและกิจกรรม

กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณปรีชา เกาทอง
ศาสตราจารย์ ดร.ศุภกร ดิษฐพันธ์
ศาสตราจารย์พรรัตน์ ดำรง
ศาสตราจารย์ ดร.ปานฉันท์ อินทร์คง
ศาสตราจารย์ ว่าที่ร้อยโท ดร.พิชัย สดภิบาล
Prof. Dr.Yuko Kurahashi
รองศาสตราจารย์ ดร.พรประพิตร เฝ้าสวัสดิ์
รองศาสตราจารย์ ดร.สมพล ดำรงเสถียร

รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ
รองศาสตราจารย์ ดร.ปาริชาติ จีงวิวัฒนาภรณ์
รองศาสตราจารย์ ดร.เก่งกิจ กิติเรียงลาภ
รองศาสตราจารย์ ดร.จารุพรพรณ ทรัพย์ปฐ
รองศาสตราจารย์เสาวภา ไพทยวัฒน์
อาจารย์ ดร.นันทิตา ไอรูธรรม

มหาวิทยาลัยศิลปากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี
Kent State University
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร
ลาดกระบัง
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ข้าราชการบำนาญ
ข้าราชการบำนาญ
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ

ศาสตราจารย์ ดร.สายหยุด จำปาทอง
ศาสตราจารย์พิเศษธงทอง จันทรางศุ
รองศาสตราจารย์ ดร.ชัชพล ไชยพร
รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทรสุวรรณ์
รองศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร
รองศาสตราจารย์ ดร.สุภาวดี โพธิเวชกุล
รองศาสตราจารย์เสาวภา ไพทยวัฒน์

ข้าราชการบำนาญ
ข้าราชการบำนาญ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศิลปินแห่งชาติ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
ข้าราชการบำนาญ

รองศาสตราจารย์สมศักดิ์ บัวรอด

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัตนพล ชื่นคำ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิราภรณ์ อัจฉริยะประสิทธิ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฐภรณ์ รัตนชัยวงศ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประวิทย์ ฤทธิบูลย์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กชกร ชิตท้วม

ดร.นฤพนธ์ ดำรงวิเศษ

ข้าราชการบำนาญ

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ฝ่ายประสานงาน

พรธรรณ

เฉลิมลอย

รวีโรจน์

สิงห์ลำพอง

ชนะภพ

วัฒนไธพาร

วณิชยา

บุษบงส์

วิมลฉัตร

เลิศศศิทธิ์

ที่ปรึกษาศิลปกรรม

อาจารย์กวีธา ธรรมเจริญสถิต

รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารและแผนงาน

จัดรูปเล่ม เรียงพิมพ์

ชุติพันธ์ มาลาธรรม

ออกแบบปก

อาจารย์ภาณุวัฒน์ กาหลิบ

บทบรรณาธิการ

วารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เป็นแหล่งข้อมูลเผยแพร่องค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งนักวิชาการและบุคคลทั่วไปที่สนใจ สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ทั้งในรูปแบบของวารสารตีพิมพ์และออนไลน์ ประกอบด้วยบทความวิจัย บทความวิชาการ และบทความปริทัศน์ ที่ผ่านกระบวนการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะด้านนั้น ๆ จำนวน 3 ท่าน ซึ่งในวารสารฯ ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2566) นี้ ประกอบด้วยบทความจากหลากหลายสาขาและมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง มีการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลการศึกษาที่น่าสนใจ ประกอบด้วย สาขาประวัติศาสตร์ วรรณกรรม และศิลปะการแสดง ดังนี้

บทความเรื่อง *อิสานในสมัยรัชกาลที่ 7 ในสายพระเนตรสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต* โดย ม.ร.ว.พฤษิลาณ ชุมพล เป็นการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ รายงานตรวจราชการมณฑลอิสานและมณฑลนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. 2469 ของ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต แสดงให้เห็นวิถีชีวิตของประชากรสยามในขณะนั้นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของทั้งสองมณฑล ตลอดจนความเชื่อมโยงของภารกิจภาครัฐที่กระทรวงต่าง ๆ จะต้องเร่งรัดพัฒนาความเจริญจากส่วนกลางเข้าสู่พื้นที่ โดยมีข้อคิดเห็นที่เป็นพระวินิจฉัยอันน่าสนใจยิ่ง สะท้อนให้เห็นถึงภาระหน้าที่ของพระองค์ท่านในฐานะเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่ต้องพัฒนาพื้นที่ และแก้ไขปัญหาเรื่องความเป็นอยู่ของราษฎรส่วนภูมิภาคในยุคต้นรัชกาลที่ 7

บทความเรื่อง *การเข้าสู่อาชีพนักเขียนสตรีในช่วงเปลี่ยนผ่านสมัยรัชกาลที่ 7* โดย นัตรบงกช ศรีวัฒนสาร ศึกษาวิธีการประกอบอาชีพนักเขียนของสตรีในสมัยรัชกาลที่ 7 ซึ่งเป็นยุคเปลี่ยนผ่านระหว่างสยามเก่าสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไปสู่สยามใหม่ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ.2475 จนถึงสิ้นสุดรัชกาลที่ 7 บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมจากนโยบายของรัฐ และการที่สตรีได้เข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ ได้นำไปสู่ความคิดที่ทันสมัย และส่งผลต่อการประกอบอาชีพของสตรีสยามที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีเป้าหมายหลักของการศึกษาอยู่ที่การเข้าสู่อาชีพนักเขียนของสตรี จะพบว่าปัจจัยสำคัญสามประการที่ชักนำให้สตรีเข้าสู่อาชีพนักเขียนในที่สุด

บทความเรื่อง *การฝึกหัดครูสตรีของไทยระหว่างปี พ.ศ.2456 – 2506* โดย รวีโรจน์ สิงห์ลำพอง ได้ศึกษาและนำเสนอประวัติศาสตร์ของการฝึกหัดครูฝ่ายสตรีตั้งแต่แรกเริ่มในปี พ.ศ.2456

จนถึงปี พ.ศ.2506 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยากลำบากในการจัดการเรียนการสอนของวิชาชีพระยะสั้น ตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม อุปสรรคสำคัญที่ปรากฏคืออิทธิพลทางสังคม วัฒนธรรมดั้งเดิมต่อวิถีชีวิตของสตรี และค่านิยมในการศึกษาเล่าเรียนตามระบบที่กำหนดโดยรัฐ ทำให้การฝึกหัดครูฝ่ายสตรีมีจุดกำเนิดอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีพัฒนาการอย่างเชื่องช้าท่ามกลางอุปสรรคและผลกระทบจากปัจจัยแวดล้อม นานาประการ จนถึงยุคที่ก้าวเข้าสู่ความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับการศึกษาวิชาชีพระยะสั้นของฝ่ายบุรุษ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2506 เป็นต้นมาซึ่งส่งผลมาถึงปัจจุบัน

บทความเรื่อง *นวนิยายบอยส์เลิฟของกัมพูชา: กรณีศึกษานวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ”* โดย ชาญชัย คงเพียรธรรม นำเสนอการวิเคราะห์ นวนิยายแนวความรักเพศเดียวกันระหว่างชายกับชายของกัมพูชาเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” ของ เอือน วุทธิ นักเขียนหน้าใหม่ ดีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.2565 นอกจากความใหม่ของผลงานที่สะท้อนเรื่องการเปิดกว้างของสังคมในการมีตัวตนของกลุ่มรักเพศเดียวกันแล้ว ความดีเด่นของนวนิยายเรื่องนี้คือ เป็นนวนิยายที่มีนวัตกรรม (ความแปลกใหม่ – novelty) ในด้านต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการเปิดรับกลุ่ม LGBTQ ในสังคมกัมพูชามากขึ้น และได้กลายเป็นอัตลักษณ์ของเอือน วุทธิ ผู้ที่กำลังมีผลงานโดดเด่นอยู่ในแวดวงวรรณพิภพกัมพูชาขณะนี้

บทความเรื่อง *“อาวุธของพ่อโนราแขก”* โดย อานนท์ หวานเพชร ซึ่งได้ศึกษาเรื่องการแสดงโนราแขก หรือที่ภาษาท้องถิ่นภาคใต้เรียกว่า โนราควน อันเป็นการแสดงโนราเฉพาะพื้นถิ่นในเขตสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และบางพื้นที่ทางตอนบนของประเทศไทย เป็นการผสมผสานแสดงของสองวัฒนธรรมคือไทยและมาเลเซีย ที่มีลักษณะเด่นของเครื่องแต่งกาย ภาษาที่ใช้ และอาวุธประกอบการแสดง ลักษณะพิเศษของการใช้อาวุธประจำกายของตัวแสดงเอก หรือพ่อโนรา คือการนำอุปกรณ์ของการแสดงมาโยงมาร่วมประกอบกับการแสดงโนราและแบ่งขั้นตอนการใช้ได้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นรูปแบบเฉพาะของการแสดงโนราแขกที่เป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่ง

บทความเรื่อง *แนวคิดประดิษฐ์ทำรำการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ชาตรีศรีอโยธยา* โดย ธิติรัตน์ จันทร์ทา เป็นการนำเสนอผลงานสร้างสรรค์และออกแบบการแสดงนาฏศิลป์ โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ร่วมกับการปฏิบัติ มีลักษณะการสร้างสรรค์ทำรำสำหรับสื่อความหมายในการโดยเลียนแบบกิริยามาจากธรรมชาติและประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยอาศัยจากนาฏยศัพท์และพื้นฐานทำรำจากนาฏศิลป์ไทย มาปรับให้สอดคล้องกับความหมายของบทร้อง รวมถึงผสมผสานทำรำที่สร้างสรรค์ใหม่ เป็นชุดการแสดงร่วมสมัยที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

Journal of Suan Sunandha Arts and Culture

วารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ปีที่ 3 ฉบับที่ 2/2566

ในโอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า วารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทาฉบับนี้จะเป็นประโยชน์
สำหรับการศึกษาวิจัย และช่วยต่อยอดองค์ความรู้ในแวดวงวิชาการต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนศักดิ์ ผดุงเศรษฐกิจ

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทความวิชาการ

- ISAN DURING THE SEVENTH REIGN IN THE EYES OF
H.R.H. PRINCE PARIBATRA (BORIPHAT) 1
อีสานในสมัยรัชกาลที่ 7 ในสายพระเนตรสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต
PRUDHISAN JUMBALA (ม.ร.ว. พฤษธิ์สาน ชุ่มพล)
- WOMEN WRITERS DURING THE TRANSITIONAL PERIOD OF KING RAMA VII 21
การเข้าสู่อาชีพนักเขียนสตรีในช่วงเปลี่ยนผ่านสมัยรัชกาลที่ 7
CHATBONGKOCH SRIWATTANASARN (ฉัตรบงกช ศรีวัฒนสาร)
- FEMALE TEACHER TRAINING IN THAILAND DURING 1913 – 1963 41
การฝึกหัดครูสตรีของไทยระหว่างปี พ.ศ.2456 – 2506
RAWIROCH SINGHLUMPONG (รวีโรจน์ สิงห์ลำพอง)
- CAMBODIA’S BL NOVEL: A STUDY ON “FORGOTTEN LOVE” 63
นวนิยายบอยส์เลิฟของกัมพูชา: กรณีศึกษานวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ”
CHANCHAI KHONGPHIANTHUM (ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม)

บทความวิจัย

- THE WEAPONS OF NORA KAEK MASTER 83
อาวุธของพ่อโนราแขก
ARNON WENPHET (อานนท์ หวานเพ็ชร)

IDEAS FOR INVENTING DANCE MOVES TO CREATE THE CHATRI SRI AYOTHAYA

101

แนวคิดประดิษฐ์ท่ารำการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ชาตรีศรีอโยธยา

THIDARAT CHANTHA (ธิดารัตน์ จันทร์หา)

บทความวิชาการ

ISAN DURING THE SEVENTH REIGN IN THE EYES OF
H.R.H. PRINCE PARIBATRA (BORIPHAT)

อีสานในสมัยรัชกาลที่ 7 ในสายพระเนตรสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต

PRUDHISAN JUMBALA (ม.ร.ว. พฤทธิสาน ชุมพล)*

วันที่รับบทความ 13 มิถุนายน 2566

วันที่แก้ไขบทความ 24 ตุลาคม 2566

วันที่ตอบรับบทความ 30 ตุลาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์รายงานตรวจราชการมณฑลภาคอีสานและนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. 2469 (ต้นรัชกาลที่ 7) สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต การศึกษาพบว่า แม้ว่าจะเสด็จในฐานะเสนาบดีกระทรวงกลาโหมก็ตาม แต่ทรงมีพระภารกิจในฐานะองค์อธิรัฏฐมนตรีอยู่ในพระทัยเป็นสำคัญ พระนิพนธ์รายงานจึงมีข้อมูล ข้อสังเกตและข้อคิดเห็นเกี่ยวกับงานของกระทรวงต่าง ๆ โดยบางครั้งทรงเชื่อมโยงให้เกิดบูรณาการระหว่างกัน เรื่องราวที่ทรงไว้นับเป็นข้อมูลที่หาได้ไม่ง่ายเกี่ยวกับสภาพสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในอีสานทั้งในชนบทและเมืองในสมัยนั้น แสดงให้เห็นว่าเมื่อการคมนาคมโดยเครื่องบินและรถไฟเข้าไปถึง อีสานมีความพร้อมจะเปลี่ยนผ่านจากวิถีเศรษฐกิจแบบพอเลี้ยงชีพไปสู่เศรษฐกิจการตลาด เมื่อประกอบกับโอกาส

* รองศาสตราจารย์เกษียณอายุราชการจากภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันสนใจศึกษาประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 7, E.mail: pjsan 713@gmail.com.

An Associate Professor who retired from the Department of Government, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, and who is now an amateur historian studying various aspects of H.M. King Prajadhipok and his reign. Email: Pjsan713@gmail.com.

ทางการศึกษาน่าจะมีผลเนื่องให้นิสัยใจคอของราษฎรเปลี่ยนแปลงไปในทางที่สำนึกในสิทธิและเสรีภาพมากขึ้น จำเป็นที่ข้าราชการจะต้องปรับตัวที่จากการสั่งการเป็นการเปิดโอกาสและการขอความร่วมมือ

คำสำคัญ: อิศาน / สมัยรัชกาลที่ 7 / สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต / การคมนาคม / การปกครอง

Abstract

This article summarizes and analyzes H.R.H. Prince Paribatra, the Prince of Nagara Svarga's report on his inspection tour of Isan (Northeast Siam) in 1926 during the Seventh Reign (1925–1935). The findings are that, although the prince went there as Minister of Defense, he has foremost in his mind his duty as a Supreme Councillor. Thus, he organized the report so as to be of benefit to the various ministries as well as to suggest ways of in regarding their duties. The report is a relatively rare source of information on the life and livelihood of both ruralites and townspeople in Isan. It highlighted the fact that, as air and rail means of transportation made inroads, there were distinct signs of the people's readiness to shift from self-sufficient economy to market economy. Also, greater educational provision would lead to changes in attitudes from one of subservience to one ever more aware of rights and freedoms. Thus, government officers needed to adjust their stance from issuing orders to allowing participation and seeking cooperation from the locals.

Keywords: Isan (Northeast Siam) / Prince Paribatra (Boriphat), King Prajadhipok's Reign / Transport / Society and Economy / Siam (Thailand)

บทนำ

อิสาน (หรือ อีสานตามวิธีสะกดคำในปัจจุบัน) เป็นดินแดนแถบเดียวในสยามประเทศที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้เสด็จพระราชดำเนินประพาส

หากแต่ว่า อีสานย่อมอยู่ในสายพระเนตรเหมือนกับที่อื่น ๆ ในพระราชอาณาจักร ดังปรากฏว่า สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้เสด็จตรวจราชการในอิสานในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2469 ซึ่งเป็นปีที่สองในรัชกาลที่ 7 ไม่ถึงหนึ่งเดือนก่อนที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือและมณฑลพายัพ ซึ่งเป็นการเสด็จประพาสที่หัวเมืองครั้งแรกในรัชกาล

รายงานตรวจราชการมณฑลภาคอีสานและนครราชสีมา พ.ศ. 2469 เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอฯ ซึ่งตีพิมพ์เป็นบทที่ 3 ของหนังสือทอดพระเกียรติจอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เนื่องในโอกาสครบรอบร้อยปีแห่งวันประสูติ วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2524 ซึ่งสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2524 โดยบทที่ 3 นี้มีความยาวถึง 43 หน้า กระดาษ เอ.4 นับว่าเป็นแหล่งข้อมูลที่ทำให้ทราบว่าดินแดนซึ่งปัจจุบันเรียกรวม ๆ ว่าภาคอีสานนั้นเป็นเช่นใดในสมัยนั้น อย่างน้อยตามที่เจ้านายชั้นสูงจากกรุงเทพฯ พระองค์นี้ทรงประสบพบและได้ทรงพระนิพนธ์รายงาน ซึ่งน่าจะได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ได้ทรงทราบประกอบการมีพระบรมราชโองการสั่งการปฏิบัติ

นอกจากพระนิพนธ์รายงานนี้แล้ว ยังมีหนังสืออีกเล่มหนึ่งชื่อว่า **คำกราบบังคมทูล กระแสพระตำรัสและพระโอวาท สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ตั้งแต่ธันวาคม พ.ศ. 2454 ถึง พฤษภาคม พ.ศ. 2475** ไว้ให้ใช้เป็นการเสริมในการเรียบเรียงบทความนี้

พระประวัติในส่วนที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเสด็จ (ทอดพระเกียรติฯ, 2524. บทที่ 1)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้มีพระชันษามากกว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหนึ่งรอบนักษัตร ทรงสำเร็จการศึกษาด้านการทหารบกและเสนาธิการทหารจากประเทศเยอรมนี

เมื่อเสด็จกลับมาในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ทรงเป็นเสนาธิการทหารบกในเบื้องต้น และให้ทรงย้ายไปเป็นผู้บัญชาการทหารเรือ ซึ่งเป็นกิจการที่ไม่ทรงมีภูมิรู้โดยตรง แต่ทรงมีกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์เป็นรองผู้บัญชาการถวายคำปรึกษาด้านเทคนิคทหารเรือ ผลงานของพระองค์ในช่วงนั้น จึงเป็นเรื่องการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารกรมทหารเรือให้รัดกุมขึ้น เป็นสำคัญ

ครั้นในรัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าฯ ให้ยกกรมทหารบกและกรมทหารเรือเป็นแบ่งเป็นกระทรวง 2 กระทรวงต่างหากจากกันและเลื่อนพระองค์ขึ้นเป็นเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ในช่วงนี้ได้ทรงริเริ่มโครงการสร้างกองกำลังทหารเรือ มุ่งสู่การพัฒนากองทัพเรือให้ทันสมัย

ใน พ.ศ. 2463 โปรดเกล้าฯ ให้ทรงพ้นจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงทหารเรือไปทรงเป็นเสนาธิการทหารบก พระองค์จึงได้ทรงงานตรงกับความสามารถทางการทหารที่ทรงมี

หนึ่งในความรับผิดชอบของเสนาธิการทหารบกนั้น คือกรมอากาศยาน ซึ่งเพิ่งตั้งขึ้นใหม่ ทรงสนพระทัยในกิจการนี้มาก เพราะทรงมีพระดำริว่าอาจเป็นประโยชน์แก่การคมนาคม คือสามารถย่นระยะเวลาการเดินทางไปในถิ่นที่รถไฟยังไม่ถึง ซึ่งที่สำคัญก็คือถิ่นอีสาน ทรงดำเนินการบำรุงกำลังทางอากาศ ให้จัดหาเครื่องบินและชักชวนพ่อค้าประชาชนให้บริจาคเงินสร้างเครื่องบิน ทรงสนับสนุนให้คนไทยหัดขับเครื่องบิน ซ่อมเครื่องยนต์และสร้างลำตัวและใบพัดเองได้ ตลอดจนอุทิศแรงงานสร้างลานให้เครื่องบินขึ้นลงได้ตามจังหวัดต่าง ๆ

นอกจากงานในระบบราชการแล้ว สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตยังทรงเป็นอุปนายกสภาอากาศสยามตั้งแต่ พ.ศ. 2463 จนถึงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 ด้วย สภาอากาศสยามนี้ไม่ได้เป็นส่วนราชการ แม้ว่าจะตั้งขึ้นโดยพระราชดำริของสมเด็จพระมหาลีฯ ฉะนั้น การพัฒนาจึงต้องอาศัยการหาทุนสนับสนุนจากการบริจาค พระองค์ทรงนิยมการเลี้ยงกล้วยไม้ ได้ทรงพระนิพนธ์ตำรากล้วยไม้ออกจำหน่ายหาทุน ทั้งยังทรงเชิญชวนพระบรมวงศานุวงศ์ พ่อค้า ประชาชนให้บริจาคทรัพย์ จนกระทั่งก่อสร้างสถานเสาวภาได้สำเร็จเป็นสถานที่ในการวิจัยพยากรณ์โรคตรวจดับเชื้อโรคและทำวัคซีนและเซรุ่ม อีกทั้งเป็นโรงเรียนอบรมวิชาโรคระบาดต่าง ๆ เป็นประโยชน์ต่อกิจการการแพทย์การพยาบาลที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาอากาศสยาม

ครั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตเมื่อคืนวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 โดยไม่มีพระราชโอรสสืบราชสันตติวงศ์ มีผู้หวังมาก่อนว่าพระองค์จะได้ทรงราชสมบัติหากแต่ในการประชุมในวันนั้น ปรากฏว่าสมเด็จพระเจ้าฟ้าปิยาเธอกรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ทูลต่อพระองค์ลงกราบพระบาทกรมหลวงสุโขทัยธรรมราชาถวายราชสมบัติและกราบบังคมทูลว่าจะทรงใช้สอยในราชการสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็จะสนองพระเดชพระคุณในราชการสิ่งนั้นทุกอย่าง แต่ขอพระราชทานเลิกคิด “ขบถเสียที เพราะได้รับหน้าที่นี้มา 15 ปีแล้ว เปื่อยเต็มที” (เทอดพระเกียรติฯ, 2524. บทที่ 1) สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา จึงทรงรับราชสมบัติ ในพระปรมาภิไธยว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

สามวันต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งอภิรัฐมนตรีสภาขึ้นเป็นคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดินประกอบด้วยเจ้านายชั้นบรมวงศ์ผู้ทรงเคยแสร้งการมามาก 5 พระองค์ โดยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาทรงเป็นอภิรัฐมนตรีพระองค์หนึ่ง

ต่อมาอีกไม่นานได้โปรดเกล้าฯ ให้ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ซึ่งในขณะนั้นรับผิดชอบแต่กิจการทหารบก อันดับแรกที่ทรงดำเนินการคือการปรับปรุงโครงสร้างกระทรวงให้กระชับลดจำนวนกรมจาก 15 กรม เป็น 5 กรม ยังผลเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก สอดคล้องกับนโยบายการรักษาคุณภาพทางการเงินของรัฐบาลที่กำลังประสบปัญหาการจ่ายสูงกว่ารายรับอยู่ในเวลานั้น และในช่วงที่ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงนั้นอยู่คือ พ.ศ. 2469-2471 มิได้ซื้ออาวุธเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด

ครั้นวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2471 โปรดเกล้าฯ ให้ทรงย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เท่ากับว่าทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหมอยู่ไม่ถึง 2 ปี แต่ระหว่างนั้นได้เสด็จตรวจราชการหัวเมืองอยู่ 2 ครั้ง คือที่มณฑลภาคอีสานและนครราชสีมาดังกล่าวก่อนแล้ว และต่อมาในเดือนเมษายน พ.ศ. 2470 ที่เพชรบูรณ์และหล่มสัก แล้วต่อไปยังเมืองเลย โดยจบลงที่อุดรธานีอีกครั้ง การนี้ได้อำนวยให้ทรงมีภาพของการปกครองท้องที่อยู่บ้าง (บันทึกหม่อมประสพศุภสม พระชายาในพระประวดีสมเด็จเจ้าฟ้าฯ บริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, 2524: 34-25)

ดังนั้น เมื่อต้องทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงมีพระดำรัสเปิดการประชุมสมุหเทศาภิบาลไม่กี่เดือนหลังจากที่ทรงเข้ารับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้รับสั่งว่า “กิจการกระทรวงนี้ยังมีได้ทั่วถึง ยังมีดีอยู่มาก” แต่ได้สังเกตกิจการทั้งหลายมาแต่ก่อนบ้างแล้ว ใครจะถือโอกาสแสดงความเห็นว่า เวลานี้เป็นเวลาอันหัวต่อสำคัญอันหนึ่ง คือระเบียบการต่าง ๆ ที่วางไว้เป็นเวลานานเกือบ 30 ปี แล้วเปลี่ยนแปลงไม่ทันกับการที่ผลเมืองมีเพิ่มขึ้นและ “นิสัยใจคอและความรู้สึกดีเปลี่ยนแปลงเจริญขึ้น เมื่อราษฎรสำนึกในสิทธิยิ่งขึ้นด้วยการศึกษา และด้วยพระราชกำหนดกฎหมายที่เขียนไว้เด่นชัด ทั้งเสรีภาพของราษฎรก็มียิ่งขึ้น ราษฎรจะบอยในอำนาจปกครองเด็ดขาดเช่นอย่างแต่ก่อนเมื่อ 30-40 ปีแล้ว ก็เป็นต่อไปไม่ได้” จึงทรงแนะนำให้ข้าราชการกระทรวงมหาดไทยปรับท่าทีจากการสั่งการ อนุญาตหรือไม่อนุญาต “เป็นลักษณะดำเนินเข้าหา... เหมือนอย่างที่เป็นเพื่อนหรือครูของราษฎร ไม่ใช่เป็นนาย”¹ (ทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, 32-33)

¹ คำว่า “สิทธิ” น่าจะมีความหมายตามพจนานุกรมแม้ปัจจุบันว่า “อำนาจที่ชอบธรรม” จึงในที่นี้ทรงหมายความว่าสิทธิที่รัฐมอบให้ราษฎรโดยการตรากฎหมาย ส่วนคำว่า “เสรีภาพ” ซึ่งพจนานุกรมให้หมายถึง “ความมีเสรี” นั้น อาจจะทรงหมายถึงสิ่งที่ปัจจุบันเรียกว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ซึ่งผู้คนสำนักกระหน่ำมากขึ้นว่าตนมีเนื่องด้วยได้รับการศึกษา

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เรื่อยมาจนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นเหตุให้ต้องเสด็จออกนอกประเทศไปประทับที่เมืองบันดุง บนเกาะชวาจนสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2487

จากพระประวัตินี้ จึงสันนิษฐานได้ว่า แม้ว่าจะเสด็จตรวจราชการในฐานะเสนาบดีกระทรวงกลาโหมก็ตาม แต่พระองค์ย่อมทรงตระหนักอยู่ในพระทัยว่าทรงมีตำแหน่งอภิรัฐมนตรีอยู่ด้วย มีการกิจตามความในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในวาระที่ทรงตั้งอภิรัฐมนตรีสภาว่า “ที่จะคิดให้กิจการตลอดจนรัฐประศาสน์นโยบายของรัฐบาลเป็นอุปการะอันหนึ่งอันเดียวกัน กระทรวงทบวงกรม” (ทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา, 28) คือให้ทำงานเชื่อมต่อกันไปในทิศทางเดียวกัน หรือที่ปัจจุบันเรียกว่า “บูรณาการ”

ลักษณะของพระนิพนธ์รายงานฯ

พระนิพนธ์มีลักษณะเป็นการรายงานตามลำดับระยะทางเสด็จ คือ เริ่มต้นที่นครราชสีมาและเสด็จผ่านสุรินทร์ไปยังอุบลราชธานี-ยโสธร-ร้อยเอ็ด-สกลนคร-นครพนม-หนองคาย ตามลำดับ แล้วเสด็จทางเรือข้ามแม่น้ำโขงไปยังเวียงจันทน์ ซึ่งอยู่ในเขตปกครองของรัฐบาลอินโดจีนของฝรั่งเศส เสด็จกลับมาที่อุดรธานีแล้วเสด็จผ่านขอนแก่นและบ้านพลสูงนครราชสีมาเพื่อเสด็จคืนสู่พระนครทั้งหมดทรงไว้ว่าเป็นเวลา 15 วัน แต่จากการตรวจสอบจากเอกสารอื่นน่าจะเป็นประมาณ 20 วัน (คำกราบบังคมทูล กระแสพระดำรัสและพระโอวาทฯ, 2533)² ทั้งนี้ทรงปรารภไว้ในย่อหน้าสุดท้ายของพระนิพนธ์ว่า “การเดินทางตรวจราชการคราวนี้ได้เป็นไปอย่างรุกรน จึงได้แต่พิจารณาโดยคร่งใหญ่หาได้มีเวลาที่จะตรวจระเบียบการส่วนละเอียดปลีกย่อยได้ไม่” (ตัวสะกดตามต้นฉบับ) (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 89)

แท้จริงแล้ว พระนิพนธ์รายงานฯ มีข้อมูล ข้อทรงสังเกตและคิดเห็นครอบคลุมหลากหลายกิจการอันเกี่ยวเนื่องกับการกิจรับผิดชอบของกระทรวงหลายกระทรวง เช่น กระทรวงธรรมการ (ด้านการศึกษาและการศาสนา) กระทรวงมหาดไทย (ด้านการปกครองและสาธารณสุข) กระทรวงเกษตรธิการ (ด้านการเกษตร) กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม (ด้านการค้าขายและการคมนาคม รวมทั้งการรถไฟ) กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (ด้านภาษีอากร) และกระทรวงยุติธรรม (การศาล) ทั้งนี้นอกเหนือไปจากกระทรวงกลาโหม (การทหารบกกรมการอากาศยานไว้ด้วย) และเรื่องอนามัย ซึ่งสภาภาษาดสยามดำเนินการหนุนเสริมราชการอยู่ จึงเท่ากับว่าการนิพนธ์รายงานด้วยพระทัย

² พบกระแสพระดำรัสที่จังหวัดสุรินทร์เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2469 เป็นฉบับแรก และที่นครราชสีมาเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2469 เป็นฉบับสุดท้ายของการเสด็จครั้งนี้

ตระหนักในพระภารกิจหน้าที่อภิรัฐมนตรีเป็นสำคัญ ซึ่งมีข้อความในกระแสพระดำรัสพระราชทานแก่นายทหารที่เมืองนครราชสีมาเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2469 ต่อไปนี้เป็นเครื่องยืนยัน ดังนี้

“ความปรารถนาของข้าพเจ้าไม่ใช่แต่เพียงว่าจะตรวจเฉพาะราชการทหารอย่างเดียว ได้ประสงค์อยู่แต่เดิมแล้วที่จะได้เห็นภูมิประเทศแถบนี้ ตลอดจนได้รู้จักเห็นอกเห็นใจประชาชนทั้งหลาย และทวงกำเนิดแห่งราชการทั้งปวงทั่วประเทศ” (ตัวสะกดตามต้นฉบับ)

(คำกราบบังคมทูลกระแสพระดำรัสและพระโอวาทฯ, 2533: 96)

ยิ่งไปกว่านั้น จะว่าการเสด็จตรวจราชการนั้นเป็นการ “ต่างพระเนตรพระกรรณ” ก็ได้ หากเปรียบเทียบพระดำรัสกับพระราชดำรัส ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานในระหว่างการเสด็จประพาสสมณถलयานเหนือและมณฑลพายัพในเดือนถัดมา ตัวอย่างต่อไปนี้

“...เป็นความประสงค์ของเราอย่างหนึ่งซึ่งได้มีมาแต่แรกรับราชสมบัติ ด้วยใครจะเห็นภูมิลำเนาและคุ้นเคยกับผู้คนชาวมณฑลกับทั้งตรวจตราการงานบ้านเมืองให้แจ้งประจักษ์แก่ตนเองเพื่อประโยชน์ที่จะปกครองบำรุงพระราชอาณาเขตต์และประชาชนในสยามประเทศให้สมบูรณ์พูนสุข....” (ตัวสะกดตามต้นฉบับ)

(บรรเจิด อินทุจันทร์ยง (บรรณาธิการ), 2536: 55)

ต่อไปนี้เป็นกรณีนำเสนอเนื้อหาพระนิพนธ์รายงานฯ โดยย่อและโดยจัดเรื่องราวให้เป็นหมวดหมู่แทนที่จะเป็นตามระยะทางเสด็จดังที่ทรงไว้ที่ใดที่ใดที่เห็นควรก็สอดแทรกการวิเคราะห์ไว้บ้าง แล้วจึงสรุปรวบยอดไว้ที่ท้ายบทความ

อีสานในสายพระเนตร

การคมนาคมและการพาณิชย์จึงเป็นเรื่องแรกที่ทรงพระนิพนธ์ถึงในประเด็นที่รถไฟสายอุบลฯ ซึ่งก่อสร้างแล้วเสร็จไปถึงเพียงนครราชสีมาและสุรินทร์นั้น กำลังพิสูจน์ว่าจะเป็นไปตามคาดคือ “จะเป็นสายที่มีรายได้งดงามมากเพราะถ่ายลำเลียงสินค้าจากอุบลลงมากรุงเทพฯ โดยสะดวกรวดเร็ว” แทนที่จะใช้ทางเกวียนและทางน้ำมูลมาขึ้นที่นครราชสีมา ด้วยปรากฏต่อสายพระเนตรว่า

“เวลานี้รถไฟได้เดินถึงสุรินทร์มาเป็นเวลาไม่ถึงรอบปี แต่ความเปลี่ยนแปลงในทางเศรษฐกิจแห่งพื้นที่ได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจนพลเมืองแทบจะกลับตัวไม่ทัน ตลอดจนทางรถไฟที่เดินแล้ว ถ้าเป็นตำบลหมู่บ้านก็มีผู้ตั้งระตะไป มีพ่อค้าขึ้นมาจาก

โคราชตั้งชื่อข้าวส่งลงไป....(และ)ก็เริ่มทำยุ่งฉางขึ้นที่ศรีสะเกษแล้ว” ทั้ง ที่ทางรถไฟยังห่าง
อยู่อีก 30 กิโลเมตรเศษ”

(เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 46-47)

สินค้าสำคัญที่ทรงกล่าวถึงมีไม้พุง ครั่ง ข้าว ข้าวนี้ทำให้คนที่สุรินทร์รำววยขึ้นเพราะ
ความสะดวกในทางคมนาคมอย่างเดียว ขาวนาจึงทำนาเพิ่มขึ้นเพื่อส่งออกแทนที่จะทำแต่พอกิน
แต่การอยู่กินก็ยอมแพงขึ้นไปด้วย ทั้งยังมีโรงสีขนาดย่อม ๆ เกิดขึ้นแทบทุกจังหวัดในภาค

นอกจากนั้น มีการทำไหม เดิมทอเป็นผ้าไว้ใช้สอยในครัวเรือน กรมกระทรวงเกษตรฯ
ตั้งโรงทำไหมตัวอย่างขึ้นที่นครราชสีมา นำวิธีการของญี่ปุ่นมาใช้ แต่ราษฎรไม่นิยมเพราะต้องหา
ทุนรอนซื้อหาเครื่องมือใหม่ จึงคงทำอยู่ตามวิธีเดิม กระทรวงเกษตรฯ จึงต้องเลิกโรงไหม แต่สินค้า
ไหมและผ้าทอไหมก็ทรุดโทรมลงเพราะแต่เดิมเคยส่งไปขายทางพม่าได้จนถึงเมืองอังกฤษ ตั้งด่านเก็บ
ภาษีแรง การส่งออกจึงน้อยลง นับเป็นข้อมูลที่น่าสนใจเมื่อคำนึงว่าในปัจจุบันสมัย สามารถฟื้นฟู
การทอผ้าไหมด้วยวิธีการเดิม ๆ และต่อยอดให้ผ้าไหมไทยเลื่องชื่อได้

พื้นที่อีสานยังเหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ จึงมีการส่งสุกรจำนวนมากมาทางรถไฟ³ ส่วนโคนนั้นยัง
ตอนเดินลงไปบรรทุกเรือทางสระบุรีมายังกรุงเทพฯ พาหนะที่ทรงใช้ในการตรวจราชการนั้น
พออนุมานได้ว่าเสด็จจากกรุงเทพฯ โดยรถไฟไปยังนครราชสีมา แล้วต่อไปยังสุรินทร์ ส่วนจากสุรินทร์
ผ่านศรีสะเกษไปยังอุบลราชธานีนั้น น่าจะเป็นโดยเครื่องบิน ซึ่งแน่นอนบินต่ำพอที่จะทอดพระเนตร
เห็นว่า ที่ใดเป็นป่า ที่ใดมีการเพาะปลูกทำนาแล้ว แต่ที่แน่ ๆ คือเสด็จจากร้อยเอ็ดไปยังสกลนครและ
นครพนมโดยเครื่องบิน นอกนั้นเป็นโดยรถยนต์ในที่ที่มีถนน ซึ่งกรมทางหรือทางจังหวัดเอกทำไว้ดีพอ
และโดยทางเรือตามลำน้ำบ้าง แต่ได้ทรงไว้ว่า “การเดินทางได้เป็นไปโดยความสะดวกผาสุกทุก
ประการ” (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 89)

ทั้งนี้ มิได้ทรงไว้ในที่ใดเลยเกี่ยวกับที่ประทับว่าเป็นเช่นใด หากแต่มีข้อทรงสังเกตเกี่ยวกับสภาพ
ของสถานที่ราชการอยู่บ้าง เช่น ที่สุรินทร์ ศาลากลางทำด้วยเครื่องไม้ถาวรแล้ว แต่แผนผังไม่สู้ดีและ

³ ทางรถไฟสายอีสานนี้ได้สร้างไปถึงนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. 2443 ในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ได้ชะลอลงเพราะต้องไป
สร้างเส้นทางสายใต้สู่สุโขทัย (เสร็จเมื่อ พ.ศ. 2464) และสายเหนือสู่เชียงใหม่ (เสร็จเมื่อ พ.ศ. 2465) ในสมัย
รัชกาลที่ 6 ช่วงถึงสมัยรัชกาลที่ 7 มีภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกส่งผลกระทบให้สยามต้องปรับลดงบประมาณ
แต่การสร้างทางรถไฟก็ยังดำเนินต่อมา จนสร้างถึงศรีสะเกษเมื่อ พ.ศ. 2471 และถึงอุบลราชธานีที่วารินชำราบใน
พ.ศ. 2473 รวมระยะทาง 576 กิโลเมตร และยังมีอีกเส้นทางหนึ่งที่ทรงกล่าวถึงไว้ในรายงานฯ คือเส้นทางจาก
นครราชสีมาถึงขอนแก่นซึ่งต่อมาเปิดเดินรถเมื่อกลางปี พ.ศ. 2476 ยังคงเหลือแต่เส้นทางขอนแก่น-หนองคาย
ซึ่งเสร็จใน พ.ศ. 2478

คับแคบจนเกินไป จึงไม่ชัดเจนว่าได้ใส่พระทัยที่จะสำรวจว่ามีสถานที่เหมาะสมเพียงใดที่จะรับเสด็จฯ พระมหากษัตริย์หรือไม่

เรื่องเครื่องบิน มีพระดำรัสที่อุบลราชธานีความว่า แต่เดิมยังเสด็จมาไม่ได้ เพราะต้องใช้เวลานานเนื่องด้วยการคมนาคมไม่สะดวก แต่เมื่อพระองค์ทรงมีส่วนบังคับบัญชากรมอากาศยาน จึงทรงพระดำริว่าเครื่องบินจะช่วยบำบัดข้อขัดข้องในการคมนาคมของอีสานได้เร็วกว่าที่จะสร้างทางรถไฟ ซึ่งการอากาศยานนี้ก็ได้ก้าวหน้ามาเป็นอย่างดี ทั้งนี้โดยอาศัยความพร้อมเพียงของข้าราชการทั้งหลายและราษฎรในมณฑลนี้ในการบำรุงกำลังทางอากาศ จนปรากฏว่า “มณฑลนี้เป็นมณฑลแรกที่ทำสนามบินสำเร็จทั่วทั้งมณฑล..อันเป็นการแสดงน้ำใจดีและเป็นผลแก่บ้านเมืองอย่างงดงาม ความข้อนี้เราจำใส่ใจอยู่เสมอ” อีกทั้งในพระนิพนธ์ ก็ทรงไว้ว่า “ได้ขึ้นเครื่องบินดูภูมิประเทศรอบเมืองอุบล เห็นพื้นที่ยังเป็นป่ามาก เว้นแต่ทางแถบข้างตะวันตกเฉียงเหนือจึงมีไร่นามาก” พระดำรัสข้อความคล้าย ๆ กันเกี่ยวกับการที่ราษฎรได้ช่วยทำสนามบินและอุดหนุนการสร้างเครื่องบิน มีปรากฏที่เมืองอื่น ๆ อีกหลายแห่งเช่นที่นครพนมและขอนแก่น

นอกจากนั้น ยังทรงข้อมูลที่น่าสนใจหรือประหลาดใจไว้ในพระนิพนธ์รายงานฯ ว่า

“พ่อค้าชอบใช้เครื่องบินในเวลาลงไปกรุงเทพฯ ทางโคราชและเมื่อซื้อของที่กรุงเทพฯ แล้ว ส่งบรรทุกโดยทางเกวียน ตนเองโดยสารเครื่องบินล่วงหน้าไปก่อน ก็ไม่เสียเวลาที่จะทำการค้าขายไปพลางได้ แทนที่จะไปมัวเดินทางเกวียนอยู่ตั้ง 10 วัน... ในภาคอีสานนี้ราษฎรรู้จักเครื่องบินก่อนรถยนต์”

(เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 64-65)

ในเรื่องการเกษตร ทรงไว้เช่นว่า ในเส้นทางระหว่างสุรินทร์กับอุบล มีการถางป่าทำนากันมากขึ้น แต่ดินไม่ดีนักเพราะมีทรายปนอยู่มาก ครั้นจะให้ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ ชาวบ้านอาจไม่มีทุนรอนพอที่จะซื้อ จึงทรงคิดว่าควรแนะนำให้ปลูกผักหรือถั่วในระหว่างว่างนาแล้วเผาต้นเป็นปุ๋ย ส่วนการทำนาผสมนั้น มีบ้างโดยใช้โคกดินจอมปลวกในท้องนาเป็นสวนผัก แต่ก็คงจะเป็นการทำเพื่อมีใช้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ไม่มากพอที่จะส่งออก สิ่งที่ทรงประหลาดพระทัยคือ ข้าวเหนียวที่ส่งไปขายพวกท้องถิ่นกลับได้ราคาดีกว่าข้าวเจ้า

ในด้านการคลังยังไม่มี การเก็บภาษีค่านาราษฎรมีการเสียภาษีน้อยกว่าทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในปกครองของฝรั่งเศส เพื่อเอาใจไว้ไม่ให้อพยพออกไปทางนั้น ทรงพระดำริว่าอาจเริ่มเก็บค่านาได้ในท้องที่ซึ่งมีการซื้อขายออกไปนอกท้องถิ่น จะเป็นรายได้ให้แก่รัฐบาลได้ แต่ “ควรยึดหลักเศรษฐกิจยิ่งกว่าหลักปกครองจึงจะถูกต้อง” (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 51-52) กล่าวคือที่ได้มีรายได้พอจะเสียภาษี

ได้ ก็ควรเก็บไม่จำเป็นต้องเสมอภาคกันทั่วทั้งมณฑล นับว่าเป็นข้อคิดและนโยบายที่น่าสนใจในแง่การอำนวยความสะดวก

จะเห็นได้ว่าเป็นความทรงพยายามวางแผนทางการบูรณาการภารกิจของบางกระทรวงเข้าด้วยกัน โดยทรงหาทางเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเพื่อนำไปสู่การค้าขายหรือการพาณิชย์ สร้างรายได้เพิ่มขึ้นแก่เกษตรกรแล้วเก็บภาษีเข้าคลังได้เพิ่มขึ้น

ทรงไว้ค่อนข้างมากเกี่ยวกับเมืองอุบลซึ่งตั้งอยู่ฝั่งซ้ายลำน้ำมูล แต่ฝั่งขวาตรงหน้าเมืองเป็น “ทาม” น้ำท่วมถึงตลิ่งในฤดูฝน จึงไม่สะดวกที่ข้ามไปมาทั้งทางบกและทางน้ำ จึงเป็นปัญหาว่าต่อไปจะตั้งสถานีรถไฟปลายทางสายอุบลไว้ ณ ที่ใด เพราะการทำสะพานข้ามไปยังตัวเมืองทำได้ไม่ง่าย ต่อมาปรากฏว่าตั้งอยู่ทางฝั่งขวาทางวารินชำราบ และเป็นเช่นนั้นอยู่จนถึงปัจจุบัน

ตัวเมืองนั้นทรงไว้ว่ามีแผนผังดงามพอใช้ ศาลารัฐบาลและศาลก็เป็นตึก แต่นับว่ายังคับแคบเกินไป ตลาดในเมืองไม่เจริญนัก ห้องแถวส่วนใหญ่ยังเป็นไม้หรือก่อด้วยดินมุงแฝก ตัวถนนยังเป็นดินหยาบ ๆ สุขาภิบาลยังไม่ได้จัดขึ้น

โรงทหารอยู่ใกล้สนามกลางเมือง (ทุ่งศรีเมืองในปัจจุบัน) พื้นที่ไม่พอและขยายไม่ได้ โรงทหารเป็นเพียงเรือนชุดเตะพอกดิน หลังคาสังกะสี จึงกำลังมีการเลือกที่ตั้งใหม่อยู่ทางฝั่งขวาลำน้ำมูลถัดจากที่ตั้งอำเภовารินชำราบ เมื่อรถไฟไปถึงแล้ว การติดต่อกันทางรถไฟย่อมทำได้สะดวกทางบก ได้เสด็จไปทอดพระเนตรและทรงเห็นชอบ (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 53-55)

ทรงเชื่อว่าการศึกษาในภาคอีสานว่าแม้ทำไปได้มากแต่ก็เพิ่งเริ่มทำ ยังไม่ได้ผลมากนัก มีโรงเรียนประจำจังหวัด ประจำอำเภอ และประจำตำบลต่าง ๆ รวมทั้งโรงเรียนผู้หญิงและที่จัดเป็นสหศึกษาก็มีมาก โรงเรียนตามจังหวัดเป็นไม้จริงด้วยการขอแรงประชาชนตัดไม้ส่งให้ ซึ่ง “ทำได้ง่ายตายเพราะราษฎรหัวอ่อน” ควรรับทำเพราะทรงเชื่อว่าในสิบปีข้างหน้าการติดต่อกับมณฑลชั้นในสะดวกขึ้น ราษฎรมีความรู้มากขึ้น “จะไปได้ง่ายกว่านี้” การปลูกเสื่อ “อยู่ข้างจะเราใจใส่กันมาก” ซึ่งทรงเห็นว่า “ควรรีบ-อบรมปรุงแต่งนิสัยน้ำใจเสียแต่บัดนี้” (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 55) เห็นได้ว่าทรงคาดการณ์ได้อย่างมีเหตุผลเชื่อมโยง

ทรงเห็นแปลกที่มีโรงเรียนฝึกอาชีพกสิกรรมทั้งที่อุบลและร้อยเอ็ด ได้เสด็จไปทอดพระเนตรที่อุบลซึ่งตั้งมาได้ 2 ปี นักเรียนที่มาเรียนคือพวกครูโรงเรียนประชาบาลตามตำบลผลัดกันเข้ามาเรียน การสอนมีทั้งจากตำราและการลงมือเพาะปลูก เช่น ฝักและผลไม้ ทรงเห็นว่าต้องปลูกฝังความนิยมในอาชีพการเพาะปลูกด้วย และคัดพันธุ์ไม้ให้เหมาะแก่พื้นที่

การศึกษาอาชีพอีกอย่างหนึ่งคือ โรงเรียนหัตถกรรม ซึ่งพระโพธิวงศ์ (ต่อมาเป็นสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ตีสโล) วัดบรมนิวาส พระนคร) จัดรับเองที่วัดสุปัฏนฐ์ ซึ่งน่าดูมาก ฝึกหัดการช่างไม้ กินข้าววัด แต่ได้ค่าจ้างเมื่อรับสร้างโรงเรียน มีโรงเลื่อยและโรงสีข้าวด้วย มีกรรมการโรงเรียน 3 ชุด

ประกอบด้วยคหบดีและข้าราชการที่พระโพธิวงศ์เป็นผู้เลือกเชิญ นับว่าเป็นคุณประโยชน์มากและเลี้ยงตนเองได้ผิดกันมากกับโรงเรียนรัฐบาล (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 56-57)

สำหรับการมหาดไทย ทรงครุ่นคิดเรื่องการแบ่งเขตการปกครองที่ได้มีการยุบมณฑลอุบลและร้อยเอ็ดไปรวมอยู่เป็นมณฑลเดียวกันกับมณฑลนครราชสีมาแล้ว ด้วยเหตุผลในการลดรายจ่ายเพื่อช่วยให้งบประมาณกลับสู่ดุลภาพ ซึ่งการนี้รวมมณฑลเช่นนี้ตรงกับช่วงกับอดีตที่แยกย่อยมณฑลให้มีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ ด้วยเหตุผลเพื่อความสะดวกในการปกครอง ทรงตั้งคำถามว่า การรวมมณฑลเข้าด้วยกันในเวลานั้น จะทำให้การปกครองเสื่อมลงหรือไม่ เมื่อได้ทรง “สังเกตการณ์ในส่วนนี้ อย่างถี่ถ้วน” แล้วทรงเห็นว่า ไม่น่าจะนำไปสู่ความเสื่อมเสีย แม้ว่าสมุหเทศาภิบาลจะต้องออกตรวจตรากำกับการได้ไม่สะดวก แต่บัดนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดก็พอรับภาระนั้นได้แล้ว ยิ่งเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้นอีก สมุหเทศาภิบาลก็จะได้รับความสะดวกขึ้นด้วยเช่นกัน ในการทรง “สังเกตการณ์” นี้ ได้ทรงหารือกับพระโพธิวงศ์ด้วยแสดงว่าทรงรับฟังความคิดเห็นกับรายละเอียดกับพระสงฆ์ผู้นำท้องถิ่น มิได้ทรงฟังแต่จากข้าราชการ (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 60, 65) พระดำรินี้น่าจะได้มีส่วนนำไปสู่การยุบรวมมณฑลในภาคอื่นอีก 4 แห่ง เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2475 และใน พ.ศ. 2476 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐบาลคณะราษฎรได้ยุบเลิกมณฑลเสียทั้งหมด ให้เหลือแต่จังหวัด พิจารณาได้ว่า เป็นการต่อเนื่องกับแนวทางที่ดำเนินมาก่อนหน้ากรณีการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบเทศบาลก็เช่นกัน สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ปิยาเธอกรมพระนครสวรรค์วรพินิต เมื่อทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงมีบทบาทเป็นหลักในการยกร่างพระราชบัญญัติอย่างละเอียดสนองราชดำริกรุยทางสู่การปกครอง โดยมีตัวแทนของประชาชนในระดับท้องถิ่นจนสำเร็จ แต่ยังไม่ทันประกาศใช้ รัฐบาลคณะราษฎรได้ดัดแปลงเล็กน้อย แล้วประกาศใช้ใน พ.ศ. 2476 แสดงให้เห็นความต่อเนื่องในความเปลี่ยนแปลงมากกว่าที่จะเป็นการ “ถดถอย” อีกทั้งหากพิจารณาทั้ง 2 กรณีรวมกันก็น่าจะได้นำไปประกอบการวิเคราะห์กันต่อไปได้ว่า เหตุใด “การปกครองส่วนภูมิภาค” โดยการที่ส่วนกลางแต่งตั้งกับ “การปกครองท้องถิ่น” โดยตัวแทนของประชาชน จึงยังคงแย่งกันอยู่จนถึงปัจจุบัน

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ ทรงเชื่อมโยงต่อไปว่าการยุบรวมมณฑลทางการศาลด้วย เพราะศาลมณฑลก็ย่อมมอบให้ศาลจังหวัดพิจารณาแล้วเสนอไปยังศาลมณฑลตัดสิน หรือในกรณีคดีสำคัญ อธิบดีสามารถไปนั่งพิจารณาที่ศาลจังหวัดในท้องที่ได้ จะไม่ทำให้ราษฎรเดือดร้อน ต้องเดินจากไปไกล อรรถคดีในโรงศาลแทบทุกจังหวัดก็มีน้อยทั้งแพ่งและอาญา ทั้งนี้ทรงว่าน่าจะเป็นเพราะราษฎรส่วนมากมีนิสัยใจคอโอบอ้อมอารี ไม่เบียดเบียนพิฆาตกัน คดีอุตุฉกรรจ์จึงแทบไม่มี หรือไม่ก็เพราะการแข่งขันกันชิงอาชีพยังมีน้อย ต่างคนต่างทำแต่พอกินจึงไม่เบียดเบียนกัน และราษฎรยังมักน้อยกันอยู่ไม่ฟุ้งเฟ้อหรือโลภเกินฐานะ แต่ก็มิได้แนพระทัยในคำอธิบายนี้นัก (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 60-61)

ในเรื่องนี้ผู้เขียนมีข้อคิดว่า ชาวบ้านอาจมีวิธีการจัดการกับความขัดแย้งทางผลประโยชน์ที่อาจนำไปสู่ความแบ่งในศาลด้วยวิถีทางตามประเพณี เช่นให้พระสงฆ์เป็นผู้ตัดสินหรือไกล่เกลี่ย ส่วนความอาญาที่มีไม่มากนัก อาจเป็นเพราะกำลังเจ้าหน้าที่ไม่พอที่จะตามจับผู้ต้องสงสัย จึงมีคดีถึงศาลน้อย ก็เป็นไปได้

ส่วนด้านการอนามัยและสาธารณสุขนั้น ทรงไว้ว่า ทั้งอุบล ร้อยเอ็ด และอุดร ไม่ค่อยมีโรคภัยไข้เจ็บ เดิมมีผู้เสียชีวิตด้วยไข้ทรพิษมาก แต่บัดนั้นได้จัดการปลูกฝีกันมากแล้ว การตายด้วยเหตุนี้จึงหมดไป ในเมื่อโรคภัยอื่น ๆ ไม่ค่อยมี พลเมืองย่อมเพิ่มจำนวนขึ้นมาก ในมณฑลอุบลและร้อยเอ็ดตามการแบ่งเขตการปกครองแต่เดิมมีสถิติเมื่อ 10 ปีก่อนว่ามีพลเมืองรวมกันกว่า 2 ล้านครึ่ง นับว่าแน่นหนาทีเดียว หากแต่ว่ามีเพียงแพทย์จังหวัดออกตรวจรักษาตามตำบลต่าง ๆ กับทำการปลูกฝีและมีโอสถสภาตามจังหวัดตรวจและให้ยาแก่คนไข้ หากแต่ว่าในพื้นที่นอกเมือง ราษฎรยังรักษาความเจ็บไข้ด้วยยาสมุนไพรพื้นบ้าน ไม่มีแพทย์ อีกทั้งโอสถสภาของกรมสาธารณสุข (ขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น) ก็ยังไม่ส่งเจริญนักในแทบทุกจังหวัด ที่เสด็จไปนครพนม ทำเป็นติงตงตามแบบที่สภากาชาดได้ส่งไปให้ตามหัวเมืองก่อนหน้านี้แล้ว แต่ก็กลายเป็นที่พักของแพทย์ประจำจังหวัดเสียยิ่งกว่าอย่างอื่น เหลือแต่ห้องเล็ก ๆ เป็นที่ตรวจโรคห้องหนึ่ง ที่จำหน่ายยาห้องหนึ่ง เครื่องยาและเครื่องใช้ก็ยังขาดสบกพร่องเต็มประดา “เมื่อแพทย์ประจำจังหวัดออกตรวจตามท้องที่ซึ่งทำบ่อย” โอสถสภาก็ไม่ได้ทำประโยชน์ เป็นเช่นนี้แทบทุกจังหวัด ทรงไว้ด้วยว่าสภากาชาดกำลังทดลองส่งแพทย์ออกไปทำการรักษาโรคคุดทะราดด้วยการฉีดยามิสมุข (Bismulf) ที่อุบลฯ ซึ่งได้ผลดีมาก (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 62-63, 82)

ถึงตรงนี้ ผู้เขียนขอแทรกด้วยข้อมูลคำบอกเล่าของบุคคลที่เกี่ยวข้องจากหนังสืออีกเล่มหนึ่ง (พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต, 2524: 41-42) ว่าครั้งหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ เสด็จไปตรวจราชการที่อุบลฯ ทรงพบว่าไม่มีแพทย์แผนปัจจุบันอยู่เลย จึงทรงโทรเลขให้ส่ง “นางอนามัย” ขึ้นไปอุบลฯ ชุดละ 3 คน ผลัดเปลี่ยนกับชุดแรกเดินทางไปอุบลฯ โดยเครื่องบินพร้อมด้วยเวชภัณฑ์ ชุดที่ 2 เดินทางเมื่อ พ.ศ. 2470 โดยทางบกด้วยรถไฟถึงโคราชและบุรีรัมย์ แล้วจึงนั่งรถต่อ (รถตรวจทางรถไฟที่กำลังสร้าง) ไปถึงศรีสะเกษแล้วเดินทางไปตามลำน้ำมูลอีก รวมเวลาเดินทางพร้อมพักรถไฟทั้งสิ้น 9 วัน

“นางอนามัย” นี้ เกิดรับโดยพระดำริองค์อุปนายกลสภากาชาดสยาม ดำเนินการด้วยทุนส่วนพระองค์ เป็นโครงการทดลองนำพยาบาลจบใหม่จากโรงพยาบาลศิริราชและจุฬาลงกรณ์แห่งละ 4 คน มาเรียนเพิ่มเติมให้รักษาได้มากขึ้น เช่นให้ทำคลอดด้วยเข็มได้ ล้างรกได้ เป็นต้น รวมทั้งวิชาโรคเด็กและการป้องกันโรค ตลอดจนโภชนาศาสตร์ อีกทั้งประสมยาบางประเภทได้ ใช้เวลาในการอบรม 8 เดือน และเน้นยิ่งกว่าไม่ให้ทำเกินหน้าที่พยาบาล แต่เพื่อที่จะได้ช่วยบรรเทาภาวะขาดแคลน

แพทย์ได้ การนี้ช่วงแรกกรมสาธารณสุขไม่ค่อยสนับสนุน แต่ต่อมาเมื่อเห็นผลดี จึงส่งพยาบาลของจังหวัดต่าง ๆ มาเรียนเป็นนางอนามัยด้วย การยกโครงการนี้ขึ้นเป็นกองอนามัยในสภากาชาด แต่ได้ถูกยุบไปหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ซึ่งน่าจะเป็นเมื่อทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย-ผู้เขียน)

ในพระราชนิพนธ์รายงานตรวจราชการ ยังพบเนื้อหาด้าน**วัฒนธรรมประเพณีและความหลากหลายทางชาติพันธุ์**ในอีสานอยู่ไม่น้อย เช่นเรื่องพิธีบายศรีรับเสด็จซึ่งมีหลายแห่ง ทรงเปรียบเทียบของสกลนครว่าแตกต่างจากทางอีสานได้อยู่อย่างหนึ่ง คือ “จัดหญิงสาวที่หน้าตาหมดจดมานั่งต่อแถวให้ผู้ใหญ่ล้อมบายศรี และเมื่อผู้ใหญ่ผูกมือแล้วหญิงสาวก็เข้าผูกมือด้วย ธรรมเนียมนี้บางทีจะมีมูลเหตุมาจากความรักสวยงามนั่นเอง มือผู้ใหญ่มือเฒ่าเป็นสวัสดิมงคลเพราะสูงอายุ ผู้สาวเป็นสวัสดิมงคลเพราะความสวยงาม” (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 67) ซึ่งได้ทรงสังเกตแล้วว่าสาว ๆ ชอบใช้เครื่องนุ่งห่มสีสดในดงามทั้งนิยมแต่งกายคล้ายตามแบบแผนกรุงเทพฯ มากกว่าที่อีสานใต้ เสื้อผ้าแบบสมัยนิยมและไว้ผมยาวผมบ๊อบ เป็นต้น ทรงสืบทราบได้ว่าเป็นเพราะข้าหลวงจากกรุงเทพฯ เคยแนะนำหรือบังคับ จึงกลายเป็นประเพณี นอกจากนั้นยังทรงพบว่ามีพ่อค้ากลุ่มหนึ่งจากอุบลฯ มาขาย “สีสวรรค์” คือสีเคมี ซึ่งได้รับความนิยมใช้ในการย้อมไหมย้อมผ้า เพราะสะดวกกว่าต้องทำสีธรรมชาติเอง และมีสีให้เลือกมากกว่า (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 62-63, 66-67) ตัวอย่างทั้งสองนี้บ่งบอกถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรมว่าเป็นเช่นใด เพราะอะไร

ในเรื่องความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทรงไว้หลายแห่ง ซึ่งขอยกตัวอย่างเพียง 2 แห่ง คือที่สุรินทร์ “พลเมืองเป็นเขมรเป็นพื้นเหมือนเช่นบุรีรัมย์ นางรองมีลาวเจีปนเป็นส่วนน้อยกับมีชาติส่วยอีกพวกหนึ่ง พวกเขมร ยังคงพูดภาษาเขมรอยู่ทั่วไป (แต่) วิชาหนังสือขอมสูญแล้ว เพราะโรงเรียนสอนภาษาไทยอย่างเดียว ได้เพียงนี้ก็เห็นว่าทางปกครองที่จะให้เกิดสำนึกเป็นคนไทยนับว่าทำได้ไปแล้ว ส่วนที่นครพนม ไทยชาติต่าง ๆ “มีพวกไทยไซ้ (กระไซ้) ย้อ และแสก และยังมี “พวกญวน ซึ่งชาวนี้เรียกว่าแกว” ต่างมาชุมนุมรับเสด็จที่ทางเข้าเมืองเป็นการเอิกเกริก พวกจีนก็มีมากกว่าที่อื่น แต่ก็ยังเป็นคนส่วนน้อย ทรงเห็นว่า “ประชาชนทุกชาติทุกภาษาที่นครพนมนี้ยินดีต้อนรับเจ้านายด้วยน้ำใสใจจริง” (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 49, 68) ซึ่งความทรงรู้สึกเช่นนี้อยู่บนฐานความจริงเพียงใดไม่อาจทราบได้ แต่กล่าวได้ว่า ทรงตระหนักดีว่าสยามนั้นประกอบไปด้วยผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ซึ่งต้องทะล่อมให้มีสำนึกว่าเป็นพลเมืองในประเทศชาติเดียวกันภายใต้พระบรมโพธิสมภาร

สิ่งที่ทรงไว้เดียวกับเมืองต่างๆ มีดังเช่น

เมืองสุรินทร์ “มีคูถึง 3 ชั้น มีเนินดินเป็นกำแพงเมือง น่าจะเป็นเพราะเห็นว่าเป็นเมืองหน้าด่าน ... บ้านเมืองกำลังเจริญขึ้นเพราะเป็นปลายทางรถไฟ มีตลาด ห้างแถว ดึกดึกไม่น้อยกว่าอุบล และกำลังสร้างทำอยู่ก็มาก เห็นถนัดว่ามีความกระตือรือร้นต่อความเจริญอยู่เต็มภูมิ” **เมืองยโสธร**

ก็เป็นชุมทาง จึงเจริญพอควร โดยมีพลเมืองมาก **เมืองร้อยเอ็ด** ก็มีคูกว้างและแผ่นดินรอบเมืองเช่นกัน สถานที่ราชการและห้องแถวตลาดตั้งอยู่บริเวณคูเมือง ถนนกว้าง มีผู้คนมาก แต่ทางระบายน้ำไม่พอ จึงเซาะถนน ต้องคิดแก้ไขกันไป **เมืองมหาสารคาม** ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำชีเจริญพอใช้ น่าจะเป็นเพราะอยู่ในย่านทางคมนาคมอันดีระหว่างร้อยเอ็ดกับขอนแก่น และเริ่มมีรถยนต์เดินรับจ้างในทางสายนี้บ้างแล้ว เพราะผู้ว่าราชการจังหวัดเอาใจใส่ในการตัดถนนหนทาง ราษฎรรู้จักค้าขาย ทั้งทำนา ทำไร่ และทำไหม จึงมีรายได้มาก แต่**เมืองกาฬสินธุ์** นับว่ายังเจียบเหงาอยู่ เพราะอยู่ริมน้ำเปา ซึ่งมีขนาดเล็ก

ข้อมูลที่น่าแปลกใจสำหรับเราในปัจจุบันก็คือที่ทรงไว้ว่า **เมืองขอนแก่น** ยังเป็นเมืองเล็กและยังไม่เจริญ (ซึ่ง) ผิดพลาดเพราะนับว่าเป็นตำบลที่ชุมทางอันหนึ่ง” ทั้งทางบกและทางน้ำ เหตุน่าจะเป็นเพราะ “มีการย้ายที่ตั้งศาลากลางและจวนผู้ว่าราชการจังหวัดมาถึงคราว... ถ้ารถไฟมาถึงและเป็นสถานีปลายทางคงจะเจริญขึ้นโดยเร็ว” ส่วนเมืองอุดรธานีนั้น “แม้จะเป็นนครที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลก็จริง แต่นับว่าตั้งอยู่ในที่กันดารกระทั้งน้ำกินน้ำใช้ก็หายาก ภายหลังนี้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองได้เข้าทำแนวกันน้ำให้เป็นหนองกลางเมือง จึงได้น้ำใช้” ทรงไว้ด้วยว่ากรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ข้าหลวงต่างพระองค์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ต้องย้ายจากหนองคายมาประทับที่นี้เพื่อให้สอดคล้องกับสนธิสัญญา ร.ศ. 112 กับฝรั่งเศส ที่ไม่ให้สยามมีกองทหารอยู่ในเขต 25 กิโลเมตรจากแม่น้ำโขง เดิมทีว่าจะเป็นการชั่วคราว แต่เมื่อได้ตั้งเมืองขึ้นมั่นคงแล้ว จึงมิได้ย้ายถอน “จึงเป็นบทเรียนอันหนึ่งว่า สถานสำคัญในราชการตั้ง ณ ที่ใด อาจเป็นมูลทำให้ที่นั้นบังเกิดความเจริญถึงเป็นบ้านเป็นเมืองได้”

สำหรับ**เมืองนครราชสีมา**นั้น แม้เมื่อไม่ได้เป็นสถานีปลายทางรถไฟแล้ว และเกวียนเข้าเมืองก็น้อยลง แต่ก็นับว่าได้เจริญขึ้นไม่น้อย ถนนลงหินหมดแล้วโดยตลอด โรงร้านตลาดเป็นตึก ที่ว่าการอำเภอเป็นเรือนสองชั้นกว้างขวางใช้งานได้ดี (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 49, 61-66, 81-83)

เรื่องการทำทางคมนาคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งรถไฟเป็นเรื่องที่ทรงเน้นย้ำว่าต้องรีบดำเนินการเมื่อทรงไว้ถึงการเสด็จยังท่าแขกและเวียงจันทน์ กล่าวโดยสรุปที่สุด

ทรงเห็นว่าแม้ว่าชาวฝรั่งเศสจะได้ทำถนนลงหินจากท่าแขกสู่เมืองวินห์ ซึ่งจะติดต่อกับसानอยได้ทั้งทางรถไฟและรถยนต์แล้วก็ตาม แต่ทรงเห็นว่าการส่งสินค้าจากท่าแขกโดยผ่านสยามสู่ทะเลจะใกล้และสะดวกกว่าอยู่ดี ในกรณีของเวียงจันทน์ก็เช่นกัน “ว่าในทางเศรษฐกิจ เวียงจันทน์ยังอยู่ในที่ลำบาก ปราศจากการคมนาคมอันสะดวกแท้จริงในการส่งสินค้าออกและเข้าเมือง...ยังต้องพึ่งจังหวัดหนองคายอยู่เป็นอันมาก” (ตัวสะกดตามต้นฉบับ) สยามจึงควรทำทางรถไฟให้ถึงหนองคาย หรือแม้ถึงแค่ขอนแก่นก็ยังได้ เพราะทางมณฑลก็ทำทางรถยนต์เข้าหาอยู่แล้ว เรื่องถนนนี้ทรงเห็นว่ากรมทางไม่ควรรับทำเอง อาจเพียงให้คำปรึกษากับทางมณฑล จะได้ทุ่มงบประมาณไปที่รถไฟ (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 43, 76-79)

พระดำริที่หนักแน่นเรื่องการพัฒนาการรถไฟ เพื่อเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้าจากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง คือ ลาว ผ่านมาทางสยามนี้ นับได้ว่าเป็นพระวิสัยทัศน์ จึงได้มีการสร้างทางรถไฟไปถึงหนองคาย แต่ก็ไม่เร็วนักเพราะเศรษฐกิจตกต่ำ มาสำเร็จใน พ.ศ. 2479 พันรัชกาลที่ 7 ไปแล้วสองปี แต่ว่าต่อมารถไฟได้รับการพัฒนาไปน้อย เพราะหันไปสร้างซูปเปอร์ไฮเวย์และถนนไปทางอีสานแทน

ในเรื่องการทหาร ทรงไว้ไม่มากนัก จะมีก็เกี่ยวกับการจะย้ายที่ตั้งของโรงทหารที่อุบลราชธานี (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 54) และที่เดียวกับกรมกองทหารที่นครราชสีมา ซึ่งทรงพบว่ากรมบัญชาการกองทัพเรือทหารบกที่ 3 มีความเรียบร้อยทุกประการ และทรงชมเชยกรมทหารบกที่ 5 ว่าฝึกหัดดีเป็นพิเศษ และกำลังขยายโรงทหารออกไปเพื่อใช้เป็นที่ฝึกหัดยิงปืนใหญ่และถังลูกระเบิด (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 87)

อนึ่ง ในกระแสพระดำรัสที่นั่น รับสั่งว่า “ชื่อของทหารโคราชยังดีอยู่ไม่เสื่อมถอย (แม้ว่า) ห่างไกลจากศูนย์กลางแห่งราชการทหารในกรุงเทพฯ” (คำกราบบังคมทูล กระแสพระดำรัส และพระโอวาทฯ, 2533: 96) วิเคราะห์ได้ว่าการที่เรื่องทหารปรากฏอยู่ไม่มากนัก ก็เป็นไปตามที่รับสั่งไว้ในพระดำรัสสองคี่เดียวกันนั้นว่า ไม่ได้เสด็จตรวจราชการเฉพาะการทหารอย่างเดียว พระนิพนธ์รายงานฯ จึงมีเนื้อหาหลักที่เป็นไปเพื่อ “ราชการทั้งปวง”

หากแต่ว่าในพระฐานะอุปนายกสภาภาษาดสยาม จึงทรงไว้พอสมควร ไม่แต่เกี่ยวกับสภาพสุขภาพอนามัยของราษฎรในอีสาน ซึ่งทรงพบว่าไม่ร้ายแรง หากแต่การบริการการแพทย์ การพยาบาล ตลอดจนสถานที่โอสถศาลายังไม่เหมาะสมอยู่มาก และทรงไว้ถึงความสนับสุนนช่วยเหลือที่สภาภาษาดสยามได้ดำเนินการเสริมงานของทหารราชการเป็นส่วนหนึ่งของพระนิพนธ์รายงานฯ

ใน “ช่วงท้ายพระนิพนธ์ ทรง “สรุปความ” เป็น “ความเห็นทางการเมือง” ไว้เป็นข้อ ๆ 6 ข้อด้วยกันตามภาระกิจของกระทรวงต่าง ๆ มีข้อความที่น่าสนใจเพิ่มเติมจากที่ได้พรรณนาแล้ว คือหนึ่งในทางปกครอง ควร “ใช้ผู้ปกครองที่เป็นคนเที่ยงธรรม มีอัธยาศัยโอบอ้อมอารี เมตตากรุณาแก่ราษฎร” ไม่ใช่ “ส่งคนอ่อนความสามารถไปยังอีสาน” และสอง ควรอำนวยความสะดวกให้ผู้มีทุนในท้องถิ่นที่ต้องการจะไปทำการเพาะปลูกเป็นงานส่วนใหญ่ทางอีสาน (เทอดพระเกียรติฯ, 2524: 87-89)

บทสรุป

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสด็จตรวจราชการที่อีสานใน พ.ศ. 2469 หรือต้นรัชกาลที่ 7 ในฐานะเสนาบดีกระทรวงกลาโหม แต่จากพระนิพนธ์รายงานฯ และพระดำรัส เป็นที่ชัดเจนว่าทรงนิพนธ์รายงานฯ โดยทรงมีภารกิจในฐานะอธิรัฐมนตรียุติในพระทัยเป็นสำคัญ จึงทรงนำเสนอข้อมูลและพระดำริ เพื่อประโยชน์ของกระทรวงต่าง ๆ อย่างค่อนข้างมั่นใจเหมาะ และมีบางส่วนของทรงเชื่อมโยงภารกิจระหว่างกระทรวงอยู่ด้วย

ทรงเห็นถึงความสำคัญของอิสานทั้งในเชิงพื้นที่และจำนวนประชากรที่เป็นหนึ่งในสามของประเทศ ทรงตระหนักเป็นอย่างดีว่าเมื่อการคมนาคม คือ การอากาศยานและรถไฟเข้าไปถึง ราษฎรก็ได้แสดงความพร้อมที่จะได้ประโยชน์จากการเดินทางที่สะดวกขึ้นเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการค้าขายกับมณฑลชั้นในและเพื่อการส่งออก

วิเคราะห์ได้ว่าสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นจังหวะสำคัญของการเปลี่ยนผ่านในอิสานจากเศรษฐกิจแบบเลี้ยงชีพเป็นเศรษฐกิจตลาด ทุนนิยม พระองค์ทรงเห็นว่า จำเป็นต้องทำการส่งเสริมในทางที่ควร ทั้งเรื่อง การเกษตร และการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเชิงการเล่าเรียน แต่ทรงตระหนักว่าการศึกษาย่อมนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในลักษณะนิสัยของราษฎรว่าจะมีสำนึกในสิทธิและเสรีภาพมากยิ่งขึ้น จำเป็นที่ฝ่ายปกครองจะต้องปรับตัวจากท่าทีการเป็นนายสู่การเป็นเพื่อนหรือครู รับผิดชอบต่อความตระหนักในความเป็นพลเมืองของชาติประเทศ ซึ่งเมื่อราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้นก็ควรที่จะได้จัดการเก็บภาษีอากรได้ตามสภาพเศรษฐกิจของแต่ละพื้นที่ ไม่จำเป็นต้องเสมอภาคกันทั้งมณฑลภาค

ผู้เขียนมีข้อสังเกตเพิ่มเติม ณ จุดนี้ว่า ในช่วงนั้น รัฐบาลกำลังดำเนินการทำให้งบประมาณกลับสู่ภาวะสมดุลด้วยการตัดทอนประหยัทรายจ่าย พระองค์จึงมีเรื่องการทำให้งบประมาณสมดุลนี้อยู่ในพระทัย แต่ก็ได้ทรงมองเลยไปจากการประหยัทรายจ่าย ไปถึงการทำให้ภาคเศรษฐกิจจริง (real economy) ดีขึ้น จึงทรงแนะนำให้ส่งเสริมภาคการผลิตและการตลาด โดยเร่งรัดปรับปรุงการคมนาคมที่จะเอื้ออำนวยต่อการตลาด ซึ่งจะชักจูงให้ราษฎรในอิสานเพิ่มผลผลิต ทรงเห็นว่าการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานเช่นนี้มีการรถไฟเป็นสำคัญ เป็นสิ่งที่รัฐบาลควรต้องยอมลงทุน โดยเล็งผลเพื่อเป็นการเก็บภาษีเพิ่มขึ้นได้

นอกจากนี้ ขอเสริมด้วยข้อวิเคราะห์ของนักเศรษฐศาสตร์และประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ศาสตราจารย์ ดร.พอพันธ์ อุยยานนท์ ผู้ล่วงลับให้เห็นในมุมกลับว่า โดยที่การเปลี่ยนผ่านจากเศรษฐกิจแบบยังชีพสู่เศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ยังอยู่ในระยะเริ่มต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอิสานภาคเศรษฐกิจชนบทสยาม จึงไม่ได้ประสบกับปัญหาความยากจนหรือความขาดแคลน เพราะชาวนาไทย สามารถปรับตัวกลับสู่เศรษฐกิจแบบยังชีพได้อยู่ แตกต่างจากในดินแดนเพื่อนบ้านทางใต้ในปกครองของชาติตะวันตก ซึ่งมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก เช่น ยางพารา น้ำตาล และใบชา ในระบบไร่ขนาดใหญ่ (plantation) มากกว่า ซึ่งทำให้ในประเทศเหล่านั้นแรงงานรับจ้างในไร่ไร่ประสบปัญหาหนี้สินเป็นจำนวนมาก (พอพันธ์ อุยยานนท์, 2558: 90)

ส่วนในด้านสุขภาพอนามัยของราษฎรในอิสานนั้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต แม้ว่าจะทรงไว้ว่าไม่มีไข้เจ็บร้ายแรงโดยทั่วไป แต่ก็ต้องมีการป้องกันโรคเพิ่มขึ้น และปรับปรุงบริการการแพทย์ การพยาบาลให้ดีขึ้น เพื่อให้ราษฎรหันมานิยมบริการการแพทย์แผนใหม่มากขึ้น ทั้งยังทรงเชื่อมโยงไปถึงว่าจะมีส่วนอำนวยให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ประชาชนในอิสานจึงยิ่งจะต้อง

ได้รับความเอาใจใส่จากรัฐบาล ในเรื่องนี้วิเคราะห์ได้ว่า คงจะทรงเชื่อมั่นว่าในระยะต่อไป เศรษฐกิจที่กำลังรุดหน้าไปในอิสานเองจะสามารถรองรับประชากรที่เพิ่มขึ้นนั้นได้ และจึงมิได้ทรงคาดการณ์ว่า ในหลายปีต่อมา มีแรงผลักดันและแรงดึงดูดให้ชาว อิสานเข้ามาหางานทำในพื้นที่ซึ่งเห็นว่า “เจริญ” กว่า

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัย

ควรมีการสืบค้นว่ามีพระนิพนธ์รายงานการตรวจราชการหัวเมืองอีกครั้งในเดือนเมษายน พ.ศ. 2470 หรือไม่และมีข้อมูลประการใดเกี่ยวกับอิสานเพิ่มเติม รวมทั้งได้ทูลเกล้าฯ ถวายและส่งพระนิพนธ์รายงานให้เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ หรือไม่ อีกทั้งมีการประชุมอภิรัฐมนตรีสภาและเสนาสภาหรือไม่ประการใด นอกจากนั้นควรมีการศึกษาพระกรณียกิจใน สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตในระหว่างที่ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในเวลาต่อมาด้วย เพื่อพิจารณาว่าการบริหารราชการในส่วนที่เกี่ยวกับอิสานนั้นเป็นอย่างไรในช่วงนั้น

สุดท้ายนี้หวังว่าบทความนี้ นอกจากจะเป็นการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับสภาพสังคมและการปกครองในอิสาน ในสมัยรัชกาลที่ 7 ตอนต้น ซึ่งน่าจะหาได้ยากกว่าในระยะหลัง⁴

เพื่อช่วยจุดประกายให้เกิดความสนใจศึกษาเรื่องราวในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น โดยไม่ถือตั้งแต่นั้นว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ต้องเป็นจุดหักเห หากแต่โดยสืบค้นหาความต่อเนื่องในความเปลี่ยนแปลงให้มากขึ้นกว่าที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ปัจจุบันสมัย ซึ่งจะยังผลให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยนั้นมีความสมบูรณ์และสมดุลขึ้น

รายการอ้างอิง

คำกราบบังคมทูล กระแสพระตำรัสและพระโอวาท สมเด็จพระเจ้าที่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ตั้งแต่ธันวาคม พ.ศ. 2454 ถึงพฤษภาคม พ.ศ. 2475 จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้า วรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร 26 ธันวาคม พุทธศักราช 2533. กรุงเทพฯ : บริษัท เลิฟแอนด์ลีฟเพรส จำกัด, 2533.

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อรุณยา “พระกรณียกิจในด้านการเมืองและการปกครอง” ในเทิดพระเกียรติฯ

⁴ มีการสำรวจเศรษฐกิจในชนบทสยามของ Zimmerman ซึ่งทำในปี พ.ศ. 2473 และตีพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2474 และของ Andrews เมื่อ พ.ศ. 2476-2477 และตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2477

- เทอดพระเกียรติจอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์-
วรพินิต เนื่องในโอกาสครบรอบร้อยปีแห่งวันประสูติ วันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2524.
กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2524.
- บรรเจิด อินทุจันทร์ยง (บรรณาธิการ) ประมวลพระบรมราชาโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระ
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: วชิรินทร์การพิมพ์ จำกัด, 2536.
- บันทึกหม่อมประสงค์สุม พระชายาในพระประวัติสมเด็จเจ้าฟ้าฯ บริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระ
นครสวรรค์วรพินิต. กรุงเทพฯ: จันฉนวนิชย์, 2524.
- พระประวัติสมเด็จเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต.
กรุงเทพฯ: บริษัทจันทฉนวนิชย์ จำกัด, 2524.
- พอพันธ์ อูยยานนท์. เศรษฐกิจไทยในสมัยรัชกาลที่ 7 : รักษาเสถียรภาพ ปูพื้นฐานการพัฒนา.
กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คมไฟ, 2558.

Journal of Suan Sunandha Arts and Culture

วารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ปีที่ 2 ฉบับที่ 1/2565

บทความวิชาการ

WOMEN WRITERS DURING THE TRANSITIONAL PERIOD OF KING RAMA VII

การเข้าสู่อาชีพนักเขียนสตรีในช่วงเปลี่ยนผ่านสมัยรัชกาลที่ 7

CHATBONGKOCH SRIWATTANASARN (ฉัตรบงกช ศรีวัฒนสาร)*

วันที่รับบทความ 12 มิถุนายน 2566

วันที่แก้ไขบทความ 5 ตุลาคม 2566

วันที่ตอบรับบทความ 17 ตุลาคม 2566

บทคัดย่อ

การประกอบอาชีพของสตรีสยามในช่วงเปลี่ยนผ่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ระหว่าง พ.ศ. 2468-2477) ในบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จากนโยบายของรัฐและหลักสูตรทางการศึกษาสู่ความทันสมัยได้ส่งผลต่อการประกอบอาชีพของสตรีสยามที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ

ปัจจัยแรก “สิ่งแวดล้อม” บริบทการขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าและระบบเงินตราสมัยใหม่ การเติบโตของธุรกิจในเมือง การมีชุมชนเมืองสมัยใหม่ มีตลาด ร้านค้า ดึงแถว บ่อน ซ่อง แหล่งบันเทิง และที่พักแรม ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของเมืองสมัยใหม่ แทนที่วัดและวัง สิ่งแวดล้อมนี้ทำหน้าที่เป็นตลาดรองรับ บทบาทหน้าที่ ทำให้สตรีสยามดำเนินอาชีพสมัยใหม่

ปัจจัยที่สอง “การศึกษาสมัยใหม่” ระบบโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายจำนวนโรงเรียนสตรีเพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 ทั้งโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนรัฐบาล ทั้งในเมืองกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดหัวเมือง ที่รู้จักกันดีต่อมาว่า โรงเรียนประจำจังหวัด การตั้งโรงเรียนสตรีเป็นการสร้างประชากรหญิงให้มีการศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษา และเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาวิชาชีพและวิชาการในระดับสูง เริ่มเปิดรับนิสิตหญิงรุ่นแรกในทศวรรษ 2470 นี้เอง นอกเหนือจากสถาบันการศึกษาเฉพาะทาง เช่น

* นักวิชาการผู้ชำนาญการ สถาบันพระปกเกล้า, E-mail: chatbongkoch@kpi.ac.th

โรงเรียนแพทย์พยาบาล และหญิงผดุงครรภ์ (พ.ศ. 2439) โรงเรียนฝึกหัดครูสตรีเบญจมาภราชาลัย (พ.ศ. 2456) และ วิชาการวิชาชีพชั้นสูงเริ่มแรก คือ ครูและพยาบาล การผลิตบัณฑิตสตรีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำให้สตรีสยามสามารถออกไปประกอบอาชีพหลากหลายมากขึ้น

ปัจจัยที่สาม “สื่อสิ่งพิมพ์และสื่อการแสดงสมัยใหม่” ทศวรรษนี้มีการผลิตสิ่งพิมพ์ทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือ ไปจนถึงการแสดงละครเวที สื่อเหล่านี้เป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่ผู้รู้หนังสือ ตั้งแต่ทศวรรษ 2460 สื่อสิ่งพิมพ์ทำหน้าที่เผยแพร่ กระจายข่าวสาร สร้างความรู้ ทั้งองค์ความรู้ ศิลปวิทยาการ วัฒนธรรมและสังคมโลกสมัยใหม่นอกประเทศสยาม คือสื่อได้เปิดโลกทัศน์การรับรู้ถึงภาวะสมัยใหม่ ควบคู่กับการสร้างจินตกรรม “ชาติ ชุมชนชาติ ความเป็นพลเมือง” ที่เปิดการรับรู้เรื่อง “พื้นที่สาธารณะ” ทำให้เข้าใจสังคมนอกสถาบันครอบครัว ปลุกจิตสำนึกถึงผู้อื่นในสังคม นอกเหนือจากสมาชิกครอบครัวและเครือญาติ ความสำนึกนี้น่าจะเป็นแรงบันดาลใจให้สตรีสยามต้องการศึกษาต่อวิชาชีพชั้นสูงและประกอบอาชีพนอกบ้าน มีหลากหลายแตกต่างจากอาชีพค้าขายแบบดั้งเดิม ที่สำคัญสตรียังมีโอกาสเข้าสู่อาชีพสมัยใหม่อื่น ๆ ซึ่งต้องใช้ความรู้วิชาชีพ จากการศึกษาในระดับสูง อย่างไรก็ตามอาชีพสมัยใหม่เกือบทั้งหมด สังเกตว่าเป็นอาชีพข้าราชการที่มีประชากรส่วนใหญเป็นผู้ชาย สตรีที่ได้รับการศึกษามักมีอาชีพครูและพยาบาลเป็นส่วนใหญ่ อนึ่ง อาชีพนักเขียนสตรีนับว่าเป็นการแสดงภูมิปัญญาของสตรีและการเลื่อนสถานภาพภาพของสตรีให้ทัดเทียมบุรุษอาชีพหนึ่ง

คำสำคัญ: สตรีสยาม / ความทันสมัย / อาชีพสตรียุคใหม่

Abstract

This research article aims at how Siamese women are earning their livings across the transitional period in the Reign of King Prajadhipok era, 1925 A.D. to 1934 A.D. Within the consideration on the socio-economic and cultural contexts, the research finds out that the Siamese government educational politics and the curricula since 1917 A.D has caused the effects on the Siamese women occupations. School learning subjects on housekeeping, female handicrafts, general education and also the vocational studies on teacher-training and nursing study are given those learners to obtain jobs an according with their occupations, such as school-teacher nurse and writers until the 1930 decade, Siamese women start to enter the faculty of medical science at the University and Law subjects at Law school. Thus, Siamese Women are being provided more of occupations, including some other women careers are being offered. One affectionate career, Women writers are being studied. The first factor that lead some women to earn as writers is the family background. Most of them are from the high and middle class, as they are able to study in the most qualified, female private school. While the growth of industrial printing and modern mass media such as newspaper and women magazines is supporting the women's work is the second factor. Women in transition were given the opportunity to study law and modern medicine as well as careers that enhance new skills Making Siamese women have a career in the new era equally with men later.

Keywords: Siamese women / Modernization / Women's modern occupation

บทนำ

เมืองกรุงเทพฯ ในทศวรรษ 2460 ได้เข้าสู่สภาวะสมัยใหม่ทั้งเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐานสังคม ภายใต้ข้อจำกัดของระบบทุนนิยมอาณานิคมแบบตะวันตก สตรีได้มีโอกาสปรับตัวเข้ากับสังคมสมัยใหม่ ที่มีการเปิดรับวัฒนธรรมและความรู้จากตะวันตกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากปัจจัยการขยายตัว ของการศึกษาสตรี ซึ่งการศึกษาทำให้สตรีสามารถปรับตัวเข้าสู่โลกเศรษฐกิจสมัยใหม่ ประกอบอาชีพ หลากหลายแตกต่างจากอาชีพค้าขายแบบดั้งเดิม ที่สำคัญคือสตรียังได้มีโอกาสเข้าสู่อาชีพสมัยใหม่อื่น ๆ ที่ต้องใช้ความรู้วิชาชีพ จากการศึกษาในระดับสูง อย่างไรก็ตาม สังเกตว่าอาชีพสมัยใหม่เกือบทั้งหมด เป็นอาชีพข้าราชการที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย อาทิ ข้าราชการกรมการปกครอง (ผู้ว่าราชการ จังหวัด ปลัดและนายอำเภอลงมาจนถึงเสมียน) เจ้าหน้าที่ป่าไม้ วิศวกรรถไฟ โยธาและไฟฟ้า นายช่าง ชลประทาน เกษตรจังหวัด ผู้พิพากษา เสมียน ศาล อัยการ ตำรวจ ทหาร ฯลฯ อาชีพในราชการมีเพียง ครูและพยาบาลเท่านั้นที่สตรีสามารถเข้าทำงานได้ สตรีที่ประกอบอาชีพทั้งสองส่วนใหญ่มาจาก กลุ่มครอบครัวชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง

ส่วนสตรีในระดับล่างหรือสามัญชน ตลอดจนสตรีบางคนจบการศึกษาระดับประถม หรือมัธยม ก็สามารถเข้าทำงานในธุรกิจสมัยใหม่อย่างโรงแรม หรือห้างขายของได้ สตรีชาวบ้านจำนวนไม่น้อย เข้าสู่อาชีพแรงงานในระบบอุตสาหกรรม เช่น โรงงานทอผ้า โรงงานทำไม้ขีดไฟ พนักงานเรียงพิมพ์ใน โรงพิมพ์ พนักงานสลับสายโทรศัพท์ในองค์กรโทรศัพท์ของรัฐ สังกัดกรมไปรษณีย์และโทรเลข นักแสดงภาพยนตร์จนถึงคนรับใช้และทำงานบ้าน แม่ครัวหรือแม่นมในบ้านชนชั้นสูง หรือกลุ่มที่เรียกว่า “ผู้ดี” ที่ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ

กลางทศวรรษ 2470 อาชีพสมัยใหม่หรือวิชาชีพสำหรับสตรีเริ่มมีความหลากหลายขึ้น นอกจากครูและพยาบาลแล้ว ยังมีอาชีพแพทย์ นักกฎหมาย และนักเขียน สตรีเหล่านี้อยู่ในครอบครัว ชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง เป็นกลุ่มที่มีบทบาทต่อสังคมซึ่งมีความพยายามยกสถานะภาพสตรี รวมถึง วิชาชีพสตรีให้สูงขึ้นเพื่อให้เสมอภาคกับสถานะและวิชาชีพของผู้ชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพ นักกฎหมาย และนักเขียน สำหรับบทความนี้ต้องการศึกษาเฉพาะกรณีปัจจัยการเข้าสู่อาชีพ “นักเขียน” เนื่องจากมีการแสดงออกต่อสาธารณชนอย่างชัดเจนถึงการใช้เรื่องเล่าที่อยู่ในรูปแบบ งานเขียนประเภทบทความ สารคดี เรื่องแปล และนวนิยายที่สื่อสารความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมและ ความคาดหวังของนักเขียนต่อผู้อ่านหรือผู้บริโภคเพื่อการวางรากฐานสังคมวิชาชีพและหลักการพื้นฐาน ของสังคม อันเป็นอุดมการณ์รัฐสมัยใหม่รวมถึงยังเป็นพลังขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อและความคาดหวังต่อสตรีในสังคมสมัยใหม่อันแตกต่างจากแนวคิดประเพณีแบบดั้งเดิม

อาชีพนักเขียนถือเป็นอาชีพอิสระ อาจจัดได้ว่าไม่ใช่วิชาชีพชั้นสูงโดยตรง ทว่าผู้ประกอบอาชีพนี้ จำเป็นต้องมีความรู้พื้นฐานด้านภาษา โดยเฉพาะภาษาไทยดี สามารถสื่อสารตัวเรื่องได้อย่างมีพลัง

ถือเป็นทักษะพิเศษที่ทำให้ผู้มีอาชีพหรือบทบาทหน้าที่ “นักเขียน” ต้องมีปัจจัยพื้นฐานสัมพันธ์กับสถานะสังคมโดยเฉพาะครอบครัวที่เป็นชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง อาชีพนี้ยังสัมพันธ์กับกลุ่มผู้อ่านซึ่งเป็นผู้บริโภคงานเขียนของนักเขียน อันเป็นผลจากการขยายตัวของประชากรผู้อ่านออกเขียนได้ และยังสัมพันธ์กับการเติบโตของอุตสาหกรรมการพิมพ์และสิ่งพิมพ์อย่างเช่น หนังสือพิมพ์ และนิตยสารสตรี ในบทความนี้จึงเป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่เป็นกระบวนการเชื้อให้สตรีก้าวเข้าสู่อาชีพนักเขียน โดยลำดับต่อไปนี้

สถานะทางสังคมของนักเขียนสตรี : ครอบครัว การฝึกอบรมและการศึกษา

สถานะทางสังคมของสตรีสยามโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 3 สถานะ คือ ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง ทว่า นักเขียนสตรีที่มีผลงานเขียนเผยแพร่ออกสู่สาธารณชน บางท่านถือว่างานเขียนเป็นงานอดิเรกนั้น ทั้งหมดแล้วมาจากกลุ่มครอบครัวชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง

1. ชนชั้นสูง: สถานะทางสังคมและการศึกษาอบรม

กลุ่มสตรีชนชั้นสูงประกอบด้วย สมาชิกในพระราชวงศ์ และตระกูลขุนนางที่มีตำแหน่งสูงสืบทอดต่อกันตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ รวมถึงกลุ่มข้าราชการขุนนางที่ปรับเปลี่ยนจาก “ขุนนางพ่อค้า” ที่ทำหน้าที่ “เจ้าสัวสำเภาและเจ้าภาษีนายอากร” มาเป็นข้าราชการในระบบราชการแบบใหม่สมัยรัชกาลที่ 5 (พรณี บัวเล็ก, 2545: 17-32) คนกลุ่มนี้ มีฐานะเป็นชนชั้นนำในการบริหารและการปกครองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางและมีอำนาจสูงสุด ชนชั้นสูงเหล่านี้มีระบบครอบครัว คุณลักษณะและวัฒนธรรมการฝึกอบรมสมาชิกสตรีและแบบแผนการศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมชนชั้นสูงภายใต้ความสัมพันธ์เครือข่ายอุปถัมภ์ในชนชั้นเดียวกัน รวมถึงการถวายตัวเป็นสตรีฝ่ายในหรือการสมรสระหว่างธิดาขุนนางกับพระบรมวงศานุวงศ์

ครอบครัวของชนชั้นสูง สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์นั้น มีการกำหนดฐานะความเป็นพระราชวงศ์หรือ “เจ้านาย” ได้แก่ สกุลยศ 3 ระดับ คือ เจ้าฟ้า พระองค์เจ้า และหม่อมเจ้า เป็นพระราชกำหนดในรัชกาลที่ 4 (อคิน รพีพัฒน์, 2518: 201) และในสมัยรัชกาลที่ 5 บรรดาพระอนุชาต่างพระมารดาที่ดำรงพระอิสริยยศพระองค์เจ้าหลายพระองค์ได้รับการเฉลิมพระยศและโปรดให้ “รับกรม” มีบทบาทหน้าที่บริหารราชการแบบใหม่ในตำแหน่งเสนาบดีและอธิบดีหลายพระองค์ เป็นช่วงเวลาพระอนุชาต่างมีวังและตำหนักส่วนพระองค์แยกย้ายออกไป ทว่า พระบรมมหาราชวังที่ประทับในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและตำหนักประทับอัศรมเหสี 4 พระองค์ คือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี สมเด็จพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี และพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ยังคงเป็นศูนย์กลาง “ครอบครัว” สมาชิก

พระบรมวงศานุวงศ์และเชื่อมโยงความสัมพันธ์เครือข่ายสมาชิกสตรีที่เป็นพระธิดาและธิดาเจ้านายและขุนนางของยุคนี

ข้าราชการระดับสูงที่มียศและตำแหน่งระดับเจ้าพระยาและพระยานั้น ส่วนใหญ่สืบเชื้อสายจากกลุ่มขุนนางเก่าแก่มีประวัติรับราชการและดำรงตำแหน่งสูงในระบบข้าราชการแบบเก่ามา 3-4ชั่วอายุคน โดยเฉพาะตำแหน่ง อัครมหาเสนาบดี สมุหนายก สมุหกลาโหมและเวียง วัง คลัง นา สมาชิกตระกูลสามารถถวายเป็นตัวเข้ารับราชการในระดับสัญญาบัตรศักดินา 400 ซึ่งรัชกาลที่ 4 ทรงอธิบายว่า เป็นตระกูลขุนนาง “บันดาศักดิ์” (รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548: 468-470) ในสมัยรัชกาลที่ 5 สมาชิกในตระกูลยังสามารถปรับสถานภาพขึ้นสู่ตำแหน่งราชการระดับสูงอย่างสมุหเทศาภิบาลในกระทรวงมหาดไทย และรับพระราชทานยศชั้นเจ้าพระยาและพระยา เช่น ใน สกุลบุญยรัตพันธุ์ สุนทรารชุน สิงหเสนี พหลโยธิน เปาโรหิตย์ รัตนกุล รวมถึงสายราชินิกุลอย่างตระกูลบุณาคและชูโต เป็นต้น

นอกจากนี้กลุ่มที่สืบเชื้อสายจากตระกูลขุนนางราชการอย่างเจ้าภาชีนายอากรและเจ้าสัวสำเภา ได้แก่ โชติกเสถียร โชติกะพุกกะณะ และกัลยาณมิตร เป็นต้น

ครอบครัวทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และตระกูลข้าราชการระดับสูง ซึ่งถือเป็นชนชั้นสูงในเวลานั้น มีลักษณะครอบครัวแบบปิตาธิปไตย สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์มีชายาและหม่อมห้ามหลายคนเช่นเดียวกับครอบครัวข้าราชการที่มีภรรยาหลายคน ประกอบด้วย ภรรยาสมรสถือเป็นภรรยาเอกหรือหลวง ภรรยาพระราชทาน นอกนั้นเป็นภรรยาน้อย อาจเป็นเพราะภรรยาเอกที่มีพิธีสมรสมักเป็นสตรีจากราชสกุลหรือตระกูลบรรดาศักดิ์เสมอหรือเป็นเครือญาติกัน จึงมีอำนาจสิทธิขาดในการบริหารจัดการครัวเรือน รวมถึงดูแลทรัพย์สินและมรดกที่ภรรยาอื่นไม่สามารถทำได้ พระธิดาและบุตรจากภรรยาเอก รับการเลี้ยงดูในชนบทที่มีแม่นมและพี่เลี้ยงคอยดูแลอภิบาล เป็นเพื่อนเล่นให้มจนถึงพาเข้านอน ไกวพระอยู่ หรือไกวเปลง⁵ (พารุณ ศรีขาว, 2558: ออนไลน์) แม่นมและพี่เลี้ยงในวังบางแห่งยังติดตามถวายการดูแลจนเติบโต อย่างเช่น กรณี หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ในวัยเด็กท่านสามารถตามเสด็จสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพออกตรวจราชการในหัวเมืองไกล ต้องทรงช้างโดยมีแม่นมติดตามไปด้วย (พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง, 2525: 25) นอกจากนี้พระบรมวงศ์บางองค์ ยังเริ่มการฝึกหัดสอนวิชาหนังสือให้พระธิดาตั้งแต่อ่อนวัยเรียน เช่น หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าว่าสามารถอ่านหนังสือได้ตั้งแต่ 6 ขวบ ขณะหม่อมหม่อม

⁵ คุณมณี บุรารักษ์. ข้าหลวงพี่เลี้ยงหม่อมราชวงศ์ จัตุรงค พลเรือน เล่าข้อมูลเรื่อง แม่นม ในวังเจ้านายว่ามีหลักเกณฑ์ว่า แม่นมต้องเป็นคนมีชาติตระกูล เป็นคนดี มีสุขภาพความเป็นมารดาสมบูรณ์ ซึ่งต้องเป็นสตรีกำลังมีบุตรที่ต้องให้นม แม่นมอาจต้องให้ลูกดื่มนมจากหญิงอื่น แม่มนเจ้านายที่ต้องเสวยนมจากเต้า ผู้เป็นแม่มนจึงมีความใกล้ชิดเจ้านายที่ตนเองถวายการดูแล เช่นเดียวกับผู้ปฏิบัติงานพี่เลี้ยง

มารดายังมีชีวิตอยู่ กรณีหม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กรมลาสั้นนั้น ทั้งพระบิดาพระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสรและหม่อมวาศน์ มารดา ทั้งสองท่านเอาใจใส่และให้ความสำคัญเรื่อง การศึกษาแก่โอรสธิดาเสมอกัน ด้วยชั้นชาเพียง 5 ขวบ ได้มีครูสอนความรู้เบื้องต้นที่วังทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ อยู่จนเกศากันต์ (โกนจุก วัยราว 10-12 ขวบ) จากนั้นกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสรจึง โปรดให้เข้าโรงเรียนสุนันทาลัย (อรสรา สายบัว, 2547: 265)

สำหรับแบบแผนการศึกษาอบรมในพระบรมมหาราชวังของสตรีชั้นสูงนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่เป็นศูนย์กลางของพระบรมวงศานุวงศ์ โดยเฉพาะ พระอนุชาต่างพระมารดาและบรรดาข้าราชการระดับสูงที่เป็นผู้ดีมี “บันดาศักดิ์” ดังนั้น ราชสำนักฝ่ายในตำหนักใหญ่ของพระมเหสี บรมราชเทวี และอัครชายาเธอทั้งสี่พระองค์ จึงเป็นศูนย์ การประสานความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชนชั้นนำ ผ่านประเพณีการถวายตัวเป็น “คุณข้าหลวง” เพื่อ เรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมอันเป็นขนบประเพณีราชสำนักและวิชาหนังสือให้อ่านออกเขียนได้ มี เป้าหมายให้เป็นแม่บ้านแม่เรือนด้วยการสมรสที่เหมาะสม แต่อย่างไรก็ดี การศึกษาและฝึกอบรมของ กลุ่มสตรีชั้นสูงที่ประกอบด้วยพระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าและบุตรีข้าราชการระดับสูงนั้นแยกออกมาจาก แบบแผนการศึกษาของพระเจ้าลูกเธอ พระราชธิดาของรัชกาลที่ 5 ซึ่งโปรดฯให้จัดขึ้นที่โรงเรียน ราชกุมารี ทำให้เห็นว่าการศึกษาในราชสำนักยุคนั้นมีการจัดการความรู้ต่างกันตามฐานันดร อย่างไรก็ดีตาม แต่ละตำหนักก็มีลักษณะการจัดการที่แตกต่างกันด้วย

ตำหนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มีข้าหลวงจากราชสกุลต่าง ๆ ที่เป็น อนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าเข้ามาพำนักร่วมกับบุตรีข้าราชการระดับสูง ทรงจัดให้เรียนวิชาหนังสือที่ “โรงเรียน วังนอก” ตั้งอยู่ในวังสมเด็จพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ (ที่ตั้งกรมศิลปากรปัจจุบัน) เป็น โรงเรียนขนาด 1 ห้องเรียน วิชาที่สอนอยู่ในระดับก่อนเข้าศึกษาชั้นประถมในโรงเรียน สมเด็จพระ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ทรงทำหน้าที่รับผิดชอบจัดการโรงเรียนด้วยการจัดหาครูไทยสอนวิชาภาษาไทย คัดลายมือ เขียนตามคำบอก เลข และมีครูพิเศษเป็น “แหม่มลูกครึ่ง” ชื่อว่า Mrs. Bella โรงเรียนตั้งอยู่ ไม่ไกลจากพระบรมมหาราชวัง ทำให้ผู้เรียนวัย 9-12 ปี สามารถเดินไปได้เอง ช่วงเวลาเรียนตอนเช้าถึง ป่ายราว 3-4 โมงจึงกลับวัง อย่างไรก็ดี คุณภาพในการสอนขึ้นอยู่กับครูผู้สอน บางช่วงเวลาได้ครูที่ไม่ เคร่งครัดในการควบคุมห้องเรียน การสอนมักใช้วิธีการแบบโบราณ คือ การอ่านให้ผู้เรียนฟังจึงไม่ สามารถดึงดูดความสนใจของนักเรียนได้ จึงเป็นไปได้ว่าโรงเรียนวังนอกคงเลิกลาไป เมื่อสมเด็จพระ- ศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงตั้งโรงเรียนราชินีขึ้นในปี พ.ศ. 2447 ทรงให้โรงเรียนราชินีเปิดการสอน ชั้นอนุบาลรองรับข้าหลวงรุ่นเด็กจากตำหนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถจนถึง พ.ศ. 2460

ส่วนตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชินี สมเด็จพระนางเจ้าสุทธมาลมารศรี บรมราชเทวี และพระอัครชายาเธอกรมพระสุทธาสินีนาฏ ต่างมีข้าหลวงหลายรุ่นเข้ามาถวายตัวรับการ

ฝึกอบรมนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชินีโปรดฯให้ข้าหลวงในตำหนักออกไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนราชินี ขณะที่สมเด็จพระนางเธออีกสองตำหนักจัดหาครูมาสอนหนังสือในตำหนัก จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2440 ทั้งสี่พระองค์ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวออกไปประทับยังพระราชวังสวนดุสิต พระอัครชายาประทับที่ตำหนักสวนสุนันทา ซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างขวางนั้นโปรดให้สร้างอาคารเรียนสำหรับ “คุณข้าหลวง” ที่สวนผักกิมประตุนกร้อย จ้างครูหม่อมจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลังมาสอนภาษาอังกฤษและโปรดให้ครูผู้ชายจากกรมราชเลขาธิการสอนภาษาไทย นับเป็นการสอนที่ได้มาตรฐาน

จนกระทั่ง พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต จึงเลิกกิจการโรงเรียน แม้ว่าหลังจากนั้น พระอัครชายาเธอฯ ได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ให้ออกมาประทับที่ตำหนักสวนสุนันทาได้ ทั้งนี้ทรงปรับเปลี่ยนยอมให้ข้าหลวงในสังกัดเดินทางมาเรียนหนังสือที่โรงเรียนราชินี แบบเข้าไปเย็นกลับด้วยการนั่งเรือหลังจากที่รัชกาลที่ 5 สวรรคต สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาฯ ได้เสด็จออกจากพระราชวังสวนดุสิต ได้รับพระบรมราชานุญาตให้กลับมาประทับอยู่กับพระราชโอรสสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่วังบางขุนพรหม ตั้งแต่ พ.ศ. 2462 จึงทรงมีส่วนร่วมจัดการศึกษาให้พระภาติไณย ซึ่งเป็นพระธิดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตร ทั้ง 5 พระองค์ ซึ่งถึงวัยเล่าเรียน คือ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง พระองค์เจ้าสุทิดาวัชรวิจิตร พระองค์เจ้าพิสิษฐสพสมัย พระองค์เจ้าจุไรรัตน์ศิริมาน และพระองค์เจ้าจันทระกานตมณี ซึ่งโปรดให้พระอนุวงศ์จากราชสกุลตติกุล เช่น หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม หม่อมเจ้าพร้อมเพราพรหม และหม่อมเจ้ามารยาตกรัณญา และพระอนุวงศ์ราชสกุลวรวรรณ หม่อมเจ้าวรรณวิมล ซึ่งเคยพำนักตำหนักเจ้าจอมมารดาเขียนในรัชกาลที่ 4 เรียนวิชาหนังสือจนชั้นษา 12 ปี ในพ.ศ. 2454 ได้ถวายองค์ในความรู้และความดีและการฝึกอบรมจากสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา-มารศรี ณ วังบางขุนพรหม การศึกษาสตรีที่วังบางขุนพรหมได้รับยกย่องว่า มีคุณภาพการศึกษาสูงที่อาจเทียบได้กับชั้นมัธยมศึกษา เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์ ทรงจัดเป็นห้องเรียนขนาดเล็ก สอนทั้งวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมไทย ดนตรีไทย กีฬา การประกอบอาหารแบบตะวันตก การเข้าสมาคม โดยเฉพาะการต้อนรับแขกที่เป็นชาติตะวันตก (วิระยุทธ ปีสาสิ, 2565: 60-62)

แม้ว่าแบบแผนการศึกษอาบรมที่เป็นวิชาหนังสือในแต่ละตำหนักอาจแตกต่างกันไป แต่ความรู้ที่เป็นการฝึกอบรมให้สตรีชนชั้นสูงสำหรับการปลูกฝังความเป็น “กุลสตรีที่เป็นผู้ดี” ด้วยทักษะความรู้การเป็นแม่บ้านแม่เรือน แบบ “สตรีชาววัง” นั้นไม่แตกต่างกัน นั่นคือ ฝึกหัดเย็บเสื้อผ้า ปักสะดึง ร้อยดอกไม้ ปอกลูกไม้ ทำอาหาร รวมถึงฝึกหัดกิจกรรมการยาตรา วาจา การแต่งกาย การออกแบบเสื้อผ้าเครื่องประดับ (พูนพิศมัย ตติกุล, หม่อมเจ้าหญิง, 2534: 263) นั้น ทุกตำหนักยังคงยึดถือแบบแผน

ขนบจารีตแบบเดียวกัน ทักษะความรู้ความสามารถของสตรีในวัง จึงเป็นเครื่องกล่อมเกลาบุคลิกลักษณะ ให้สตรีราชสำนักแตกต่างจากสตรีชนชั้นกลางและหญิงชาวบ้าน

แบบแผนการฝึกฝนอบรมจากราชสำนักฝ่ายในข้างต้นได้สิ้นสุดลงพร้อมกับยุคสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและการสวรรคตของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พ.ศ. 2462 และสมเด็จพระนางเจ้าสุโขทัยมหาราช พ.ศ. 2468 รวมถึง พระอรรคชายาเธอ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ใน พ.ศ. 2472 พร้อมกับการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนระบบราชสำนักฝ่ายในจากเดิมเป็นแบบสมัยใหม่อย่างราชสำนักตะวันตก การจัดการศึกษาอบรมเพื่อให้สตรีชนชั้นสูงเป็น “คุณข้าหลวง” ได้ถูกแทนที่ด้วย “นางสนองพระโอษฐ์” หรือที่นิยมเรียกในยุคนั้นว่า “Lady in waiting” ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่จากโรงเรียนและนอกจากวิชาสามัญแล้วยังมีการเรียนการสอนเรื่อง การเข้าสมาคม สถานศึกษาที่ไม่ได้จำกัดพื้นที่ผู้เข้าเรียนเฉพาะชนชั้นสูงซึ่งมาจากครอบครัวพระบรมวงศานุวงศ์และผู้ที่มียศศักดิ์สูงเท่านั้น หากยังเปิดรับบุตรครอบครัวชนชั้นกลางด้วย ดังกรณีตัวอย่างโรงเรียนราชินี ช่วง พ.ศ. 2460-2465 (ยุพาภรณ์ แฉ่งเจนกิจ, 2530: 176)

2. การศึกษาของสตรีชนชั้นกลาง

มีหลากหลายฐานะที่ปรากฏข้างต้นเป็นกลุ่มคนที่น่าจะให้ความสำคัญกับการศึกษาในโรงเรียน โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าจีน ซึ่งพวกเขาเป็นจีนอพยพในรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) เกือบทั้งหมดมีพื้นฐานความรู้หนังสือจีนรับอิทธิพลวัฒนธรรมการเมืองแบบจีน โดยเฉพาะกระแสอุดมการณ์ชาตินิยมและการเมืองแบบสาธารณรัฐของคณะก๊กมินตั๋ง ในเวลาเดียวกันพวกเขาก็เรียกร้องเพื่อให้มีสถานภาพความเป็นพลเมืองไทย จึงมีความเป็นไปได้ว่า พวกเขาน่าจะสนับสนุนให้บุตรในครอบครัวเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนเพื่อเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นไทย แม้ว่าทัศนคติที่มีต่อบุตรหญิงยังคงสำคัญรองลงมาจากบุตรชาย ซึ่งถือตามความเชื่อว่าเป็น ผู้สืบแซ่บรรพบุรุษ แต่บุตรหญิงก็ยังคงความสำคัญต่อการขยายทุนและเครือข่ายธุรกิจด้วย การกำหนดให้สมรสกับสมาชิกตระกูลการค้าที่สัมพันธ์กัน ในแง่นี้สตรีชนชั้นกลางครอบครัวจีนจึงไม่แตกต่างจากครอบครัวชาวไทยมากนัก (พิมพ์ประไพ พิศาลยบุตร, 2555: 61-62) นายแม่ ตำนานหญิงเก่งเบื้องหลังเจ้าสัวสยาม หนังสือบอกเล่าความเป็นมาของครอบครัวจีนหรือเชื้อสายจีน (บิดาเป็นจีน มารดาเป็นลูกครึ่งไทย-จีน) ให้ความสำคัญกับการทำงานในครัวเรือนด้วยตนเองด้วย รวมถึงการบริหารทรัพย์สินส่วนตัวของฝ่ายหญิงจนประสบความสำเร็จ

ดังนั้น ทศวรรษ 2460-2470 ครอบครัวชนชั้นกลางส่วนใหญ่ทั้งข้าราชการและนายวาณิชให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยการวางเป้าหมายชีวิตให้แต่งงาน หลายครอบครัวจึงฝึกฝน

อบรมให้ลูกสาวเรียนรู้การทำงาน “แม่บ้านแม่เรือน” ดังข้อเขียนของคุณหญิงจำนงค์ศรี หาญเจนลักษณ์ ใน “คุณาวากกลางมหาสมุทร” เป็นเรื่องราวประวัติความเป็นมาของตระกูลหวังหลี ซึ่งเรื่องส่วนหนึ่ง สัมพันธ์กับสตรีในตระกูล คุณทวดหนูกรรยาตันฉือฮ้วง (เจ้าสัวหวังหลี) ผู้วางธุรกิจโรงสีและการค้าข้าว คุณทวดหนูเป็นสตรีที่มีฝีมือด้านการทำอาหารและขนมไทย มักทำครั้งละมาก ๆ เพื่อใส่บาตรและแจก บ้านลูกหลาน ลูกสาวและลูกสะใภ้ต้องมีหน้าที่ช่วยงานครัว ซึ่งคุณทวดหนูเห็นว่า “แรงงานลูกสาว ลูกสะใภ้ ถือว่าสำคัญกว่าแรงงานสาวใช้และบริวารเป็นอย่างมาก” เนื่องจากการเรียนรู้เพื่อสืบทอด ตำรับอาหารของครอบครัว ทั้งนี้ในรุ่นของลูกสะใภ้ คือ “คุณยายแจ่ม” ของผู้เขียนนั้น ก็มีฝีมือการครัว ทั้งคาวและหวาน และพยายามถ่ายทอดให้กับมารดาผู้เขียนตั้งแต่อายุ 10 ขวบ ทว่าคุณยายแจ่ม ไม่เพียงฝึกฝนให้ลูกสาวทำอาหารเป็นและทำงานเท่านั้น หากยังสอนให้เป็นอาชีพค้าขายได้ ผู้เขียน เล่าว่า “สงวนผู้เป็นธิดาคนเดียวของคุณยายแจ่ม ตั้งแต่อายุ 10 ขวบ (ฝึกทำอาหารและขนม) พอมีฝีมือ ใช้การได้ ก็ให้ทุนซื้อของมาประกอบอาหาร แล้วให้คนรับใช้หาบออกไปขายทุกวัน ท่านบอกว่า นี่เป็นวิธีสอนให้ลูกสาวหัดทำมาหากิน รู้จักทำบัญชีรายรับรายจ่ายพร้อมกับหัดทำอาหารด้วยความประณีต และความคิดในการพลิกแพลง” (จำนงค์ศรี หาญเจนลักษณ์, 2543: 114-115, 155-156)

แม้ว่าจะไม่ปรากฏในข้อเขียนว่าผู้หญิงในตระกูลนายวาณิชย์ ได้เล่าเรียนในโรงเรียน หรือไม่ แต่สตรีบางคนอย่าง “คุณยายแจ่ม” สามารถอ่านเขียนได้ และเป็นนักอ่านทั้งหนังสือพิมพ์ นิติสาร วรรณกรรมและนิยายร่วมสมัยอย่างเช่น ผู้ชนะสิบทิศ ของยาขอบ หรือกรณี “คุณอาทองพูล” ภรรยาของนายตันชีวเม้ง ทายาทรุ่นที่สองของตระกูลหวังหลี ซึ่งถูกลอบยิงขณะดำรงตำแหน่งนายก สมาคมพาณิชยจีน ทำให้ท่านต้องมารับผิดชอบธุรกิจด้วยเงินทุนที่เหลือไม่มาก เพื่อเลี้ยงดูลูก 13 คน ให้ได้รับการศึกษา ทั้งที่ “คุณอาท่านั้นได้รับการศึกษาพอแค่อ่านออกเขียนได้ เนื่องจากสมัยยังเด็ก (คุณอาเกิด พ.ศ. 2448) ปิตามารดาของท่านยังมีความเชื่อแบบโบราณว่า ลูกผู้หญิงไม่จำเป็นต้อง ร่ำเรียนมากนัก เพราะโตขึ้นมาจะต้องแต่งงานเป็นแม่บ้านแม่เรือน ฉะนั้นการเรียนการครัวจึงเป็นเรื่องที่ สำคัญกว่าการศึกษา” (จำนงค์ศรี หาญเจนลักษณ์, 2543: 224-225) ทว่าคุณอาทองพูล ก็ประสบความสำเร็จในการสร้างธุรกิจด้านคลังสินค้าต่อมา

จนแม้แต่ในยุคต่อมา หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ คือ ในช่วงทศวรรษ 2470 นั้น ครอบครัวของสตรีส่วนใหญ่ยังคงคิดถึงเรื่องการศึกษาเฉพาะด้านการอบรมแม่บ้านแม่เรือนและ อุปนิสัย แต่ไม่ได้คิดถึงในด้านวิชาการเพื่อแข่งขันกันที่จะเรียนในสถาบันชั้นสูง หรือเพื่อชื่อเสียง หรือ แม้แต่การประกอบอาชีพ เพราะผู้หญิงในยุคนั้นไม่มีความจำเป็นต้องประกอบอาชีพนอกบ้าน เพราะ เป็นเพียงผู้ช่วยเหลืองานครอบครัวภายในบ้าน เช่น ชายของหน้าร้าน เป็นลูกมือญาติผู้ใหญ่ทางใด ทางหนึ่ง (บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง, 2527: ออนไลน์)

ในขณะที่ การศึกษาในโรงเรียนสตรีในทศวรรษ 2450-2470 มีหลักสูตรให้ความรู้ทั้งการเป็น “แม่บ้านแม่เรือน” และ “การเป็นสตรีในโลกสมัยใหม่” สามารถใช้ความรู้ในการทำงานประกอบอาชีพสร้างรายได้ แม้ว่าพวกเธอจะต้องอยู่ภายใต้ข้อจำกัดทั้งจากสังคมรัฐและเพศชาย

ทั้งนี้ คำว่า “สาวสมัยใหม่” (Modern Girl) เป็นปรากฏการณ์ระดับโลกในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2463-2473 (ค.ศ. 1920-1930) ตรงกับช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เมืองสำคัญทั่วโลก นับตั้งแต่ ปักกิ่ง ถึง บอมเบย์ โตเกียว ถึง เบอร์ลิน โจฮันเนสเบิร์ก ถึง นิวยอร์ก เมืองใหญ่เหล่านี้ปรากฏสตรีที่มีบุคลิกภาพและมีความคิดเป็นสาวสมัยใหม่ตามท้องถิ่น ในเมือง ในร้านกาแฟ สื่อภาพยนตร์ โฆษณาและนิตยสาร ทั้งนี้รูปลักษณ์สาวสมัยใหม่สวมใส่เสื้อผ้าเซ็กซี่ รองเท้าส้นสูง พวกเธอมักทาลิปสติกและใช้เครื่องสำอาง และมุ่งแสวงหาความรักที่โรแมนติก ไม่สนใจบทบาทหน้าที่ของการเป็นลูกสาว เมีย และแม่ที่กำหนดไว้แต่เดิมในยุคจารีต โดยสาวสมัยใหม่ถือเป็นกระแสความเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงที่แพร่ขยายไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกในช่วงระหว่างทศวรรษ 2460-2470 และเชื่อได้ว่าส่งอิทธิพลถึงกลุ่มผู้หญิงในสยามซึ่งเชื่อมโยงกับประเด็นการศึกษาของผู้หญิงและบทบาทของสตรีทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ รวมทั้งวัฒนธรรมบริโภคนิยม (Aly Eve Weinbaum, Modern Girl around the world Reserch Group, Thomas, Lynn M., Priti Ramamurthy, Uta G. Poiger, Madeleine Yue Dong, 2008: 1-2)

โรงเรียนสตรีสามแห่ง: ความรู้ประสบการณ์การหล่อหลอมทักษะการเป็นนักเขียน

การเป็นนักเขียนทศวรรษ 2460-2470 จำเป็นต้องอาศัยทักษะการเขียนที่มีรูปแบบการใช้ภาษาสำนวน การสื่อความคิดแตกต่างจากงานเขียนแบบเดิมที่ส่วนใหญ่เป็นงานกวีนิพนธ์และบทร้อยกรอง นักเขียนจำเป็นต้องผ่านการหล่อหลอมความคิดและประสบการณ์ใหม่ๆ สร้างโลกทัศน์ที่เปิดกว้าง ออกนอกสังคมไทยด้วยการเรียน อ่านและเขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือต่างประเทศ รวมถึงการแลกเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมจากผู้คนต่างชนชั้นทางสังคมที่เป็นเพื่อนนักเรียนด้วยกัน การศึกษาในโรงเรียนบางแห่งจึงสามารถสร้างเงื่อนไขให้ผู้เรียนที่มุ่งหวังการเป็นนักเขียนสตรี ได้แก่ โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง โรงเรียนราชินี และเซนต์โยเซฟคอนเวนต์⁶

1. โรงเรียนราชินี: พื้นที่บ่มเพาะการเป็นนักเขียนในโรงเรียนสตรี

พ.ศ. 2456 หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล ทรงสนับสนุนการจัดทำนิตยสารโรงเรียน ถือเป็นนิตยสารโรงเรียนสตรีฉบับที่สอง หลังจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลังออกนิตยสาร *วัฒนาวินิจฉัย*

⁶ ช่วงเวลานั้นโรงเรียนสตรีส่วนใหญ่จัดหลักสูตรเฉพาะภาษาไทย มีเป้าหมายให้เป็นครูเมื่อจบการศึกษา หรือเรียนต่อโรงเรียนนางพยาบาลเพื่อเป็นพยาบาล เพราะสังคมในขณะนั้นโดยเฉพาะระบบราชการ ยังไม่เปิดรับสตรีทำอาชีพอื่น นอกจากครูและพยาบาล

แมคเคซีนที่เปลี่ยนชื่อจาก Day Break หรือแสงอรุณ⁷ นิตยสารของโรงเรียนราชินีฉบับแรกใช้ชื่อว่า “สตรีพจน์” ต่อมาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชทานนามใหม่ว่า “ราชินีบำรุง” ออกเดือนละ 1 เล่ม ราคา 1 บาท สมาชิกปีละ 8 บาท นิตยสารนี้จัดพิมพ์ต่อเนื่องจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2485 จึงเลิกไปเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนกระดาษ

ความสำคัญของ “ราชินีบำรุง” อยู่ที่วัตถุประสงค์เพื่อให้นักเรียนฝึกฝนสร้างทักษะความชำนาญในการเขียนหนังสือไทยทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง และฝึกฝนการเป็นนักอ่าน เนื้อหาส่วนหนึ่งเป็นงานนิพนธ์ และพระโอวาทของอาจารย์ใหญ่และอาจารย์ภาษาไทย เรื่องแปลจากไทยเป็นอังกฤษ และจากอังกฤษเป็นไทย ส่วนงานเขียนของนักเรียนมีทั้งบทความ สารคดี คอลัมน์ข่าวต่าง ๆ เกร็ดความรู้ เช่น เรื่องเกี่ยวกับทวีปต่าง ๆ ข่าวสงครามในบางประเทศ สุภาษิต เรื่องบันเทิง เช่น นิยายหรือนิทาน ไปจนถึงคอลัมน์อาหารไทยและต่างประเทศ โฆษณาขายสิ่งของประดิษฐ์และรับจ้างทำอาหาร เป็นต้น

“ราชินีบำรุง” ถือเป็นพื้นที่สร้างแรงบันดาลใจให้นักเรียนประจำหลายคนต้นทศวรรษ 2480 ในการจัดทำหนังสือ ซึ่งมีทั้งการเขียนบทความ เรื่องสั้นและข่าวสาร จนมีผู้เขียนบางคนได้ใช้พื้นที่นิตยสาร เริ่มทำงานอาชีพนักเขียน เช่น สุกัญญา ชลศึกษา หรือ นามปากกาว่า กฤษณา อโศกสิน ได้เขียนเรื่องสั้นเรื่องแรกตั้งแต่เรียนมัธยม 5 ส่งไปลงนิตยสารไทยใหม่วันจันทร์ เช่นเดียวกับประภาศรี สร้อยระย้า ที่เริ่มเป็นนักเขียนตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนอยู่

โรงเรียนราชินีนั้นสามารถสร้างนักเขียนอาชีพเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย เช่น สุภาว เทวกุล ชูวงศ์ ฉายะจินดา ก.สุรางค์วงศ์ ส. คุปตภา และนิตา (ยุพาพร แจ่มเจนกิจ: 191-194) เป็นต้น

ในต้นทศวรรษ 2470 ศิษย์เก่าโรงเรียนราชินีท่านหนึ่งได้ประกอบอาชีพธุรกิจสิ่งพิมพ์เป็นบรรณาธิการและเป็นเจ้าของนิตยสารสตรี ชื่อว่า “นารีนาถ” และเป็นนิตยสารสตรีที่รวมนักเขียนจากโรงเรียนแห่งนี้หลายท่าน

2. โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง-วัฒนวิทยาลัย

โรงเรียนกุลสตรีวังหลังจัดตั้งขึ้น พ.ศ. 2413 โดยคณะมิชชันนารีอเมริกัน บริเวณที่ดินหน้าโรงพยาบาลศิริราช (หอพักนางพยาบาลปัจจุบัน) ทศวรรษแรกของโรงเรียนรับผู้เรียนจากครอบครัวชาวบ้านในละแวกนั้น เข้ามาอยู่เรียนระบบกึ่งนอนแบบให้เปล่าทั้งเครื่องนุ่งห่มเครื่องนอน

⁷ คณะมิชชันนารีอเมริกันเป็นต้นคิด เรียกตามภาษาอังกฤษว่า Day Break เป็นไทยว่า “แสงอรุณ” นิตยสารของโรงเรียนกุลสตรีวังหลังนี้ออกได้ประมาณ 5 ปีจึงล้มเลิกเสีย เพราะมีการะงานรับผิดชอบมากขึ้น แหม่มโคลและครูสุวรรณรับดำเนินการต่อ แต่เมื่อครูสุวรรณลาออกในปี พ.ศ. 2453 และหม่อมเจ้ามณฑารพ กมลาศน์ ได้มาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังแล้วท่านจึงได้รับดำเนินการหนังสือแสงอรุณต่อมา

และอื่น ๆ ความคาดหวังให้การสอนศาสนาสามารถโน้มน้าวให้ผู้เรียนหันมานับถือศาสนาคริสต์ ทว่าระบบการจัดการโรงเรียนต้องพึ่งพาเงินบริจาคจากคณะมิชชันและครูมิชชันนารีจากสหรัฐอเมริกา ทำให้การดำเนินกิจการไม่ถาวร จนฐานะโรงเรียนเริ่มทรุดลง จนกระทั่ง พ.ศ. 2428 เมื่อมิสโคล์เดินทางจากเชียงใหม่เข้ารับตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ จึงได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบจัดการโรงเรียนเพื่อฟื้นฟูกิจการตามปรากฏในข้อเขียนว่า “เปลี่ยนวิธีปกครองโรงเรียนเข้าสู่สมัยปัจจุบันหลายประการ ประการหนึ่ง คือ เลิกวิธีรับนักเรียนกินอยู่หลับนอนเล่าเรียนแบบให้เปล่าและที่ต้องแถมเครื่องนุ่งห่มฟรีนั้นเสีย จัดโรงเรียนให้น่าพัก (ในระบบโรงเรียนประจำ) เสาะหาครูที่สามารถมาสอนเป็นที่ชักชวนให้คนไทยเลื่อมใสในการศึกษายิ่งขึ้น แล้วเรียกเก็บค่าเล่าเรียนและเลี้ยงดูเสร็จ เดือนละ 5 บาท เวลานั้น นับว่าแพงมากแก่คนที่ไม่เคยเสียอะไรมาก่อน”

ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ในเทอมการศึกษาแรกผู้ปกครองพานักเรียนลาออกจนทั้งโรงเรียนเหลืออยู่เพียง 16 คน ทว่าหม่อมโคล์ค่อย ๆ เรียกความศรัทธาจากผู้ปกครองที่มีฐานะพอที่จะเสียค่าเล่าเรียนจำนวนนั้นเพื่อให้บุตรได้รับการศึกษาที่ดี หากพิจารณาข้อมูลการเรียกเก็บค่าเล่าเรียนสำหรับโรงเรียนประจำเดือนละ 5 บาท นั้นเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ สำหรับสถานะโรงเรียนที่ทำให้เป็นสถานศึกษาของเจ้านายสตรี ผู้มีบรรดาศักดิ์หรือขุนนางชั้นสูงและคหบดี พ่อค้าชนชั้นกลางที่มีทรัพย์เท่านั้นได้เข้าเรียน เป็นการกำหนดฐานะและกลุ่มผู้เรียนให้มีแต่ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางระดับบนและระดับกลาง เพื่อให้ฐานะรายได้ของโรงเรียนอยู่ในระดับเพียงพอในการเลี้ยงตัวเองแทนการพึ่งพาช่วยเหลือจากคริสตจักรตามแบบเก่า (ตาด ประทีปเสน, 2491: ฉ.)

จุดเด่นที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังสามารถสร้างความนิยมจากผู้ปกครองชนชั้นสูง และชนชั้นกลางระดับบนและกลางได้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันอยู่ที่การจัดหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียน แบ่งเป็น 5 ชั้น เน้นการศึกษาพื้นฐานทั้งด้านภาษาไทยและภาษาอังกฤษ หลักสูตรภาษาไทยจัดตามมาตรฐานของกระทรวงธรรมการ ชั้นประถม-มัธยม ใช้ตำราแบบเรียนเร็วเล่ม 1-3 ไวยากรณ์ อักษรวิธี วากยสัมพันธ์ ศัพท์โบราณ ศัพท์มคธ บาลีแปลง ราชศัพท์ ส่วนวรรณคดี ได้แก่ สังข์ทอง ศิกুমภักดิ์ ราชธิดา สามก๊ก พระเวสสันดรชาดก ตะเลงพ่าย ธรรมจริยา เล่ม 1-4 และเบญจศีล-เบญจธรรม การศึกษาวิชาภาษาอังกฤษใช้บันไดเล่ม 4-5 Fourth Reader, Universal History (ประวัติศาสตร์สากล) Lessons in our Law (พลเมืองดีของอังกฤษ) Physiology (สุขศึกษา) Nestle's Grammar Book, Atlas Geography (ภูมิศาสตร์โลก) Golf's Arithmetics, Longman's Algebra (พีชคณิต) การเรียนวิชาหนังสือ ใช้เวลา 8 ชั่วโมงต่อวัน ครูผู้สอนเป็นชาวอเมริกันสอนเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษและคณิตศาสตร์ชั้นสูง จนถึง พ.ศ. 2466 โรงเรียนขยายหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาจาก 3 ปี เป็น 6 ปี และขยายชั้นเด็กเล็กระดับอนุบาลตั้งแต่ 3-6 ขวบ กุลสตรีวังหลังสามารถสอนได้ครบตามหลักสูตรเสมอมาโรงเรียนสำหรับเด็กชายตั้งแต่ทศวรรษ 2450 การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ทักษะ

ภาษาอังกฤษ นักเรียนต้องหัดพูดภาษาอังกฤษตั้งแต่ตื่นนอนจนถึง 1 ทุ่ม ยกเว้นวันอาทิตย์จึงจะพูดไทยได้ ครูตรวจสอบด้วยวิธีการเข้าห้องประชุมสวดมนต์สัปดาห์เวลา 1 ทุ่ม ให้ขานรับเวลาเรียกชื่อ ตอบ “yes” หากพูดภาษาอังกฤษ ตอบ “No” แปลว่าไม่ได้พูดภาษาอังกฤษ คิดคะแนนรวมวันสิ้นปีมีผลคะแนนได้รับรางวัลหากคะแนนดี ถ้าคะแนนไม่ดีก็ถูกลงโทษ เช่น จด “ I must speak English everyday Yes” การฝึกพูดภาษาอังกฤษจะได้ประโยชน์กับคนที่ฝึกฝนจริง เพราะบางคนเจ้าเล่ห์ ด้วยการเริ่มต้น “Excuse me”

การพัฒนาการใช้ภาษายังกระทำการผ่านการเล่นละครสั้นในวันคริสต์มาสและให้เด็กกล้าแสดงออกด้วยการเล่นละครประจำสัปดาห์ มีทั้งเรื่องประวัติศาสตร์ไทย การพยาบาล การเรียน การต้อนรับแขก วิธีการเข้าสมาคม อ่านสุนทรพจน์ แต่งโคลงฉันท์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งมีครูฝึกหัดให้นักเรียนคิดแต่งเรื่องขึ้น แล้วให้ครูติชม จากนั้นจึงนำไปฝึกหัด การฝึกหัดแสดงละครยังนำไปใช้แสดงในช่วงใกล้ปิดเทอม อันเป็นงานประจำปีของโรงเรียน นำประหลาดใจมากกว่านักเรียนสามารถแสดงละครโรงเรียนหลากหลายประเภท ตั้งแต่เรื่องตัดตอนจากประวัติศาสตร์ชาติต่าง ๆ นิทานอย่างเจ้าหญิงนิทราและมีคติสอนใจ ทั้งหมดเป็นบทละครภาษาอังกฤษ (ตาด ประทีปเสนา, 2491: 29)

ในฐานะโรงเรียนในเครือคณะมิชชัน กุลสตรีวังหลังยังมีเป้าหมายไม่จำกัดการสอนเฉพาะวิชาหนังสือ หากยังมุ่งเป้าหมายพันธกิจการเผยแพร่วิทยาศาสตร์ คริสต์ ดังนั้นผู้ปกครองที่นำบุตรหลานมาเรียนหนังสือต้องยอมให้บุตรหลานได้ฟังและได้ศึกษาศาสนาคริสต์

จดหมายเหตุแสงอรุณ หรือ วัฒนาวิทยา-แมคเอชเชิน หนังสือพิมพ์กึ่งนิตยสารของโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง จัดทำขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2435 ด้วยความริเริ่มของคณะอเมริกันมิชชัน โดยมีศาสนาจารย์ เจ. เอ. เอकिन เป็นบรรณาธิการ ตั้งชื่อ “Day Break” หรือจดหมายเหตุแสงอรุณมีรูปแบบหนังสือพิมพ์ยุคนั้น ดำเนินการจัดพิมพ์ต่อเนื่องราว 5 ปี เจ.เอ.เอकिन มีภาระงานมากจนไม่สามารถทำต่อได้คิดจะเลิก มิสเอ็ดนา ซาร่าห์ โคล์ ครูใหญ่ โรงเรียนกุลสตรีวังหลังจึงรับมาดำเนินการต่อโดยมิสโคล์และครูสุวรรณ ซึ่งเป็นศิษย์เก่าที่เข้ามาเป็นครูรับเป็นผู้ดำเนินการจนถึง พ.ศ. 2453 ครูสุวรรณลาออก เวลานั้นหม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาคน์ได้เข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนนี้ จึงได้รับมอบหมายจากมิสโคล์ให้เป็นผู้ดำเนินการต่อ จนถึง พ.ศ. 2461 ทรงลาออกไปศึกษาต่อและทำงานด้านการพยาบาล ครูตาด ประทีปเสนาจึงรับช่วงจัดทำต่อ และเปลี่ยนชื่อจากจดหมายเหตุแสงอรุณเป็นวัฒนาวิทยา-แมคเอชเชิน อันเป็นชื่อที่มิสโคล์นำไปตั้งเป็นชื่อโรงเรียน เมื่อย้ายออกไปตั้งในย่านคลองบางกะปิ พ.ศ. 2463 โดยยังคงชื่อเดิมไว้ ต่อมาภายหลังเปลี่ยนเป็นชื่อเป็น วัฒนาวิทยา-แมคเอชเชิน อันเป็นชื่อใหม่ที่มิสโคล์นำไปตั้งเป็นชื่อ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ในย่านบางกะปิ พ.ศ. 2463

ทว่าเพื่อรักษาความสืบเนื่องของสิ่งพิมพ์แรกของโรงเรียน จึงยังคงพิมพ์ชื่อ *Day Break* จัดหมายเหตุ
แสงอรุณกำกับไว้ด้วย

วัฒนาวิทยา-แมคอาซิน มีรูปแบบที่มีสาระส่วนหนึ่งจากหนังสือพิมพ์ทศวรรษ 2450
ขณะเดียวกันก็จัดทำคอลัมน์สาระความรู้ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของสตรี ด้วยการจัดทำหนังสือพิมพ์
ขนาด 50 หน้า บรรจุเนื้อหาที่มีเนื้อหา ให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ศาสนาคริสต์ บทร้อยกรอง คอลัมน์
กิจการสำหรับสตรี ประวัติบุคคลสำคัญในวงการศิลปะวิทยาการ วรรณคดีและร้อยกรองประเภท
กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และเรื่องอ่านเล่นที่เป็นคติสอนใจ วิชาการด้านแม่บ้านแม่เรือน ความรู้
การทำอาหารคาวหวานและสาระความรู้เกี่ยวกับแม่ครัว สิ่งสำคัญที่เป็นลักษณะหนังสือพิมพ์ คือ
มีคอลัมน์ข่าวในและต่างประเทศซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญที่อาจมีผลกระทบต่อชีวิตและเศรษฐกิจผู้อ่าน
เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ยังเป็นเรื่องแปลและดัดแปลงจากข้อเขียนภาษาอังกฤษ

เห็นได้ว่าเนื้อหาของ *วัฒนาวิทยา-แมคอาซิน* มีลักษณะผสมผสานระหว่างความเป็น
หนังสือพิมพ์ด้วยมีข่าวความเคลื่อนไหวเหตุการณ์ร่วมสมัย ขณะเดียวกันก็มีความเป็นนิตยสารที่บรรจุ
เรื่องราวศิลปวัฒนธรรม ศาสนา และประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะคอลัมน์หน้าแผนกสตรีได้รับความสนใจ
จากผู้อ่านทั่วไปเช่นกัน เล่ากันว่าพระยาศึกษาสมุทร (รื่น ศยามานนท์) สนใจอ่านทุกฉบับ โดยเฉพาะ
หน้าแผนกสตรี ถึงกับเคยขอให้โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ตัดตอนเรียบเรียงเพื่อเสนอกระทรวงธรรมการ
จัดพิมพ์เป็นเล่ม “สำหรับใช้ในโรงเรียนสตรี” (ตาด ประทีปเสนา, 2491; Sakchai Limonado Phanawat,
2558)

วัฒนาวิทยา-แมคอาซิน ที่เริ่มต้นด้วยคณะครูเป็นผู้จัดทำต้นฉบับจนถึงทศวรรษ
2470 จึงปรับเปลี่ยนให้ผู้หญิงซึ่งเคยเป็นเพียงผู้อ่านนั้นมีส่วนร่วมในการเป็นผู้จัดทำและเขียนหนังสือ
สังสรรค์ทักษะประสบการณ์ของการเป็นนักเขียนอาชีพในเวลาต่อมา

นิตยสารกึ่งหนังสือพิมพ์นี้เป็นสิ่งพิมพ์ในโรงเรียนที่เก่าแก่ที่สุด มีเพียงโรงเรียนสตรี 2
แห่ง คือ กุลสตรีวังหลังหรือวัฒนาวิทยาลัย และโรงเรียนราชินีที่จัดทำเพื่อทำหน้าที่เสนอข่าวสาร
หล่อหลอมความคิดและการมองสังคมไปสู่ระดับนานาชาติและยังเป็นพื้นที่สร้างสรรค์จินตนาการให้
ปรากฏเป็นงานเขียนของผู้เรียนเป็นทักษะเบื้องต้นของอาชีพนักเขียน

3. โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์

เซนต์โยเซฟคอนเวนต์เป็นโรงเรียนในสังกัดคณะนักบวชคาทอลิกหญิงในเครือภคินี
เซนต์ปอล เดอชารด์ กรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449 บริเวณที่ดินซึ่งได้รับบริจาคจากเจ้าพระยา
สุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ตาบลทุ่งวัวลำพองบนถนนสีลม ในด้านการบริหารโรงเรียนอยู่ภายใต้
สำนักภคินีซึ่งนักบวชหญิงโดยตรงไม่มีบาทหลวงของมิสซังคาทอลิกเข้ามาเกี่ยวข้อง ต่างจากโรงเรียน

อัสสัมชัญคอนแวนต์เนื่องจากเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ของอาสนวิหาร คณะภคินีได้มอบหมายให้เซอร์แซงค์ ซาเวียร์ อธิการิณีจากโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์มาดำรงตำแหน่งอธิการิณีผู้จัดการและครูใหญ่คนแรกของโรงเรียน

มีประวัติเล่าว่า แรกก่อตั้งมีนักเรียนสตรี 55 คน แบ่งเป็นผู้เรียนแผนกฝรั่งเศส 15 คน แผนกอังกฤษ 40 คน เป็นนักเรียนประจำ 21 คน เด็กกำพร้า 14 คน และอีก 5 คน เป็นนักเรียนไป-กลับ ขึ้นปีที่ 2 ราว พ.ศ. 2450-2451 นักเรียนเพิ่มขึ้นจำนวน 78 คน และทวีขึ้นจน พ.ศ. 2456 โรงเรียนต้องสร้างอาคารเรียนและขยายห้องเรียนเพิ่มขึ้นถึง 6 ห้อง (ยุวดี ศิริ, 2557: 123-126)

กรณีน่าสนใจว่า เซนต์โยเซฟคอนแวนต์ ถือกำเนิดในช่วงเวลาหลังจากโรงเรียนราชินีเพียง 2-3 ปี หากทว่ากลับเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นนำและข้าราชการชั้นสูงและชั้นกลางที่มีบรรดาศักดิ์และฐานะติ ดังปรากฏหลักฐานว่า โรงเรียนรับผู้เรียนจากทั้งราชสกุลระดับพระอนุวงศ์หลายราชสกุล ครอบคลุมข้าราชการชั้นสูงและชั้นกลางที่มีฐานะติทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองที่สำคัญ โรงเรียนได้รับความนิยมจากสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ทรงส่งพระธิดา หม่อมเจ้ากฤษณาไพฑูริย์มิลิตศกุลให้เข้ารับการศึกษที่โรงเรียน รวมถึงเจ้านายชั้นสูงอื่น ๆ อย่างสมเด็จพระ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ส่งหม่อมเจ้าบรรเจิดวรรณวรางค์ หม่อมเจ้าศรีสอางค์นฤมล และหม่อมเจ้าฤดีวรรณ วรวรรณ รวม 3 พระองค์ ให้เข้าเรียนที่นั่นเช่นกัน ขณะที่ครอบครัวข้าราชการระดับสูงอย่าง พระยาสุขุมณัฏฐินิต (ปั้น สุขุม) และโต สุขุม (ณ ป้อมเพชร) ได้ให้ธิดา คือ หม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา หลังจากการอบรมจากพระบรมมหาราชวังที่สำนักเจ้าจอมมารดาแสงแล้ว ก็เข้าเรียนที่ โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์⁸ (วิรัช ธิสาลี, 2565: 67-68 ; ประวัติหม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา: 1)

ระบบโรงเรียนประจำของเซนต์โยเซฟคอนแวนต์แตกต่างจากโรงเรียนราชินีและกุลสตรีวังหลัง ที่มีการแบ่งแยกฐานะผู้เรียนในการใช้ชีวิตประจำวันในหอนอน ดังข้อเขียนจากศิษย์เก่าในปี พ.ศ. 2464 ท่านหนึ่งบันทึกไว้ว่า “ดิฉันเป็นนักเรียนประจำ ประเภทของนักเรียน มี 3 ประเภท คือ ประเภท 1 ต้องเสียค่าการศึกษาสูงสุด ประเภท 2 เสียค่าการศึกษารองลงมา ประเภท 3 เสียค่าการศึกษาตามแต่ผู้ปกครองจะเสียได้” ที่สำคัญโรงเรียนไม่มีระบบการช่วยเหลือตนเอง หลังจากเวลาเรียน ต่างจากโรงเรียนราชินีและกุลสตรีวังหลัง โดยเฉพาะการใช้ชีวิตร่วมกันในการเข้าเวรทำความสะอาด ฯลฯ ผู้เขียนเล่าว่า “ฉันอยู่ประเภทหนึ่ง ซึ่งมีซิสเตอร์ประจำห้องนอน ห้องอาหาร ฯลฯ ท่านมีระเบียบ (แบบซิสเตอร์ทั้งหลาย) แต่ใจแสนดีดูแลทุกข์สุขของนักเรียน...” การไม่ต้อง “ทำงานบ้าน” แบบโรงเรียนราชินีและกุลสตรีวังหลังจึงเป็นแรงจูงใจสำคัญให้เจ้านายชั้นสูง ข้าราชการและคหบดีผู้มีฐานะส่งบุตรหลานมาเข้าเรียนที่นั่นแทน ทั้งนี้ ในด้านวิชาหนังสือของโรงเรียนนี้ยังมีความโดดเด่น

⁸ เช่นเดียวกับครอบครัวข้าราชการระดับกลางฐานะดีอย่างพระราชวิตรพายุพ คลังมณฑลพายัพได้ส่งธิดาคุณหญิง ยุกตเสวีวิวัฒน์ ซึ่งสำเร็จการศึกษาชั้นประถม

จัดการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศถึง 2 ภาษา คือ อังกฤษและฝรั่งเศส โดยวางหลักเกณฑ์บังคับให้ผู้เรียนต้องพูดภาษาอังกฤษระหว่างกัน ห้ามพูดภาษาไทย และฝึกสอนการพูดและเขียนภาษาต่างประเทศให้ถูกต้อง

บทสรุป

ยุคทศวรรษ 2450-2470 นอกจากจะเปิดพื้นที่ให้กับนักเขียนที่เป็นบุรุษแล้ว ยังพบว่ามีสิ่งพิมพ์ที่เป็นพื้นที่ของผู้หญิงทั้งผู้จัดพิมพ์และนักเขียนผ่านสื่อประเภท “นิตยสารผู้หญิง” อีกด้วย เริ่มจากนิตยสารในโรงเรียนสตรี เช่น *จดหมายเหตุแสงอรุณ*⁹ ของโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง (2440) *นารีรมย์* (2431) *กุลสตรี* (2448) มีเพียงจดหมายเหตุแสงอรุณใน พ.ศ. 2473 เท่านั้นที่เปลี่ยนชื่อเป็น “*วัฒนา-วิทยาแมคะซิน*” ซึ่งทั้งผู้จัดทำและผู้อ่านหลักเป็นสตรี เช่นเดียวกันกับ “*ราชินีบำรุง*” (2456) จัดทำโดยคณะครูและนักเรียนโรงเรียนราชินี *สตรีนิพนธ์* (2457) *นารีเชลย* (2459) และ *สตรีศัพท์* (2465) นิตยสารทั้งสามเล่มหลังมีอายุสั้นเนื่องต่อมาเพียงปี พ.ศ. 2467 ก็เลิกไป เหลือเพียง “*วัฒนาวิทยา-แมคะซิน*” และ “*ราชินีบำรุง*” ออกได้ต่อเนื่องจนถึงสงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่างพ.ศ. 2484-2485 เนื่องจากการขาดแคลนกระดาษ อย่างไรก็ตาม ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีนิตยสารออกใหม่หลายเล่ม ซึ่งมีทั้งที่สตรีเป็นทั้งเจ้าของ บรรณาธิการ ผู้จัดการ และนักเขียน แม้ว่าจะมีผู้ร่วมงานเป็นชายอยู่บ้าง นิตยสารเหล่านี้ได้แก่ *สตรีไทย* (2468) *นารีนารถ* (2473) *เนตรนารี* (2475) *สยามยุพดี* *หญิงสยาม* *สุภาพนารี* *หญิงไทย* *นารีนิเทศ* และ *สาวสมัย* นิตยสารผู้หญิงเหล่านี้มีเจ้าของผู้จัดทำและนักเขียนจากสตรีหลากหลายชนชั้น และถือว่าเป็นยุคเริ่มแรกของการรังสรรค์วรรณกรรมสตรีในรูปแบบของนวนิยาย เรื่องสั้นและเรื่องแปล (สมาคมนิตยสารแห่งประเทศไทย, 2550: 20-50)

โรงพิมพ์และการพิมพ์ความรู้และเทคโนโลยีตะวันตกสมัยใหม่ จึงเป็นอุตสาหกรรมในสังคมเมือง การค้าในระบบทุนนิยมได้เปิดพื้นที่ให้สตรีผู้ที่ได้รับการศึกษาได้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่แรงงานฝีมือ จนถึงนักเขียนที่สามารถแสดงตัวตนและความคิดผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ได้อย่างทัดเทียมบุรุษในเวลาต่อมา

⁹ คณะมิชชันนารีอเมริกันเป็นต้นคิดหนังสือฉบับดังกล่าว เรียกตามภาษาอังกฤษว่า Day Break แปลเป็นไทยว่า “แสงอรุณ” หนังสือพิมพ์นี้ออกได้ประมาณ 5 ปี จึงล้มเลิกเสีย เพราะมีภาระงานรับผิดชอบมากขึ้น แหม่มโคลและครูสุวรรณรับดำเนินการต่อ เมื่อครูสุวรรณลาออกในปี พ.ศ. 2453 และหม่อมเจ้ามณฑลทิพย์ กมลาคณ์ เมื่อได้มาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ท่านได้รับดำเนินการหนังสือพิมพ์แสงอรุณต่อมา

รายการอ้างอิง

- รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประกาศพระราชบัญญัติลักพา ณ วันพุธ เดือน 7 ขึ้น 7 ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิ์ศก (28 พฤษภาคม พ.ศ. 2411). กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2548.
- จำนงศรี หาญเจนลักษณ์. *ดูจนวากกลางมหาสมุทร*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2543.
- ตาด ประทีปเสนา. *โรงเรียนกุลสตรีวังหลังกับหม่อมไค้*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ร.รัตนะ, 2491.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (หม่อมหลวง). *ความสำเร็จและความล้มเหลว คณะกรรมการบริหารกองทุน หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ*. จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ วันที่ 7 มิถุนายน 2527. สืบค้นจาก [www. http vajirayana.org](http://www.vajirayana.org)) บทที่ 1 การศึกษาอบรม, โรงเรียน, 2527.
- “ประวัติหม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา.” ใน *เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่ เจ้าพระยามราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115-125 (พ.ศ. 2439-2449)* พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 23 มีนาคม 2520 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2520.
- พรณี บัวเล็ก. “ลักษณะของนายทุนไทยในระหว่าง พ.ศ. 2457-2482.” ใน *บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่โคกนาฏกรรม*. กรุงเทพฯ: พันธกิจ, 2545.
- พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. “นายแม่ : ตำนานหญิงจีนสยาม”. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2555.
- พูนพิศมัย ดิศกุล ,หม่อมเจ้าหญิง. *พระประวัติลูกเส้า*. พระนคร : โรงพิมพ์กฤษณปกรณ์, 2525.
- _____. *สิ่งที่ข้าพบเห็น*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : นิตยสารคลังสมอง, 2534.
- ฟ้ารุ่ง ศรีขาว. “เปิดชีวิตข้าหลวงจากรั้ววังบางขุนพรหม อยู่กับ“เจ้านาย” อย่างไรหลัง 2475” ใน *ศิลปวัฒนธรรม ฉบับธันวาคม 2558* เผยแพร่ในระบบออนไลน์ Silpa-mag.com. วันที่ 3 ธันวาคม 2562, 2558.
- วีรยุทธ ปีสาลี. “ขัตติยนารีศึกษา : การศึกษาของเจ้านายสตรีจากวิถีจารีตสู่วิถีสมัยใหม่” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*, 43(1) กรกฎาคม พ.ศ. 2565, 2565.
- ยุพาภรณ์ แจ่มเจนกิจ. “การศึกษาของสตรีไทย : ศึกษากรณีเฉพาะโรงเรียนราชินี” (พ.ศ. 2447-2503) *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 2530.
- ยุวดี ศิริ. *ดีเก่าโรงเรียนเดิม*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

- สมาคมวิทยาสารแห่งประเทศไทย. *ประวัติวิทยาสารไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทเนชั่นมัลติมีเดีย, 2550.
- อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. *สังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518.
- อรสรา สายบัว. “หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาศน์” ใน *สตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547, 2547.
- Aly Eve Weinbaum, Modern Girl around the world Reserch Group, Thomas, Lynn M., Priti Ramamurthy, Uta G. Poiger, Madeleine Yue Dong. *The Modern Girl Around the World: Consumption, Modernity, and Globalization*. Durham, N.C.: Duke University Press, 2008.
- Sakchai Limonado Phanawat. “แมคอะชินวัฒนาวิทยา พฤษภาคม ร.ศ. 131.” ใน *จดหมายเหตุแสงอรุณ*, 18(2). เพชบุรีโพสต์วันที่ 3 กรกฎาคม 2558.

บทความวิชาการ

FEMALE TEACHER TRAINING IN THAILAND DURING 1913 – 1963

การฝึกหัดครูสตรีของไทยระหว่างปี พ.ศ.2456 – 2506

RAWIROCH SINGHLUMPONG (รวีโรจน์ สิงห์ลำพอง)*

วันที่รับบทความ 22 กันยายน 2566

วันที่แก้ไขบทความ 12 ตุลาคม 2566

วันที่ตอบรับบทความ 30 ตุลาคม 2566

บทคัดย่อ

การฝึกหัดครูสตรีในประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นทางการในปีพ.ศ.2456 โดยจัดตั้งโรงเรียนเบญจมราชาลัย เพื่อจัดการศึกษาสำหรับครูสตรีโดยเฉพาะ แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จได้ดั่งสมความปรารถนา เนื่องจากในขณะนั้น ประชากรในประเทศไทยโดยเฉพาะสตรียังมีระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ไม่สอดคล้องกับการศึกษาวิชาชีพครู ทำให้การฝึกหัดครูสำหรับสตรีมีพัฒนาการไปอย่างช้ากว่าที่ควรจะเป็น เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว กระทรวงธรรมการได้ขยายขอบเขตของการศึกษาออกไปยังจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยตั้งเป็นแผนกครุศึกษา แต่ก็มีสตรีเข้าศึกษาเป็นจำนวนน้อย ต่อมาได้ย้ายสถานที่จากโรงเรียนเบญจมราชาลัยไปจัดการเรียนการสอนที่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ แต่ก็ประสบปัญหาเรื่องความไม่พร้อมของสถานที่ และรัฐบาลต้องการเร่งรัดการผลิตครูสตรีให้มีคุณภาพสูงขึ้น และเพียงพอต่อความต้องการของสังคม จึงใช้สถานที่ในเขตพระราชฐานสวนสุนันทา พระราชวังดุสิต จัดตั้งเป็นโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับสามัญจนถึงระดับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม ทั้งได้ตั้งกองการฝึกหัดครูสังกัดกระทรวงธรรมการขึ้นมาขับเคลื่อนภารกิจการฝึกหัดครูทั้งประเทศ และเปิดการเรียนการสอนวิชาครูในระดับที่สูงขึ้นที่โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม และที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ก็มีมาหยุดชะงักลงเพราะสภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อสงครามยุติ การฝึกหัดครูทั้งฝ่ายบุรุษและสตรีได้รับการพัฒนาขึ้นอีกอย่างต่อเนื่อง

* นักวิชาการศึกษา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, E-mail. Raweeroch.si@ssru.ac.th

จนถึงขั้นสามารถเปิดสอนถึงระดับปริญญาที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา และยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นเป็นวิทยาลัยครู ผู้เรียนสามารถสำเร็จการศึกษาในระดับประกาศนียบัตร จนถึงระดับอนุปริญญา สามารถออกไปปฏิบัติหน้าที่ครู หรือศึกษาต่อเพิ่มเติมให้ถึงระดับปริญญาต่อไปได้ การฝึกหัดครูฝ่ายสตรีจึงเป็นฝึกแผ่นม้นคงตั้งแต่ปี พ.ศ.2506 เป็นต้นมา และเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นมาจนปัจจุบัน

คำสำคัญ: การฝึกหัดครู / ครูสตรี / ครูในประเทศไทย

Abstract

Female teacher training in Thailand officially began in 1913 by establishing Benjamarachalai School to provide education specially for female teachers. But it was not successful because at that time the female in Thailand, did not receive a level of basic education that was in line with the education of the teaching profession. As a result, teacher training for women had developed more slowly than it should. To solve this problem, the Ministry of Education had expanded the scope of education to Chulalongkorn University by establishing the Teacher Education Department. But only a small number of women enrolled. Later, the centre for female teacher training moved from Benjamarachalai School to Phetchaburi Wittayalongkorn teacher training school. But there was a problem with the suitability of the space for expansion because the government wanted to accelerate the production of female teachers with higher qualifications to meet the needs of society. Therefore, the place was used in the area of Suan Sunandha, Dusit Palace. Established as Suan Sunandha Wittayalai School providing teaching and learning from general level to primary school teacher certificate level. In addition, a Teacher Training Division has been established under the Ministry of Education to drive the mission of training teachers throughout the country. and higher level teaching in secondary teacher training schools. and at Chulalongkorn University. But it was stopped due to the conditions of World War II. When the war ended teacher training for both men and women continued to improve to the point where it was now possible to teach up to a degree at colleges of education. and raised the status of a teacher training school to a teacher college. The learners can complete their studies at the certificate level. up to associate degree level. Able to go out and perform teaching duties or continue further studies to reach the next degree level. The training of women teachers has been firmly established since 1963 and has continued to progress until the present.

Keywords: Teacher training / Female teachers / Teachers in Thailand

บทนำ

การศึกษาสำหรับสตรีในประเทศไทยที่เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2413 เมื่อคณะมิชชันนารีอเมริกันได้จัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลังขึ้นเพื่อจัดการศึกษาสำหรับสตรี โดยเฉพาะ ต่อมาในปี พ.ศ.2423 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นที่ปากคลองตลาด พระราชทานนามว่า โรงเรียนสุนันทาลัย เพื่อเป็นพระราชอนุสรณ์ถึงสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี ซึ่งสวรรคตด้วยอุบัติเหตุเรือพระประเทียบล่ม นับเป็นโรงเรียนสตรีแห่งแรกที่ทางราชการไทยได้จัดตั้งขึ้น แต่ดำเนินการได้ระยะหนึ่งก็ล้มเลิกไป จนกระทั่งปี พ.ศ.2440 สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ได้มีพระราชเสาวนีย์ให้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรี พระราชทานนามว่า โรงเรียนเสาวภา และอีกหกปีต่อมา ในปี พ.ศ.2446 ได้โปรดฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้นอีกแห่งหนึ่งในบริเวณเดิมของโรงเรียนสุนันทาลัย พระราชทานนามว่าโรงเรียนราชนิ นอกจากนี้กระทรวงธรรมการ ได้จัดตั้งโรงเรียนสตรีเพิ่มขึ้นอีกสองแห่ง คือโรงเรียนสตรีวิทยา และโรงเรียนศึกษานารี ตามลำดับ

การจัดให้มีสถานศึกษาสำหรับอบรมกุลสตรีในสมัยแรกเริ่มนั้นเป็นการมุ่งให้การศึกษาโดยหลักสูตรทั่วไป มิได้เฉพาะเจาะจงในวิชาชีพครู แต่อย่างไรก็ดี การฝึกหัดครูในประเทศไทย ได้เริ่มจัดตั้งอย่างเป็นระบบเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ.2435 มีสถานศึกษาสำหรับจัดการเรียนการสอนวิชาครู เป็นการเฉพาะ เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ (Royal Normal College) โดยใช้ตึกสายสวัสดิ์ฐานาคารภายในวังเลี้ยงเด็กของพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวัสดิ์ภิมรย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลสวนมะลิ ริมถนนบำรุงเมือง เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน มีนาย จอร์จ เอช. กรินด์รอด (Mr.George H. Grindrod) เป็นอาจารย์ใหญ่ และขยายขอบเขตของการดำเนินงานตามลำดับ โดยจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูฝั่งตะวันตกขึ้นมาเพิ่มเติมที่ฝั่งธนบุรี บริเวณนิवासสถานเดิม ของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งปัจจุบันคือที่ตั้งโรงเรียนศึกษานารี มีนายเอ. ซี. คาร์เตอร์ (Arthur Cecil Carter) เป็นอาจารย์ใหญ่ แต่กระนั้นการฝึกหัดครูในสมัยแรกเริ่มก็เป็นการจัดไว้สำหรับฝ่ายบุรุษเท่านั้น การตื่นตัวเรื่องการฝึกหัดครูฝ่ายสตรียังไม่ถูกกล่าวถึง จนกระทั่งปี พ.ศ.2450 กระทรวงธรรมการได้เปิดแผนกฝึกหัดครูหญิงขึ้นที่โรงเรียนสตรีวิทยาและโรงเรียนกุลสตรีวังหลังสอนวิชาสามัญและวิชาครูควบคู่กัน แม้จะมีใช้สถานศึกษาเฉพาะสำหรับครูสตรีโดยตรง แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า การฝึกหัดครูสตรีได้ถูกจัดวางเข้าสู่การศึกษาอย่างเป็นระบบในระบุนีเอง

ปฐมบทการฝึกหัดครูสตรี

การฝึกหัดครูสำหรับสตรีเริ่มขึ้นเมื่อมีการเรียนการสอนวิชาครูสำหรับบุรุษมาแล้ว 15 ปี กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2450 การฝึกหัดครูสตรีได้ถูกกำหนดให้จัดขึ้นที่โรงเรียนสตรีวิทยา และโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง แต่โรงเรียนทั้งสองนี้มีใช้โรงเรียนฝึกหัดครูโดยตรง แต่เป็นงานที่ฝากไว้กับโรงเรียน เพื่อที่จะสร้างครูฝ่ายสตรีให้มีจำนวนมากพอสำหรับการขยายขอบเขตการศึกษาให้กว้างขวางออกไป โดยเริ่มจากส่วนกลางคือพระนคร ธนบุรี และพื้นที่ใกล้เคียงเป็นหลัก ดังปรากฏว่าในช่วงเวลาเริ่มแรกของการจัดการฝึกหัดครูสตรี นักเรียนของโรงเรียนสตรีวิทยาและโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นครูตามโรงเรียนของรัฐบาลมากถึง 18 แห่ง การรับเข้าเรียนนั้นรับนักเรียนที่มีความรู้เดิมเพียงชั้นสองของประโยคมัธยมศึกษา มาเรียนทั้งวิชาสามัญและวิชาครูรวมกันไป ซึ่งในข้อกำหนดนั้น ต้องการรับนักเรียนสตรีที่สำเร็จชั้นมัธยมศึกษา มาเรียน แต่หาผู้สำเร็จการศึกษาในชั้นที่ต้องการไม่ได้ จึงต้องรับชั้นต่ำลงมา โดยกระทรวงธรรมการให้ทุนการศึกษาเดือนละ 10 บาทและ 8 บาทตามประเภทของนักเรียนฝึกหัดครูที่จบชั้นมัธยมศึกษาหรือจบแค่ชั้นสองของประโยคมัธยมศึกษา นางทิม กาญจนโอวาท ครูใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยาในเวลานั้น ได้พยายามให้นักเรียนได้รับความรู้ที่ดี และทันสมัยอยู่เสมอ ได้จัดหาครูที่เชี่ยวชาญมาสอนประจำและสอนพิเศษ วิชาใดที่ครูสตรีในโรงเรียนไม่ทันขาด ก็ขอให้กระทรวงธรรมการส่งครูมาช่วยเป็นกรณีพิเศษ เช่นวิชาวาดเขียน คำนวณ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ นักเรียนในโรงเรียนจึงได้รับการสอนและฝึกฝนอบรมเทียบเท่า นักเรียนชาย นอกจากนี้ นางทิม ในฐานะครูใหญ่ได้เสนอขอกระทรวงธรรมการว่า ขอให้ส่งครูที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศมาสอนนอกเวลาเพิ่มเติม ในวิชาครู ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สุขวิทยา พฤษศาสตร์ และพีชคณิต เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ความสามารถในทางวิชาการและวิชาครูอย่างดีที่สุด การเรียนการสอนในวิชาครูเป็นวิชาที่สำคัญเพราะจะทำให้นักเรียนครูรู้วิธีการที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็ก ครูที่สอนวิชาครูในระยะแรกนั้นคือพระยาผดุงวิทยาเสริม (กำจัด พलगูร) เมื่อมีการสอบวัดความรู้สำหรับผู้สำเร็จการศึกษา ปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2453 นักเรียนครูสตรีสามารถสอบผ่านได้ประกาศนียบัตรวิชาครูมูล (ป.) จำนวน 4 คน โรงเรียนสตรีวิทยาในครั้งนั้นเป็นแหล่งผลิตครูสตรีที่สำคัญ ครูสตรีรุ่นแรก ๆ โดยมากสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนี้ แม้นักเรียนโรงเรียนกุลสตรี-วังหลังที่เรียนวิชาครู ก็ต้องมาเรียนในชั้นเรียนที่โรงเรียนสตรีวิทยาด้วย ต่อมาในปี พ.ศ. 2455 กระทรวงธรรมการได้ส่ง พระนพพรคพลานุรักษ์ (ชวน เอกะโรหิต) มาประจำที่โรงเรียนสตรีวิทยาเพื่อสอนวิชาครูเป็นการเฉพาะ (สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2501: 13-14)

ภาพที่ 1 นางทิม กาญจนโอวาท ครูใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยา

ที่มา : <https://www.facebook.com/Satirithayaalumni/photos/a.306761716347471/917467755276861/>

เบญจมราชาลัย โรงเรียนฝึกหัดครูสตรีแห่งแรกของประเทศ

ในปี พ.ศ.2456 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิวัฒนานางค์ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ได้ทรงประทานที่ดินส่วนพระองค์ให้กระทรวงธรรมการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีแห่งแรก เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกอบพิธีเปิดโรงเรียนแห่งนี้เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2456 และเปิดสอนในวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ.2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อ โรงเรียนว่า “เบญจมราชาลัย” และกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ ได้เชิญเสด็จสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงเปิดโรงเรียนอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2456 กระทรวงธรรมการได้จัดซ่อมแซมแก้ไขให้เหมาะสมที่จะเป็นโรงเรียนด้วยทุนของรัฐบาล เป็นจำนวนเงิน 8,361 บาท 7 สตางค์ มีเนื้อที่ 2 ไร่ 2 งาน 35 ตารางวา ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามวัดสุทัศนเทพวราราม (ประวัติโรงเรียนเบญจมราชาลัย, 2561: ออนไลน์)

ภาพที่ 2 ครูใหญ่ ครู และนักเรียนชั้นมูล โรงเรียนสตรีวิทยา พ.ศ.2453

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เมื่อกระทรวงธรรมการได้รับสถานที่นี้แล้วได้ดำเนินการบูรณะและปรับปรุงสภาพให้เหมาะสมที่จะเป็นโรงเรียน โดยใช้อาคารซึ่งเป็นตึกเหล็กและอาคารเรือนไม้ 5 หลังเป็นอาคารเรียน เปิดสอนวิชาสามัญในชั้นมูล (เทียบได้กับชั้นอนุบาลในปัจจุบัน) ชั้นประถม (ป.1-ป.6) ชั้นมัธยม (ม.1-ม.6) และเป็นโรงเรียนที่เปิดสอนวิชาครูสตรี โดยเปิดสอนวิชาครูประถมหลังเลิกเรียนระหว่างเวลา 15.30 – 16.30 น. เด็กหญิงที่ได้รับการคัดเลือกมาเข้าเรียนวิชานี้ คัดเลือกจากผู้ที่มีอายุระหว่าง 11-16 ปี ที่มีความรู้ อ่านออกเขียนได้ คิดเลขได้ ถ้าสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษามาแล้วยิ่งเป็นผลดี โดยกำหนดให้มณฑลต่าง ๆ คัดเลือกนักเรียนส่งเข้ามา และศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรอีก 3-5 ปี นักเรียนเหล่านี้ถือเป็นนักเรียนหลวงได้ทุนอุดหนุนเดือนละ 15 บาท ส่วนนักเรียนสตรีอื่น ๆ ที่มาสมัครเรียนด้วยก็รับเข้าเรียนโดยเสียค่ากินอยู่เดือนละ 15 บาท เช่นกัน ถ้าสำเร็จการศึกษาสอบได้ประกาศนียบัตรครุมูลก็ได้เงินเดือน 30 บาท ถ้าได้ประกาศนียบัตรครูประถม ได้เงินเดือน 45 บาท และกระทรวงได้มีคำสั่งให้ นางทิม กาญจนโอวาท ครูใหญ่โรงเรียนสตรีวิทยา รับหน้าที่เป็นครูใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัยและโรงเรียนศึกษานารีพร้อมกันไปด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่านางทิมรับหน้าที่นี้ได้เพียงปีเดียวก็ล้มป่วยและถึงแก่กรรม กระทรวงธรรมการจึงแต่งตั้งให้หลวงบรรสบวิชาฉาน (เจน นิยมวิภาต) ผู้ตรวจการโรงเรียนสตรีมารับหน้าที่ครูใหญ่แทน และในช่วงหลังเลิกเรียนจะมีครูประจำการที่สอนอยู่ในโรงเรียนต่าง ๆ เป็นจำนวนมากมาร่วมเรียนวิชาครูด้วย โรงเรียนเบญจมราชาลัยจึงแตกต่างจากโรงเรียนสตรีอื่น ๆ ในพระนครสมัยนั้น เพราะนอกจากจะสอนวิชาการ การช่าง การเรือน รวมทั้งอบรมกิริยามารยาทสำหรับกุลสตรีแล้ว ยังเปิดโอกาสให้นักเรียนสามารถเลือกเรียนวิชาครูในชั้นมัธยมปีที่ 5 - 6 ด้วย นักเรียนคนใดสอบได้วิชาครูก็ต้องสอบสอนด้วย เมื่อสอบได้แล้วก็สามารถที่จะออกไปประกอบอาชีพครู โดยได้คุณวุฒิประโยคครูประถม (ป.ป.) และบางคนก็จะได้คุณวุฒิประโยคครุมูล ขึ้นอยู่กับคะแนนที่สอบได้ ส่วนนักเรียนมัธยมศึกษาภาคปกติ ที่ไม่ได้เป็นนักเรียนทุนจากมณฑลต่าง ๆ จะสนใจสมัครเรียนวิชาครูในช่วงเย็นหรือไม่ก็ได้ (สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2501: 18 -19)

จากการเริ่มต้นภารกิจด้านการฝึกหัดครูสตรีในสถานศึกษา ซึ่งนางทิม กาญจนโอวาทเป็นผู้รับผิดชอบกำกับดูแลนี้ เป็นการยกระดับความรู้ของสตรีให้ทัดเทียมกับบุรุษได้อย่างแยบคายโดยไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกในทางลบสำหรับสตรีเลย หากย้อนไปดูในประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตของสตรีไทย คือการอยู่กับเหย้ากับเรือน ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในพื้นที่ของครอบครัว (domestic sphere) ดูแลครอบครัว ดูแลสามี เลี้ยงลูก รับผิดชอบกิจการงานต่าง ๆ ในบ้าน แม้ในสังคมไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้หญิงไทยให้สำคัญและโดดเด่นขึ้นในระยะหลัง แต่ด้วยประเพณี ค่านิยม และทัศนคติดั้งเดิมของวัฒนธรรมไทยที่ยังฝังรากลึกต่อการกำหนด และการคาดหวังในบทบาทหน้าที่ของสตรียังเป็นส่วนสำคัญและมีอิทธิพลต่อกรอบความคิดและความคาดหวังของสังคม อาชีพนอกบ้านสำหรับสตรีที่สังคมสมัยนั้นยอมรับให้สามารถทำได้ คืออาชีพพยาบาลและครู เพราะเป็นงานที่สามารถ

นำเอาความเป็นสตรี หรือคุณสมบัติของกุลสตรีใส่เข้าไปในวิชาชีพได้โดยไม่รู้สึกลดโผนหรือขัดเคืองต่อการรับรู้และความเข้าใจของสังคม (สตรีกับสังคมไทย, ออนไลน์: 127)

ภาพที่ 3 นักเรียนสตรีในสมัยส่งเสริมการเรียนวิชาครูในชั้นสูงสุดของโรงเรียน
ที่มา: ฉัตรดนัย รอดพันธุ์

การฝึกหัดครูสตรีขยายขอบเขตสู่ส่วนภูมิภาค

การฝึกหัดครูในภาพรวมมีการขยายขอบเขตภารกิจกว้างขวางยิ่งขึ้น ได้กำหนดให้โรงเรียนฝึกหัดครูมีฐานะเป็นแผนกหนึ่งในสังกัดโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งต่อมายกฐานะโรงเรียนนั้นขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ.2459 โรงเรียนฝึกหัดครูก็กลายเป็นแผนกคุรุศึกษาอยู่ในสังกัดคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย แต่อยู่ในสังกัดนี้ได้เพียง 2 ปี กระทรวงธรรมการก็ได้ย้ายการฝึกหัดครูจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มาสังกัดอยู่ในกรมศึกษาธิการตามเดิม และได้วางระเบียบการฝึกหัดครูประเภทขึ้นใหม่ ในการเรียนวิชาครูประเภททั้งชายและหญิง ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่สมัครเข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดครูประเภทให้สูงขึ้น กล่าวคือ ต้องสำเร็จประโยคครูมูล หรือสำเร็จวิชาสามัญชั้นมัธยมปีที่ 6 แล้วมาศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูอีก 2 ปี ส่วนนักเรียนฝึกหัดครูมูล ทั้งชายและหญิงนั้น ได้เปิดสอนตามมณฑลต่าง ๆ เพื่อผลิตครูในส่วนภูมิภาค ในขณะที่การศึกษาตามหัวเมืองยังไม่แพร่หลายมากนัก โรงเรียนประจำจังหวัดมีชั้นเรียนอย่างสูงเพียงแค่ชั้นมัธยมปีที่ 3 จึงต้องรับนักเรียนที่สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 3 ไปศึกษาวิชาครูที่โรงเรียนตัวอย่างประจำมณฑลอีก 2 ปี เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้รับประกาศนียบัตรครูมูล ต่อมาภายหลังจึงได้มีการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นตามมณฑลต่าง ๆ ที่มีงบประมาณและกำลังคนพอจะจัดตั้งได้ โดยดำเนินการตามระเบียบและหลักสูตรว่าด้วยประโยคครูมูลของกระทรวงธรรมการ และได้มีความพยายามจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นตามหัวเมืองต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีก

โรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคแห่งแรกคือโรงเรียนฝึกหัดครูสงขลา ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2462 แล้วค่อย ๆ ขยายขอบเขตออกไปทั่วทุกมณฑล ทั่วทุกจังหวัด แต่เมื่อดำเนินการไปได้ระยะหนึ่ง ปรากฏว่าทุกแห่งมีนักเรียนสตรีสมัครเข้ามาเรียนน้อยมาก บางแห่งไม่มีเลย ทั้งนี้เป็นเพราะในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น การศึกษาภาคบังคับยังไม่ประกาศใช้ เพิ่งจะถูกตราเป็นกฎหมายในภายหลัง ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ประชาชนทั่วไปในขณะนั้นยังไม่มีความรู้พื้นฐานดีพอ ทั้งส่วนมากไม่สำเร็จการศึกษาตามรูปแบบการศึกษาในระบบ โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำเป็นจะต้องใช้เวลาดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป จึงสามารถขยายการฝึกหัดครูไปสู่ส่วนภูมิภาคได้อย่างเต็มที่ การฝึกหัดครูสำหรับส่วนภูมิภาคในระยะนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรครูมูล และยังมีครูกลีกรรรม ครูหัตถกรรม และครูวาดเขียนเป็นต้น ครูเหล่านี้มีคุณวุฒิต่ำกว่าครูมูล ต่อมาภายหลังได้ยกระดับครูกลีกรรรม ให้สูงขึ้นเทียบระดับครูประถม เพราะทางราชการเล็งเห็นว่าการกลีกรรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับประเทศ ควรจะยกระดับความรู้ของประชาชนในด้านกลีกรรรมให้สูงขึ้นกว่าที่เป็นมา จึงได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูกลีกรรรมชั้นประถมขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460 โดยขอให้สมุหเทศาภิบาลคัดเลือกนักเรียนจากมณฑลต่าง ๆ ส่งเข้ามาเรียนปีละ 2 คน ในระดับประกาศนียบัตรครูประถมกลีกรรรม (ป.ป.ก.) และมีเฉพาะผู้ชายเข้าเรียนแทบทั้งสิ้น (ชำนาญ รอดเหตุภัย และคนอื่น ๆ, 2549: 20)

การฝึกหัดครูสตรี ยังคงมีศูนย์กลางอยู่ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย มีนักเรียนสำเร็จการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรครูมูล (ป.) และประกาศนียบัตรครูประถม (ป.ป.) เพิ่มขึ้นเป็นอันมาก ได้ขยายการสอนวิชาครูถึงระดับประกาศนียบัตรครูมัธยม (ป.ม.) และในสมัยที่หม่อมเจ้าหญิงจันทริกา เทวกุล ทรงเป็นอาจารย์ใหญ่ ในปี พ.ศ. 2468 ทรงขยายชั้นเรียนอีก 2 ชั้น รับนักเรียนที่จบชั้น ม. 6 มาเรียนต่ออีก 2 ปี เรียกว่าชั้นวิสามมัญญ์ 1 และวิสามมัญญ์ 2 โดยเน้นการสอนภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสชั้นสูง เทียบเท่าประโยคมัธยมบริบูรณ์ชาย (ม.8) เรียกว่าประโยคมัธยมวิสามมัญญ์

การฝึกหัดครูสตรีย้ายมาจัดตั้งที่เพชรบุรีวิทยาลัย

นอกจากการเรียนการสอนสำหรับครูสตรีที่มีศูนย์กลางอยู่ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัยแล้ว ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน กระทรวงธรรมการได้วางระเบียบการฝึกหัดครูขึ้นใหม่เพื่อส่งเสริมวิทยฐานะครูให้สูงขึ้น ในปี พ.ศ. 2471 จึงกำหนดให้เปิดการศึกษาชั้นประกาศนียบัตรหลักสูตร 2 ปี และเรียนวิชาครูอีก 1 ปี ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อศึกษาสำเร็จแล้วได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม (ป.ม.) ถือเป็นมาตรฐานสำหรับการผลิตครูมัธยม ด้วยเหตุนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงมีการเรียนการสอนด้านการฝึกหัดครูขึ้นอีกในสังกัดแผนกฝึกหัดครูมัธยม คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และเปิดโรงเรียนมัธยมหอวังแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็น

โรงเรียนสำหรับฝึกหัดสอน ในปี พ.ศ.2473 มีนิสิตสำเร็จการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรประโยศครูมัธยม (ป.ม.) รุ่นแรก 16 คน ซึ่งเป็นวุฒิการศึกษาสูงสุดสำหรับวิชาชีพครูในเวลานั้น ในจำนวนนี้ ผู้สำเร็จการศึกษาเป็นสตรีจำนวน 4 คนคือ น.ส.ผะอบ วิโรจน์เพ็ชร น.ส.ละออง วิริยศิริ น.ส.อาภรณ์ คชเสนี และ น.ส.รัตนา ศุภศิริวัฒน์ (สมาคมครูศาสตร์สัมพันธ์, 2525: 2) ส่วนโรงเรียนเบญจมราชาลัย ยังคงเปิดสอนวิชาสามัญ และวิชาครูในระดับประกาศนียบัตรประโยศครูมูล (ป.) และประกาศนียบัตรประโยศครูประถม (ป.ป.) ตามปกติ

ต่อมามีนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก สถานที่ตั้งของโรงเรียนเดิมไม่อาจจะขยายเพิ่มเติมเพื่อรองรับจำนวนผู้เรียนได้ ประกอบกับในปี พ.ศ.2475 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ได้ประทานบ้านเดิมของพระยาแพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี (สุน สุนทรเวช) ที่ถนนเพชรบุรี ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ในพระองค์ มีอาคารพร้อมที่ดินประมาณ 4 ไร่ ให้กระทรวงธรรมการ ใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษา จึงได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้นบนพื้นที่นี้ ให้ชื่อว่า โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ เมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ.2475 ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 49 หน้า 911 ลงวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ.2475 และย้ายคณะครู นักเรียนฝึกหัดครู นักเรียนมัธยมปีที่ 7 และ 8 จากโรงเรียนเบญจมราชาลัยมาไว้ที่โรงเรียนแห่งใหม่นี้ทั้งหมด และแต่งตั้ง นางบรรณสิทธิ์วรสาสน์ (นิล คงศักดิ์ ต่อมาคือนางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์) อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัย มาดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่คนแรก สถานศึกษาแห่งใหม่นี้ได้ปฏิบัติการกิจการด้านการศึกษาทั้งแผนกฝึกหัดครู และแผนกสามัญ เมื่อเป็นเช่นนี้ โรงเรียนเบญจมราชาลัยจึงถูกลดบทบาทลงเป็นโรงเรียนธรรมดาที่เปิดสอนเพียงชั้นสามัญตั้งแต่ประถมปีที่ 1 จนถึงมัธยมปีที่ 6 หลังจากที่ได้บุกเบิกการฝึกหัดครูสตรีมาตั้งแต่แรกเริ่มเป็นระยะเวลาจนถึง 19 ปี ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ผู้เคยดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้รำลึกถึงภารกิจของโรงเรียนเบญจมราชาลัย ในฐานะที่เป็น สถานศึกษาฝึกหัดครูรุ่นบุกเบิกไว้เป็นบทร่ายกรองที่สะท้อนภาพได้อย่างชัดเจนว่า

เบญจมราชาลัยสมัยก่อน	เป็นที่สอนวิชาครูท่านรู้ไหม
สร้างครูหญิงให้ทั่วหัวเมืองไทย	สร้างครูใหญ่ไม่น้อยกว่าร้อยละ

ภาพที่ 4 นักเรียนโรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ พ.ศ. 2478

ที่มา: ฉัตรดนัย รอดพันธุ์

โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ มีบทบาทในการฝึกหัดครูสตรีต่อจากโรงเรียนเบญจมราชาลัย เปิดการเรียนการสอนเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ.2475 แต่เปิดการเรียนการสอนได้เพียง 20 วัน ก็เกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยคณะราษฎร และเมื่อจัดตั้งรัฐบาลใหม่ ได้มีการกำหนดแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2475 ในแผนการศึกษาฉบับนี้เน้นให้การศึกษา 3 ส่วน คือ จริยศึกษาอบรมผู้เรียนให้มีศีลธรรมอันดีงาม พุทธิศึกษาอบรมผู้เรียนให้มีปัญญาและความรู้ และพลศึกษาอบรมผู้เรียนให้มีสุขภาพร่างกายและพลานามัยสมบูรณ์ โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ได้กำหนดการจัดการเรียนการสอน 2 แผนก คือแผนกฝึกหัดครูมีประกาศนียบัตรประโยคครูมูล (ป.) และประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) กับแผนกสามัญและเป็นโรงเรียนฝึกหัดสอนด้วย มีนักเรียนสามัญตั้งแต่ชั้นประถม 1 ถึงมัธยมปีที่ 4 โรงเรียนแห่งนี้มีคณะกรรมการโรงเรียน ประกอบด้วย

พระยาพดุงวิทยาเสริม (กำจัด พลังกูร)	ประธาน
พระยาวิเศษศุภวัตร (เทศสุนทร กาญจนศัพท์)	กรรมการ
หลวงสิริวิฑูฒศาสตรพิทย (ศิริ แก้วโกเมน)	กรรมการ
นางสาวอลิส จูเลีย เออลินวูด	กรรมการ
นางบรรณสิทธิวรสาสน์ (นิล คงศักดิ์)	เลขานุการ

จากการศึกษาข้อมูลในบันทึกการประชุมของคณะกรรมการดังกล่าว พบว่า คณะกรรมการคณะนี้ได้ร่วมกันวางหลักการของโรงเรียน ซึ่งในคราวประชุมคณะกรรมการโรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2476 ได้มีมติโดยสรุปว่าให้จัดการโรงเรียนแห่งนี้โดยแบ่งเป็นสองแผนก คือแผนกฝึกหัดครูซึ่งเป็นแผนกสำคัญ กับแผนกโรงเรียนฝึกหัดสอนสำหรับ

ฝึกหัดสอน และเสนอให้กระทรวงธรรมการเร่งแก้ไขหลักสูตรครูประถมหญิงให้เสมอกันกับหลักสูตรฝึกหัดครูประถมชาย เพราะหลักสูตรครูประถมหญิงยังด้อยกว่า และในการประชุมครั้งที่สอง วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ.2476 ได้วางรูปแบบการเรียนการสอนโดยกำหนดให้ผู้สอบไล่ได้ชั้นมัธยม 4 มาแล้ว เรียนอีก 2 ปี ได้เป็นครูมูล (ป.) ผู้สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 6 หรือวิชาครูมูลมาแล้ว เรียนอีก 2 ปีได้เป็นครูประถม (ป.ป.) คณะกรรมการได้มีการประชุมครั้งที่ 3 ในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2477 ได้ร่วมกันกำหนดรายวิชาในหลักสูตรครูประถมหญิง เห็นว่าควรมีวิชาดังต่อไปนี้คือ วิชาสามัญรวมทั้งจรรยาด้วย เท่ากับนักเรียนชั้นมัธยม 8 วิชาครู เท่ากับนักเรียนครูประถมชาย วิชาการเรียน และวิชาพลศึกษา (โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์, 2475: 2-8)

โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ดำเนินการเรียนการสอนเช่นนี้มาตลอดจนถึงช่วงแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2479 ในสมัยรัฐบาล อันมีพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) เป็นนายกรัฐมนตรี แผนการศึกษาฉบับนี้ได้ปรับปรุงมาจากแผนปี พ.ศ.2475 เนื่องจากว่าแผนการศึกษาฉบับปี พ.ศ.2475 นั้นมีระยะเวลาในการศึกษาสามัญยาวเกินความจำเป็น คือต้องเรียนสายสามัญ 12 ปี และยังต้องเข้าเรียนต่อสายวิสามัญอีก ทำให้เกิดความล่าช้าในการสร้างคนให้มีความรู้ขั้นพื้นฐานที่สามารถจะเรียนรู้และเข้าใจในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญของรัฐบาลในเวลานั้น แผนการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2479 นี้กำหนดระยะเวลาของการเรียนชั้นประถมศึกษาเพียง 4 ปี ทั้งนี้เป็นเพราะต้องการเร่งรัดให้ประชาชนสำเร็จการศึกษาภาคบังคับถึงกึ่งหนึ่งโดยเร็ว โดยปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัยมากขึ้น แต่ยังคงเน้นให้การศึกษาทั้ง 3 ด้าน (นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์, 2505: 21)

โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ศูนย์กลางแห่งใหม่สำหรับครูสตรี

โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ดำเนินภารกิจต่อเนื่องมาได้ 5 ปี คณะกรรมการโรงเรียนได้พิจารณาแล้วพบข้อจำกัดว่า สถานที่ของโรงเรียนคับแคบ มีอาณาบริเวณเพียง 4 ไร่เศษ ไม่สามารถขยายพื้นที่ออกไปได้อีก จึงได้คิดหาสถานที่แห่งใหม่ ประกอบกับช่วงเวลานั้น รัฐบาลมีความประสงค์จะหาสถานที่สำหรับจัดเป็นที่พักอาศัยของรัฐมนตรี และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะในสมัยที่มีการประชุมสภาผู้แทนราษฎร จึงได้ขอพระราชทานใช้สถานที่พร้อมสิ่งปลูกสร้างในเขตพระราชฐานสวนสุนันทา พระราชวังดุสิต ซึ่งเดิมเป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายใน สำหรับเป็นที่พักซึ่งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เห็นชอบยกให้ แต่คงสงวนกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ตามหนังสือราชการเลขที่ 2 / 63 แต่ปรากฏต่อมาว่า สภาผู้แทนราษฎรไม่พร้อมจะใช้สถานที่นี้เป็นที่พำนัก แต่มีมติเห็นควรให้กระทรวงธรรมการรับพื้นที่ไปจัดเป็นสถานที่ศึกษาสำหรับนักเรียนสตรี ส่วนสภาผู้แทนราษฎรขอเพียงพื้นที่ภายนอก

กำแพงติดถนนสามเสนสร้างเป็นบ้านพักอาศัยเท่านั้น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2479, 30 พฤศจิกายน: 1) เมื่อเป็นเช่นนี้ ราชเลขาการในพระองค์จึงมีหนังสือแจ้งเลขาธิการพระราชวังตามหนังสือสำนักราชเลขาการในพระองค์ ที่ ว. 430 / 2479 ลงวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2479 มีใจความสำคัญคือแจ้งให้สำนักพระราชวังทราบในมติของสภาผู้แทนราษฎร เรื่องการเห็นชอบใช้พื้นที่สวนสุนันทาสำหรับจัดตั้งโรงเรียนสตรี พร้อมระบุว่า กรมสิทธิในสถานที่ยังเป็นของพระมหากษัตริย์ทั้งกันเขตพื้นที่บางส่วนคือ พระที่นั่งนงคราญสโมสร รวมทั้งพระตำหนักของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และพระตำหนักของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร รวมทั้งบริเวณรอบพระตำหนักออกเสียต่างหาก กระทรวงธรรมการได้มอบหมายให้หลวงสวัสดิสารศาสตรพุทธิ (สวัสดิ์ สุมิตร) หัวหน้ากองโรงเรียนรัฐบาล พร้อมด้วยข้าราชการกระทรวงธรรมการดำเนินการกันเขตพื้นที่ในส่วนที่ได้รับการยกให้แล้วเสร็จตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2479 ซึ่งพื้นที่ที่จะใช้จัดสร้างสถานศึกษานี้มีประมาณครึ่งหนึ่งของพื้นที่สวนสุนันทาทั้งหมด และรับมอบพื้นที่จากสำนักพระราชวังอย่างเป็นทางการ ในวันที่ 20 มกราคม พ.ศ.2480 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2479, 8 ธันวาคม) กระทรวงธรรมการมุ่งหมายให้โรงเรียนแห่งใหม่ที่สวนสุนันทานี้เป็นสถานศึกษาสำหรับฝึกหัดครูฝ่ายสตรีที่สามารถรองรับการขยายตัวได้มากขึ้น เพราะมีพื้นที่กว้างขวางถึง 69 ไร่เศษ ได้ดำเนินการโอนย้ายนักเรียนชั้นมัธยม 7 และ 8 และนักเรียนฝึกหัดครูประถม จากโรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ นักเรียนชั้นมัธยม 7 และ 8 จากโรงเรียนสตรีวิทยา นักเรียนประจำทุกชั้นปีจากโรงเรียนเบญจมราชาลัย ทั้งยุบโรงเรียนสตรี โชติเวช โดยย้ายนักเรียนชั้นมัธยม 7 และ 8 แผนกเลขานุการมาเรียนรวมกัน โรงเรียนแห่งนี้จึงเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีแห่งเดียวของประเทศในเวลานั้น จัดการเรียนการสอนทั้งแผนกสามัญคือชั้นประถมปีที่ 1 ถึงมัธยมปีที่ 8 และแผนกวิสามัญ หลักสูตรฝึกหัดครูประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) หลักสูตร 1 ปี รวมจำนวนนักเรียนทั้งหมดมากกว่าหนึ่งพันคน โรงเรียนแห่งใหม่นี้คือโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ให้ย้ายครูทั้งหมดจากโรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์มาประจำที่นี่ และแต่งตั้งให้นางบรรณสิทธิ์ วรสาสน์ (นิล คงศักดิ์) ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ ส่วนโรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรี-วิทยาลงกรณ์นั้น กระทรวงได้แต่งตั้ง นางสาวสุนทรี นิลกำแหง อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรีโชติเวชที่ยุบไปนั้น ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ และครูทั้งหมดจากโรงเรียนสตรีโชติเวชให้ไปปฏิบัติหน้าที่ที่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ทั้งหมด (รวิโรจน์ สิงห์ลำพอง, 2561: 41 – 15)

ภาพที่ 5 นางบรรณสิทธิ์วรสาสน์ (นิล คงศักดิ์) อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย
ที่มา: ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ, 2505.

โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยเมื่อแรกจัดตั้งนั้น นับเป็นโรงเรียนสตรีของรัฐบาลที่มีขนาดใหญ่ที่สุด กระทรวงธรรมการมุ่งหมายให้เป็นศูนย์กลางของการฝึกหัดครูสตรีระดับประกาศนียบัตร เพื่อให้การขับเคลื่อนภารกิจนี้บรรลุผลสมประสงค์ จึงได้จัดวางโครงการภายในของหน่วยงานกำกับภารกิจนี้ขึ้นมาใหม่ในกระทรวงธรรมการ โดยได้จัดตั้งกองฝึกหัดครูขึ้นเพื่อขับเคลื่อนงานทางด้านนี้โดยเฉพาะ

การแก้ปัญหาของโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีในส่วนภูมิภาค

แม้ว่าการฝึกหัดครูสตรีในส่วนกลางจะค่อนข้างมั่นคงดี แต่ในส่วนภูมิภาค ความยากลำบากในการจัดและดำเนินการด้านการยกระดับการฝึกหัดครูสตรียังเป็นปัญหาที่สำคัญและยังไม่ได้รับการแก้ไข พลตำรวจจัตวา หม่อมหลวงมานิจ ชุมสาย ซึ่งขณะนั้นรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการ และดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองฝึกหัดครูเป็นคนแรก ได้กล่าวถึงความยากลำบากของการยกระดับการฝึกหัดครูสตรีในส่วนภูมิภาคโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า ประสบปัญหาในเรื่องของแนวความคิดของคนในสังคม ดังปรากฏว่า ผู้มีอำนาจในทางราชการหัวเมืองไปเก็บลูกสาวชาวบ้านมาเรียน เพื่อส่งเสริมความเจริญหูเจริญตาของบรรดาท่านผู้ใหญ่ที่ได้รับตัวไว้ หม่อมหลวงมานิจพยายามที่จะหาทางแก้ไข และต้องต่อสู้กับวิธีคิดแบบเก่าของข้าหลวงประจำจังหวัดเป็นอันมาก พวกท่านผู้ใหญ่เหล่านี้ชอบออกตรวจโรงเรียนตามชนบทและเรียกครูหญิงมาต้อนรับและรับใช้ต่าง ๆ นานา อันไม่สมเกียรติของครูสตรี จึงได้จัดการเปลี่ยนแปลงให้จัดโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นโรงเรียนประจำแบบกินนอนในโรงเรียนให้หมด ไม่ให้เอานักเรียนครูหญิงไปเที่ยวฝากไว้กับชาวบ้านกันอีก และให้ครูสตรีที่ประจำสอนอยู่เป็นผู้ดูแลควบคุมการเข้าออกโรงเรียน การเข้าเยี่ยมนักเรียนอย่างกวาดขัน โรงเรียนฝึกหัดครูแบบอยู่ประจำจึงได้อุบัติขึ้นที่จังหวัดอุดรธานีเป็นแห่งแรก และกลายเป็นหลักการปฏิบัติขึ้นเป็น

มาตรฐาน แต่ในขั้นต้นก็ได้รับข้อโต้แย้งจากทางจังหวัดว่าไม่มีสถานที่ที่จะจัดแบบกินนอนประจำได้ จึงแก้ปัญหาโดยยืมเอาจวนเทศาภิบาลจัดเป็นโรงเรียนประจำ เพราะทางราชการยกเลิกตำแหน่งเทศาภิบาลไปแล้ว สถานที่จวนเทศาภิบาลซึ่งกว้างขวางนั้นว่างอยู่ให้ใช้ประโยชน์ได้ ทำให้เป็นจุดเริ่มต้น และเป็นต้นแบบของการปฏิรูปการฝึกหัดครูสตรีในส่วนภูมิภาคให้ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม (มานิจ ชุมสาย, 2552: 107)

ภาพที่ 6 คณะอาจารย์ และนักเรียนฝึกหัดครูโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย พ.ศ.2482

ที่มา: ดารา สุวรรคมี

กองฝึกหัดครู ผู้สร้างเสริมให้การฝึกหัดครูสตรีเป็นปึกแผ่น

กองฝึกหัดครูก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ.2483 เป็นหน่วยงานในสังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงธรรมการ โรงเรียนฝึกหัดครูที่เปิดสอนถึงระดับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) มีเพียงสองแห่ง คือโรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระนคร (สำหรับบุรุษ) และโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย (สำหรับสตรี) กองฝึกหัดครูได้พยายามขยายขอบเขตสำหรับการฝึกหัดครูสตรีให้มากขึ้น ขณะนั้นมีโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคกว่า 80 แห่ง ส่วนใหญ่เป็นชั้นเรียนพิเศษที่ฝากเรียนกับโรงเรียนสามัญ คือรับนักเรียนที่สำเร็จ ป.4 แล้วมาเพิ่มความรู้ให้เป็นมัธยม 1 มัธยม 2 มัธยม 3 เรียกว่ามัธยมพิเศษ คือให้เรียนวิชาครูไปด้วยในตัว การเรียนแบบนี้ในขณะนั้นมีความจำเป็น เพราะว่าครูประชาบาลวุฒิมัธยม มีน้อย ส่วนใหญ่สำเร็จชั้น ป.4 แล้วก็ออกเป็นครู เพราะปัญหาขาดแคลนครูเป็นสำคัญ ปัญหาอีกประการหนึ่งคือปัญหาเรื่องงบประมาณ และงบอุดหนุนรายหัว รัฐบาลในสมัยนั้นให้เงินอุดหนุนนักเรียนครูต่อหัวเพียงเดือนละ 2 บาท ต่อมาเพิ่มเป็น 3 บาท จนถึง 4 บาท ซึ่งก็ยังไม่เพียงพอ กองฝึกหัดครูจึงพยายามหาแนวทางแก้ปัญหา โดยยุบโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาคให้เหลือประมาณ 35 แห่ง และต่อมาก็ต้องยุบอีก เพราะปรากฏว่าใน 35 แห่งนี้ยังมีโรงเรียนที่ไม่มีสถานที่ของตนเองอีกมาก จึงยุบเหลือเพียง 26 แห่ง โดยให้เหตุผลว่า ต้องการจะจัดโรงเรียนฝึกหัดครูให้เป็น

โรงเรียนประจำจะได้อบรมได้เต็มที่ แล้วจัดเป็นภาค ๆ ให้จังหวัดใกล้เคียงส่งนักเรียนมาเข้าเรียนในแหล่งที่จัดเป็นโรงเรียนประจำขึ้น ส่วนชั้นมัธยมพิเศษซึ่งฝากไว้ตามโรงเรียนต่าง ๆ ก็เอามารวมขึ้นกับโรงเรียนฝึกหัดครูแบบประจำนี้ด้วย เพื่อจัดให้มีการอบรมและการปฏิบัติงานนอกเหนือหลักสูตรด้วยวิธีการเดิมที่นำนักเรียนครูสตรีไปเที่ยวฝากไว้กับบ้านข้าราชการ และชาวบ้านนั้นไม่ใช่วิธีการที่ดี นักเรียนหญิงที่นำไปฝากเหล่านี้อายุเพียง 15 – 16 ปี ต้องจากพ่อแม่มา พ่อแม่โดยมากก็ไม่ต้องการเช่นนั้น ทั้งต้องมาอยู่กับพวกข้าราชการในจังหวัด ต้องรับใช้อย่างคนรับใช้ ไม่ค่อยจะได้เรียนเต็มที่ และบางทีก็เสียคนไปเลย นี่ก็เป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่ต้องการรวบรวมนักเรียนฝึกหัดครูเข้าโรงเรียนกึ่งนอนให้หมด ไม่ให้กระจัดกระจายอยู่ในที่อันไม่สมควร ซึ่งนับว่าเป็นการแก้ไขที่ได้ผลเรียบร้อยดียิ่ง (มานิจ ชุมสาย, 2552: 197)

วิธีการของกองฝึกหัดครูที่แก้ไขปัญหาคความตกต่ำของวิชาชีพครูสำหรับสตรีดังข้อมูลข้างต้น นับได้ว่าเป็นการแก้ไขปัญหาคที่ค่อนข้างตรงจุด แม้ในระยะแรกอาจจะแก้ปัญหาไม่ได้ทั้งหมด โดยเฉพาะเรื่องการยกระดับวิทยฐานะของครูสตรี ซึ่งยังคงต้องรอรระยะเวลาและโอกาสในการดำเนินการ แต่อย่างน้อยที่สุด การแก้ไขปัญหาคเรื่องวิกฤตศรัทธาคของผู้ปกครองนักเรียน และการแก้ไขปัญหาคเรื่องการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมต่อนักเรียนฝึกหัดครูสตรีก็ได้รับการแก้ไข และเป็นแบบอย่างให้โรงเรียนที่มีนักเรียนฝึกหัดครูสตรีได้จัดและดำเนินการเรื่องการจัดนักเรียนอยู่ประจำโรงเรียนในสถานที่ที่เป็นสัดส่วน ปลอดภัย และสนับสนุนให้การเรียนการสอนมีความต่อเนื่องและบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อแก้ไขปัญหาคพื้นฐานของโรงเรียนฝึกหัดครูได้เรียบร้อยแล้ว กระทรวงธรรมการได้ดำริที่จะจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูในส่วนกลางเพิ่มเติม คือที่โรงเรียนฝึกหัดครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยาค และจัดให้มีชั้นเรียนฝึกหัดครูสำหรับสตรีอีกครั้งที่โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ทั้งได้เปิดหลักสูตรประกาศนียบัตรครูการเรือนที่โรงเรียนการเรือนพระนคร และจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม เพื่อรับผู้สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) เข้ามาศึกษาต่อ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมเป็นโรงเรียนสหศึกษา มีที่ตั้งอยู่ที่วังจันทร์เกษม ซึ่งเป็นที่ตั้งของกระทรวงธรรมการ ซึ่งได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นกระทรวงศึกษาธิการในช่วงเวลาเดียวกันนี้

การฝึกหัดครูสตรีในภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง

ปี พ.ศ.2486 เริ่มมีการฝึกหัดครูให้มีวิทยฐานะถึงขั้นปริญญา โดยกองฝึกหัดครูได้ขอให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรับผู้สำเร็จการศึกษาคประโยคครูประถม (ป.ป.) เข้าศึกษาในคณะวิทยาศาสตร์ โดยไม่ต้องสอบคัดเลือกปีละ 10 คน เพื่อเป็นครูสอนวิทยาศาสตร์ และนอกจากโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมซึ่งตั้งขึ้นแล้ว ยังมีโรงเรียนฝึกหัดครูที่ผลิตครูระดับมัธยม ซึ่งนับเป็นวุฒิสูงสุดทางครู ในขณะนั้น อีก 3 แห่ง คือ แห่งที่ 1 คือโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมเตรียมอุดมศึกษา ใช้อักษรย่อท้ายชื่อว่า ป.ม. (เตรียมอุดม)

แห่งที่ 2 คือ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมอาชีวศึกษา เพื่อฝึกหัดครูออกไปสอนด้านอาชีวศึกษา ใช้อักษรย่อท้ายชื่อว่า ป.ม.อ. และแห่งที่ 3 คือ แผนกครูศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผลิตครูมัธยม ใช้อักษรย่อท้ายชื่อว่า ป.ม. (จุฬา) ทั้งนี้เพราะในปี พ.ศ.2486 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ตั้งแผนกครูศาสตร์เป็นแผนกหนึ่งในคณะอักษรศาสตร์ มีนักเรียนฝึกหัดครูสตรีเข้าศึกษาในระดับสูงสุดนี้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ครูสตรีที่ปฏิบัติหน้าที่สอนอยู่แล้ว ก็ไปอบรมหรือศึกษาเพิ่มเติมจนสำเร็จการศึกษาสูงสุดในทางวิชาชีพครูที่มีอยู่ในขณะนั้น การดำเนินการด้านการฝึกหัดครูสตรีกำลังขับเคลื่อนไปได้ด้วยดีในช่วงเวลานี้ กลับเกิดอุปสรรคทำให้เกิดภาวะชะงักงัน อันเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่สอง และสงครามมหาเอเชียบูรพา ที่สร้างผลกระทบไปทั่วภูมิภาค กระทรวงศึกษาธิการต้องแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทหารญี่ปุ่นได้เข้ายึดครองสถานที่ราชการและสถานศึกษาหลายแห่งเป็นที่ยึดทางทหาร ปัญหาระหว่างสงครามมีมาก ของทุกอย่างที่เคยซื้อจากต่างประเทศก็หาไม่ได้ ขาดแคลน สินค้าขึ้นราคา กระดาษที่จะใช้พิมพ์ตำราหรือสมุดมีราคาสูงจนไม่สามารถซื้อได้ ต้องใช้กระดาษชนวนแทนสมุด และใช้กระดาษฟางมาพิมพ์ตำราขึ้นใช้ สินค้าอุปโภคบริโภคก็ขาดแคลนเข้าขั้นวิกฤต โรงไฟฟ้าถูกระเบิด ไม่มีไฟฟ้าใช้ ต้องใช้ตะเกียงน้ำมัน จนในที่สุดน้ำมันก็ขาดแคลน ต้องหันมาใช้น้ำมันมะพร้าว และเกิดน้ำท่วมกรุงเทพด้วย ปัญหาเหล่านี้ทำให้เกิดอุปสรรคอย่างยิ่ง แต่เนื่องจากปัญหาขาดแคลนครู กระทรวงศึกษาธิการไม่ต้องการให้โรงเรียนฝึกหัดครูและโรงเรียนการเรือนหยุดเรียน เพราะต้องการผลิตครูโดยตลอดไม่ให้ขาดระยะ จึงมีการย้ายสถานศึกษาฝึกหัดครูออกไปอยู่ในเขตปริมณฑลและในส่วนภูมิภาคเพื่อให้พ้นจากภัยสงคราม โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยย้ายไปเปิดสอนที่โรงเรียนสตรีวัดดุธิ จังหวัดฉะเชิงเทรา โรงเรียนการเรือนพระนคร ย้ายไปเปิดสอนที่อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยมย้ายไปเปิดสอนที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (มานิจ ชุมสาย 2552: 198 – 200)

เมื่อสงครามยุติลงในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2488 ทหารญี่ปุ่นยอมจำนน ทหารฝ่ายสัมพันธมิตรได้เข้ามาปลดอาวุธและรักษาสถานการณ์ ซึ่งยังคงใช้สถานที่ของทางราชการหลายแห่งโดยเฉพาะโรงเรียนฝึกหัดครูในพระนครเป็นที่ยึดทางทหาร และตั้งแต่ช่วงต้นสงครามจนถึงช่วงยุติสงคราม ทหารญี่ปุ่นและทหารสัมพันธมิตรได้ดำเนินการด้านอาคารสถานที่โดยพลการ เช่นที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ทหารได้เจาะกำแพงโรงเรียนเป็นช่องสำหรับติดตั้งอาวุธปืนกล และการกระทำอื่น ๆ ที่สร้างความเสียหายต่ออาคารสถานที่และครุภัณฑ์ เช่น นำเอาโต๊ะเก้าอี้นักเรียนมาทำเป็นไม้พินเป็นต้น เมื่อทหารสัมพันธมิตรถอนกำลังออกไปแล้วกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูจะกลับสู่สภาพปกติก็ใช้เวลายาวนานร่วมสองปี (ประชุมพร ไกรฤกษ์, ม.ล., 2490)

ก่อร่างสร้างตัวอีกครั้งภายหลังสงครามยุค

การฝึกหัดครูสตรีภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เหมือนเป็นการเริ่มกลับมาฉบับหนึ่งใหม่อีกครั้ง เพราะต้องบูรณะสภาพแวดล้อมที่เสียหายจากภัยสงคราม ความขาดแคลนวัสดุอุปกรณ์ ขาดแคลนครูที่กระจัดกระจาย เสียชีวิตหรือลาออกในระหว่างสงครามก็ส่งผลต่อการฟื้นตัว โรงเรียนที่เปิดสอนหลักสูตรฝึกหัดครูในระดับประกาศนียบัตรสำหรับครูสตรี ประกอบด้วย โรงเรียนสวนสุนันทา-วิทยาลัย โรงเรียนการเรือนพระนคร โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาสงครณ โรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม และได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีอาชีวศึกษาเพิ่มเติมขึ้นอีกหนึ่งแห่ง (ต่อมาคือโรงเรียนฝึกหัดครูธนบุรี) รวมถึงโรงเรียนสตรีฝึกหัดครูในส่วนภูมิภาค ในขณะที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ยังคงเปิดสอนในแผนกวิชาครุศาสตร์ สังเกตคณะอักษรศาสตร์และครุศาสตร์ ผู้สำเร็จการศึกษาได้รับวุฒิปริญญาครุศาสตร์ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร แต่เมื่อแรกตั้งนั้นจัดการศึกษาไว้รองรับเฉพาะนิสิตฝึกหัดครูฝ่ายชาย ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวสำหรับการยกระดับการฝึกหัดครูสตรีให้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในระยะเวลาที่ประเทศชาติและสังคมกำลังฟื้นตัวไปได้ด้วยดี

การฝึกหัดครูสตรีเข้มแข็งเป็นปีกแผ่นมั่นคงถึงปัจจุบัน

ปัญหาสำคัญของการฝึกหัดครูในภาพรวม คือการขาดแคลนครูที่มีคุณสมบัติตั้งแต่ระดับประกาศนียบัตรขึ้นไปยังคงปรากฏอยู่ ครูที่สำเร็จการศึกษาในชั้นปริญญา ส่วนมากจะเป็นอักษรศาสตรบัณฑิต หรือวิทยาศาสตร์บัณฑิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หรือสำเร็จการศึกษาวรรณศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ครูสตรีที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญามักมาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของสังคม ปริญญาเฉพาะทางสำหรับวิชาชีพครูยังไม่มี กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษา เปิดสอนจนถึงหลักสูตรปริญญาการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.) นักเรียนฝึกหัดครูสตรีที่สำเร็จการศึกษา ระดับ ป.ป. ป.ม. หรือมัธยมปีที่ 8 จากโรงเรียนฝึกหัดครูต่างก็สอบเข้าเพื่อศึกษาต่อให้ถึงชั้นปริญญา และกองฝึกหัดครูได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นกรมการฝึกหัดครู ในวันที่ 29 กันยายน พ.ศ.2497 มีภารกิจกำกับดูแลงานด้านฝึกหัดครูทั่วประเทศ การเรียนการสอนในระบบเดิมได้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัย การศึกษาระดับประกาศนียบัตรประโยคครูมูล (ป.) ถูกยกเลิกไป เหลือเพียงประกาศนียบัตรประโยคครูประถม (ป.ป.) และประกาศนียบัตรประโยคครูมัธยม (ป.ม.) จนกระทั่งปีพ.ศ.2498 ได้ปฏิรูประบบการเรียนการสอนในวิชาชีพครูอีกครั้ง โดยยกเลิกคุณวุฒิระดับประกาศนียบัตรประโยคครูประถม และประโยคครูมัธยมในโรงเรียนฝึกหัดครูให้เปลี่ยนเป็น ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา (ป.กศ.) และประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง

(ป.กศ.สูง) ผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วสามารถปฏิบัติหน้าที่ครูผู้สอนได้ แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยขอสอบเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ซึ่งนอกจากส่วนกลางที่ถนนประสานมิตรแล้วยังขยายวิทยาเขตเพิ่มเติมคือ วิทยาลัยวิชาการศึกษาปทุมวัน จังหวัดพระนคร และวิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน จังหวัดชลบุรี การฝึกหัดครูในระยะนี้จึงสามารถสร้างครูในระดับปริญญาได้เพิ่มขึ้น และนอกจากนี้ ในปี พ.ศ.2500 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้จัดตั้งคณะครุศาสตร์ขึ้นเป็นเอกเทศ เพื่อร่วมผลิตครูในระดับปริญญาให้เพียงพอแก่ความต้องการของสังคม ผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.)

กรมการฝึกหัดครู ได้พิจารณายกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูที่สามารถเปิดสอนได้ถึงระดับ ป.กศ.สูง ซึ่งเทียบเท่าอนุปริญญาเป็นวิทยาลัยครู ในเบื้องต้น ระหว่างปี พ.ศ.2501 – 2506 มีโรงเรียนฝึกหัดครูได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาลัยครูประกอบด้วย พ.ศ.2501 วิทยาลัยครูสวนสุนันทา วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา วิทยาลัยครูจันทระเกษม (ยกฐานะจากโรงเรียนฝึกหัดครูมัธยม) วิทยาลัยครูเทพสตรี (ยกฐานะจากโรงเรียนเทพสตรีวิทยาลัย จังหวัดลพบุรี) และวิทยาลัยครูอุบลราชธานี พ.ศ.2502 วิทยาลัยครูนครราชสีมา พ.ศ.2504 วิทยาลัยครูสวนดุสิต (ยกฐานะจากโรงเรียนการเรือนพระนคร) วิทยาลัยครูเชียงใหม่ วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม วิทยาลัยครูอุดรธานี และวิทยาลัยครูสงขลา พ.ศ.2505 วิทยาลัยครูมหาสารคาม พ.ศ.2506 วิทยาลัยครูยะลา จากข้อมูลข้างต้นชี้ให้เห็นว่า กรมการฝึกหัดครูพยายามกระจายการยกฐานะโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นเป็นวิทยาลัยครูให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ในประเทศ ทั้งในส่วนกลาง ภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ทำให้การกระจายภารกิจด้านการผลิตครูในระดับสูงถึงขั้นเทียบเท่าอนุปริญญาสามารถจัดได้ครอบคลุมทั่วทุกภูมิภาค การฝึกหัดครูในประเทศไทยมีความเป็นปึกแผ่นนับแต่ช่วงเวลานั้นเป็นต้นมา และในภายหลังกรมการฝึกหัดครูได้มีนโยบายขยายสถานศึกษาฝึกหัดครูในระดับวิทยาลัยครูให้มากยิ่งขึ้นภายใต้แนวคิด 2 จังหวัดต่อ 1 วิทยาลัยครู อันเป็นแนวคิดของนายบุญถิ่น อัตถากร อธิบดีกรมการฝึกหัดครูในเวลานั้น ทำให้เกิดการตื่นตัวในการจัดการเรียนการสอนวิชาชีพรูทในมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เปิดคณะครุศาสตร์แล้ว ได้มีการจัดตั้งคณะศึกษาศาสตร์ในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากรในระยะเวลาต่อมา และในที่สุดวิทยาลัยครูทั่วประเทศก็สามารถพัฒนาหลักสูตรการศึกษาให้สูงขึ้น ถึงระดับปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สร้างครูสตรีให้มีวิทยฐานะและความรู้ความสามารถสูง นอกจากจะสอนได้ดีแล้ว ยังสามารถดำรงตำแหน่งผู้บริหารการศึกษาทุกระดับได้ทัดเทียมกับบุรุษทุกประการ

บทสรุป

การศึกษาเรื่องของการฝึกหัดครูสตรีในประเทศไทย ในระยะเวลา 50 ปี ตั้งแต่การก่อร่างสร้างตัวในปี พ.ศ.2456 จนถึงระยะที่เริ่มมั่นคงเป็นปีกแผ่นตั้งแต่ปี พ.ศ.2506 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่ามีความพยายามที่จะยกระดับรูปแบบการเรียนการสอน การสร้างกิจกรรม การบริหารงาน และการเข้าถึงวิทยฐานะให้ทัดเทียมบุรุษทุกประการ แม้ในระยะแรกจะดำเนินการด้วยความลำบากภายใต้ข้อจำกัดนานาประการ แต่การฝึกหัดครูสตรีก็ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนตามสถานการณ์ที่พอจะเอื้ออำนวย จนสามารถบรรลุผลสมความตั้งใจคือสร้างครูสตรีให้มีภูมิความรู้และวิทยฐานะเทียบเท่าฝ่ายบุรุษและสามารถปฏิบัติหน้าที่ผู้สอน และผู้บริหารการศึกษาในทุกระดับ ดังนั้น ระยะเวลา 50 ปีของการฝึกหัดครูสตรีจึงช่วงเวลาที่สำคัญที่ได้บันทึกเรื่องราว และอาจกล่าวได้ว่า เป็นก้าวแรกที่ยกระดับฐานะของครูสตรีให้ทัดเทียมกับบุรุษได้อย่างแท้จริง

รายการอ้างอิง

- ชำนาญ รอดเหตุภัย และคนอื่นๆ. จากฝึกหัดครูสู่สถาบันราชภัฏ. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, 2549.
- นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาสน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 7 เมษายน 2505. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, 2505.
- ประชุมพร ไกรฤกษ์. หนังสือราชการจากอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยถึงหัวหน้ากองฝึกหัดครู เรื่องทหารเจาะกำแพงโรงเรียน วันที่ 17 มกราคม 2490.
- ประวัติโรงเรียนเบญจมราชาลัย. สืบค้น 12 กันยายน 2566, จาก<https://www.br.ac.th/home2017/index.php/2016-12-26-02-05-11/2016-12-28-06-22-01>, 2561.
- มานิจ ชุมสาย, ม.ล.. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล.มานิจ ชุมสาย ม.ป.ช. ม.ว.ม. ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 25 มีนาคม 2552. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟรีมายด์, 2552
- รวีโรจน์ สิงห์ลำพอง. 80 ปีสวนสุนันทา. กรุงเทพฯ: มปท., 2561.
- โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์. บันทึกการประชุม คณะกรรมการจัดการโรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ พ.ศ.2475.
- สตรีกับสังคมไทย. สืบค้น 12 ตุลาคม 2566, จาก [http://old-book.ru.ac.th/ebook/s/SO378\(50\)/SO378-7.pdf](http://old-book.ru.ac.th/ebook/s/SO378(50)/SO378-7.pdf).
- สมาคมครุศาสตร์สัมพันธ์. ครุศาสตร์สมโภชกรุง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. ประวัติครู 2501. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2501.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการที่ 2/ 63 ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน 2479 เรื่อง
คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์มอบพื้นที่สวนสุนันทาเป็นเขตที่พักอาศัยของคณะรัฐมนตรี
และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร, 2479, 30 พฤศจิกายน.

_____. เอกสารสำนักพระราชเลขานุการในพระองค์ ที่ 41278 / 2479 ลงวันที่ 8 ธันวาคม 2479
เรื่องการใช้สวนสุนันทาเป็นสำนักศึกษา, 2479, 8 ธันวาคม.

บทความวิชาการ

CAMBODIA'S BL NOVEL: A STUDY ON "FORGOTTEN LOVE"

นวนิยายบอยส์เลิฟของกัมพูชา:

กรณีศึกษานวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ”

CHANCHAI KHONGPHIANTHUM (ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม)*

วันที่รับบทความ 24 มีนาคม 2566

วันที่แก้ไขบทความ 1 กันยายน 2566

วันที่ตอบรับบทความ 18 ตุลาคม 2566

บทคัดย่อ

นวนิยายบอยส์เลิฟของกัมพูชาเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2565 เป็นผลงานของนักเขียนหน้าใหม่ที่ชื่อ เชือน วุทธิ นวนิยายเรื่องนี้มีลักษณะเด่นหลายประการ กล่าวคือ 1) ด้านการเล่าเรื่อง ผู้เขียนได้ให้ตัวละครเอก 2 ตัว เล่าเรื่องสลับกันไปมา โดยผ่านสรรพนามบุรุษที่ 1 คือ “ฉัน” 2) ด้านโครงเรื่องมีความเป็นนวนิยายโรมานซ์ ส่วนเนื้อหาของเรื่องมีความแปลกใหม่ โดยเฉพาะการนำเสนอประเด็นเรื่องชายรักชาย และความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 3) ด้านฉากของเรื่อง คือเมืองเสียมเรียบ ซึ่งเป็นเมืองที่เปิดรับในเรื่องของความหลากหลายทางเพศ 4) ด้านตัวละครเอกของเรื่องเป็นตัวละครชาย – ชาย โดย “พุธ” รับบทเป็นเกย์รุก และ “ตะวัน” รับบทเป็นเกย์รับ 5) ด้านการใช้ภาษา ผู้เขียนนิยมใช้คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษ เพื่อแสดงถึงความทันสมัย 6) ด้านการใช้ภาพประกอบเพื่อช่วยเล่าเรื่อง เป็นการผสมผสานความชื่นชอบส่วนตัวด้านการทำภาพยนตร์สั้นของผู้เขียน และ 7) ด้านแนวคิดสำคัญ แสดงให้เห็นถึงการเปิดรับกลุ่ม LGBTQ ในสังคมเขมรมากขึ้น จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่า นวนิยายเรื่องดังกล่าวเป็นงานที่มีคุณค่าด้านวรรณศิลป์ และแสดงถึงอัตลักษณ์ในงานเขียนของเชือน วุทธิ ผู้ที่กำลังมีผลงานโดดเด่นอยู่ในแวดวงวรรณพิภพเขมร ณ ขณะนี้

* รองศาสตราจารย์ ดร., คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, E-mail. ganesanee96@gmail.com.

Associate Professor Dr., Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University.

คำสำคัญ: ร่องรอยความทรงจำ / นวนิยายบอยส์เลิฟ / กัมพูชา

Abstract

The Boys Love (BL) novel "Forgotten Love", published in 2022, is the work of a new author named Thuan Wuthi. The novel has several distinctive features. First, in terms of storytelling, the author uses two protagonists to narrate alternate stories through the person pronoun "I". Second, the plot is based on romantic novel and the content is new and unique especially on the issue of homosexuality and progress in science and technology. Third, the story takes place in Siam Reap Province, the city that opens to sexual diversity. Forth, the two protagonists are homosexual. The first one Puth, who is a Top while the other is Tawan, who is bottom. Fifth, the regarding the novel's language usage, the author prefers to use English transliteration to show modernity of his novel. Sixth, based on the author's personal preference for short films, illustrations were used in order to help tell story. Lastly, the key concept of this novel shows more openness to LGBTQ people in Khmer society. These aspects reflected in this novel has literary value and has become the identity of the author, Thuan Wuthi, who is currently featuring prominently in the Khmer society.

Keywords: Forgotten Love / BL Novel / Cambodia

บทนำ

สังคมเขมรเป็นสังคมที่ให้คุณค่ากับเพศชายมากกว่าเพศหญิง เห็นได้จากสำนวนที่ว่า “ผู้หญิงเหมือนดั่งผ้าขาว ส่วนผู้ชายเหมือนดั่งทองคำ” นอกจากเพศชายจะต้องมีความเป็นผู้ นำ แข็งแรง อดทน กล้าหาญ เสียสละ ฯลฯ แล้ว เพศชายยังจะต้องมีเพศสัมพันธ์กับเพศหญิงเพื่อสร้างครอบครัว และทำหน้าที่เป็นช้างเท้าหน้าคอยดูแลภรรยาและบุตรอีกด้วย หากว่าผู้ชายคนใดไม่สามารถประพฤติตนได้ตามบรรทัดฐานของความเป็นชาย (Normative Masculinity) ดังกล่าวแล้ว ก็จะถูกมองว่าเป็นพวกที่มีความเป็นอื่น (Otherness) มีความแตกต่าง (Difference) รวมทั้งมีความแปลกประหลาด (Queerness) เห็นได้จากถ้อยคำห้ามเหยียดที่ว่า “ชายไม่ใช่ชาย หญิงไม่ใช่หญิง” (ប្រុសមិនមែនប្រុស មិនមែនប្រុស)¹⁰

แม้ว่าสังคมเขมรในอดีตจะไม่ยอมรับกลุ่มชายรักชาย (Homosexual Men) ทว่าก็ไม่อาจปฏิเสธ “การมีอยู่” เห็นได้จากคำเรียกคนกลุ่มนี้ในภาษาเขมร คือ คำว่า “เซตย” (ឆ្មើយ)¹¹ ซึ่งมีใช้มานานแล้ว¹² ในปัจจุบัน เขมรยังเรียกคนกลุ่มนี้อีกว่า “เปเต” ซึ่งมาจากคำว่า ភិវេទ หรือ ភិវេទន៍ ในภาษาฝรั่งเศส¹³ และ “กลุ่มเพศที่ 3” (ភេទទីបី)

วรรณคดีเขมรเรื่อง “รามเกียรติ์ ตอน ไวยราพณ์”¹⁴ ร่ายมนต์สะกดและลักพระรามไปได้ (សាស្ត្រាមរត្តិភវនិយមណស័ណ្ឌយត្រះមហាន) กวีได้บรรยายฉากตอนที่ยักษ์ไวยราพณ์ลอบเข้าไปในพลับพลาที่ประทับของพระราม ครั้นเมื่อได้เห็นองค์พระลักษมณ์ที่กำลังบรรทมอยู่ใกล้กับพระเชษฐา คือพระราม ไวยราพณ์ถึงกับชมนิมนพระอนุชาว่า

យល់រូបពោធិសាសនាភីណ	ដូចដូចព្រះបន្ទូល
ត្រីប្រះប្រឡុះសក្កហ្មង	
សម្បុរដូចមាសតូចល្អ	ល្អពេកតូច
ដូចស្រីស្អាតក្រីក្រិច្យា	
អញស្តាយក្នុងចិត្តចិត្ត	ត្រូវត្រីទៅវា
និយមតាមអក្ខរណេសិ	
ដូចត្រីដូចប្រូមូលីមី	ហើយអស្ចារ្យ
ដោះដោលដោលសម្តែងអន្ទុយ	

¹⁰ ตรงกับสำนวนไทยที่ว่า “หญิงก็ไม่ใช่ ชายก็ไม่เชิง”

¹¹ ภาษาไทยได้ยืมคำนี้มาใช้ในความหมายเดียวกัน คือคำว่า “กะเทย”

¹² ดังปรากฏหลักฐาน เช่น วรรณคดีเขมรเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก เป็นต้น

¹³ เขมรเคยตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในช่วงปี พ.ศ. 2406 – 2497

¹⁴ ผู้เขียนถ่ายถอดรูปเขียนตามแบบเขมร ตรงกับตัวละครที่ชื่อ “มัยราพณ์” ในเรื่องรามเกียรติ์ของไทย เช่นเดียวกับ “พระลักษมณ์” ที่ไม่ได้ชื่อว่า “พระลักษณ”

(สารานุกรมศัพท์วัฒนธรรมไทย พจนานุกรมศัพท์วัฒนธรรมไทย, 1995 : 169-170)

ยลรูปโฉมฉายโสภณ ดุจดวงพระจันทร์
สว่างกระจ่างมีหมอง งามนักผุดผ่อง
ผิวพรรณดุจมาศนวลละออง งามนักผุดผ่อง
ดุจสตรีสวรรค์ไทรตรึงสา
กุเลียดายในจิตจินดา หากเป็นกษัตริยา
จะยกเป็นเอกมเหสี
ดวงพักตร์ดุจจันทร์ปูลมมี แล้วอสุรี
ผละทิ้งสมเด็จจอนุชา

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า ยักษ์ไวราพณ์ชมโฉมพระลักษมณ์ว่า “ทรงมีรูปร่างหน้าตางดงามราวกับพระจันทร์ที่ส่องแสงสว่างอยู่บนท้องฟ้า มีผิวพรรณงดงามราวกับทองคำ ไม่ต่างจากนางฟ้าที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เลียดายที่พระลักษมณ์นั้นเป็นชาย ไม่เช่นนั้นแล้วจะอภิเษกให้เป็นพระอัครมเหสี” จากตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่า ความเสน่หาระหว่างผู้ชายด้วยกันนั้นเป็นเรื่องที่มีอยู่จริงในสังคมเขมรในอดีต

สังคมเขมรปัจจุบันเปิดกว้างให้กลุ่มชายรักชายมีที่ยืนในสังคมมากขึ้น (แม้จะไม่เทียบเท่ากับที่เกิดขึ้นในประเทศเพื่อนบ้านอย่างไทย) หลักฐานหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนความคิดดังกล่าวคือ การถือกำเนิดขึ้นของนวนิยายชายรักชาย หรือที่เรียกกันว่า “บอยส์เลิฟ” (Boys Love) หรือ BL¹⁵ ในแวดวงวรรณพิภพเขมร เมื่อไม่กี่ปีมานี้

นันทนัย ประสานนาม (2562) ได้กล่าวถึงต้นกำเนิดของนวนิยายแนวชายรักชายว่าเกิดขึ้นที่ประเทศญี่ปุ่น ในช่วงทศวรรษ 1970 – ต้นทศวรรษ 1980 เมื่อเรื่องชายรักชายปรากฏในการ์ตูนผู้หญิงเรียกงานเขียนประเภทนี้ว่า “โชเน็นไอ” (sho-nen-ai) ต่อมาได้มีนิตยสารที่ตีพิมพ์เรื่องโรมานซ์ชายรักชายขึ้นระหว่างปี 1978 – 1996 จึงเรียกงานกลุ่มนี้ว่า “จูเน่” (JUNE) ตามชื่อของนิตยสาร พอมาถึงช่วงกลางทศวรรษ 1980 จึงได้เกิดงานเขียนที่เรียกว่า “ยาโออิ” (yaoi) ขึ้น ซึ่งมีลักษณะเป็นเรื่องราวของนักเขียนสมัครเล่นตีพิมพ์ในนิตยสารที่นักเขียนพิมพ์เอง โดยไม่ผ่านสำนักพิมพ์ เนื้อหาที่มีทั้งล้อเลียนการ์ตูนผู้ชาย (อนิเมะ) และเรื่องราวโรมานซ์ระหว่างชายกับชาย จนกระทั่งภายหลังปี 1992

¹⁵ คำว่า “บอยส์เลิฟ” เป็นคำยืมภาษาอังกฤษที่นักเขียนเขมรใช้เรียกรวบรวมประเภทนี้โดยเฉพาะ ซึ่งผู้เขียนบทความจะใช้ตามนักเขียนชาวเขมร ส่วนในภาษาเขมนั้นเรียกนวนิยายแนวนี้ว่า “ปรโลมโลกสุนหา รววงภทภูจคณา” (ប្រលោមលោកស្នេហាពិភពឌូណា) หมายถึง นวนิยายรักระหว่างเพศเดียวกัน

โดยประมาณ จึงได้เกิดงานเขียนที่เรียกว่า บอยส์เลิฟ (Boys' Love) ขึ้น ซึ่งเป็นงานที่ตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ว่าด้วยเรื่องโรمانซ์ชายรักชายที่เป็นงานต้นฉบับ มีทั้งหนังสือการ์ตูน (มังงะ) และบันเทิงคดีร้อยแก้ว

ตัวอย่างนวนิยาย BL ของเขมร เช่นเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” หรือในชื่อภาษาเขมรว่า “สุลาก สุนามอนุสสา” (ស្លាកស្នាមអនុស្សាវរីយ៍)¹⁶ ซึ่งเป็นนวนิยายขนาดสั้น ตีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. 2565 ผลงานการประพันธ์ของนักเขียนรุ่นใหม่ คือ เชือน วุทธิ (ឆ្នើន វុត្តិ)¹⁷ นักเขียนผู้ที่กล้าเปิดเผยว่าตนเองมีรสนิยมทางเพศแบบชายรักชาย

ภาพที่ 1 หนังสือนวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ”

ที่มา : www.facebook.com/thyseavphov.

วุทธิ เกิดเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2539 ที่จังหวัดบันทายมีชัย ปัจจุบันเป็นอาจารย์สอนวิชาชีววิทยาและภูมิศาสตร์ ณ โรงเรียนมัธยมศึกษาโพธิ์ทราย (អនុវិទ្យាល័យពោធិ៍សាត់) เขาเริ่มต้นเข้าสู่เส้นทางนักเขียนเมื่อ พ.ศ. 2539 ผลงานส่วนใหญ่ของเขามักเป็นแนวเรื่องผี และเรื่องแนวชายรักชาย (เป็นที่น่าสังเกตว่า ทั้ง “ผี” และ “เพศทางเลือก” ล้วนแล้วแต่ถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่ “ชายขอบ” ของสังคมเขมรด้วยกันทั้งคู่) เช่น เรื่อง “อาร์กซ์ดำ” (អារក្សខ្មៅ) , เรื่อง “เทพจติจำแลง” (ពេជ្រចិត្តខ្លោច) เป็นต้น เขาเป็นนักเขียนรุ่นใหม่ที่มีความโดดเด่นมากที่สุดคนหนึ่งของเขมร เห็นได้

¹⁶ เชือน วุทธิ ได้ตั้งชื่อนวนิยายเรื่องนี้เป็นภาษาอังกฤษว่า “Forgotten Love”

¹⁷ ก่อนหน้านี้ เชือน วุทธิ เคยเขียนนวนิยายแนวชายรักชายออกมาบ้างแล้ว และได้รับความนิยมอย่างสูงในหมู่นักอ่านชาวเขมร ได้แก่ นวนิยายเรื่อง “เทพจติจำแลง” (ពេជ្រចិត្តខ្លោច) ในปี พ.ศ. 2562 , นวนิยายเรื่อง “น้ำตาภายใต้สายฝน” (ទឹកភ្នែកក្រោមភ្លៀង) ในปี พ.ศ. 2563

จากการที่เขาเคยได้รับรางวัลที่ 3 จากการประกวดนวนิยายขนาดสั้น รางวัลอินทรีเทวี เรื่อง “ครูดุ” (ครูตง) เมื่อปี พ.ศ. 2562 และเคยได้รับรางวัลที่ 2 จากการประกวดนวนิยายขนาดสั้น เรื่อง “ป๋ตรสรรเสริญ” (ป๋ตรสรรเสริญ) เมื่อปี พ.ศ. 2563 (สุนทรภะพร, 2565: 175) ปัจจุบัน นอกจากเขา จะรับราชการและเป็นนักเขียนแล้ว ยังทำธุรกิจร้านกาแฟในเมืองเสียมเรียบจำหน่ายอาหาร เครื่องดื่ม และผลงานเขียนของเขาอีกด้วย

ภาพที่ 2 ภาพโปรไฟล์ของ เชื้อน วุทธิ ในเดือน Pride Month
ที่มา : www.facebook.com/thyseavphov.

ผู้เขียนเลือกที่จะศึกษานวนิยายเรื่องนี้ โดยพิจารณาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของนวนิยาย ได้แก่ กลวิธีการเล่าเรื่อง โครงเรื่อง ฉาก ตัวละคร การใช้ภาษา และแนวคิดสำคัญ เพื่อยืนยันว่า นวนิยายเรื่องนี้เป็นงานวรรณกรรมที่มีคุณค่าด้านวรรณศิลป์ และยังแสดงถึง อัตลักษณ์ของเชื้อน วุทธิ ซึ่งเป็นนักเขียนคนรุ่นใหม่ของกัมพูชาอีกด้วย

ร่องรอยความทรงจำ : นวนิยายบอยส์เลิฟของกัมพูชา

ผู้เขียนพบว่า นวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” เป็นนวนิยายที่มีความโดดเด่นทั้งในเรื่องของการเล่าเรื่อง โครงเรื่องและเนื้อหาของเรื่อง ฉาก ตัวละคร การใช้ภาษาเพื่อเล่าเรื่อง การใช้ภาพประกอบเพื่อเล่าเรื่อง รวมทั้งแนวคิดสำคัญของเรื่อง ดังนี้

การเล่าเรื่อง

ผู้เล่าเรื่อง (Narrator) ไม่ได้หมายถึง ผู้เขียน แม้ว่าผู้เล่าจะใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 เช่น “ฉัน” “ผม” “ข้าพเจ้า” ก็ตาม ผู้เล่าเรื่องคือวิธีการที่ผู้เขียนใช้ “ควบคุม” ความรับรู้ของผู้อ่าน ผู้เล่ามี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ผู้เล่าเป็นตัวละครในเรื่อง (internal narrator) และผู้เล่าที่ไม่ใช่ตัวละครในเรื่อง (external narrator) ในกรณีที่ผู้เล่าเป็นตัวละครในเรื่อง สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ ผู้เล่าเรื่อง

ที่เล่าสิ่งที่ตนเองประสบมา เรียกว่า ผู้เล่าเรื่องที่เป็นตัวละครหลัก (character-narrator) และ ผู้เล่าเรื่องที่เป็นพยาน (witness-narrator) (อิรวดี ไตรลึงคะ, 2546 : 31-36)

นวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” ใช้วิธีการเล่าเรื่องแบบที่ 1 คือ ผู้เล่าเป็นตัวละครหลักในเรื่อง แต่สิ่งที่น่าสนใจคือ “ขุณุม” (ขุ) หรือ “ผม” ในเรื่องนี้ หมายถึงตัวละครเอก 2 ตัว คือ พรีน (พริณ) และ เกตุรา (เกตุรา) สลับกันเล่าเรื่อง โดยที่นวนิยายเรื่องนี้ได้แบ่งออกเป็น 11 ตอน เล่าโดย พรีน จำนวน 9 ตอน คือ ตอนที่ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11 และเล่าโดย เกตุรา 2 ตอน คือ ตอนที่ 7, 10 เวลาที่ต้องการสลับผู้เล่าเรื่อง ผู้เขียนจะเขียนชื่อตัวละครตัวนั้นเพื่อบอกให้ผู้อ่านทราบว่าในตอนนี้ผู้เล่าคือใคร เพื่อจะได้ไม่สับสน อิรวดี ไตรลึงคะ (2546: 36) เรียกผู้เล่าแบบนี้ว่า เป็นวิธีการเล่าโดย “ใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 แบบแฝง” (pseudo first person narrator) ซึ่งที่แท้จริงแล้ว ก็คือผู้เล่าเรื่องแบบผู้รู้ตนเอง

การเล่าเรื่องในลักษณะนี้แทบจะไม่ปรากฏในนวนิยายเขมรโดยทั่วไปเลย พบแต่ใน นวนิยายแนวชายรักชายเท่านั้น (นอกจากจะปรากฏในนวนิยายเรื่องนี้แล้ว ยังพบในนวนิยายเรื่องอื่น เช่น “พุธ ตะวัน” (ពុធ តាវ៉ាន់) ของ สารม บุนยฤทธิ์ (សារ៉ម បុណ្យរិទ្ធ), เรื่อง “เส่นหาในวัยรุ่น” (ស្ដេងហ៊ុយឯង) ของ รัตนะ (រតនៈ) เป็นต้น)

นอกจากวาทุติจะสลับผู้เล่าแล้ว เขายังใช้กลวิธีการเล่าเรื่องแบบกระแสดำนึก (stream of consciousness) ที่พรีนได้พรรณนาความรู้สึกนึกคิดที่ผ่านเข้ามาในจิตใจของตนเอง และใช้ภาพย้อนหลัง (flashback) ที่เล่าถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตของพรีน ก่อนฉากเปิดเรื่อง

การเล่าเรื่องของวาทุติจึงถือเป็นกลวิธีที่แปลกใหม่ที่ผู้เขียนใช้สร้าง “ความยอกย้อน” ให้เกิดขึ้นกับเรื่องราว ไม่ต่างจากความยอกย้อนทางเพศของตัวละครในนวนิยายเรื่องนี้

โครงเรื่องและเนื้อหาของเรื่อง

นัทนัย ประสานนาม ได้นำแนวคิดของ พาเมลา รีจิส (Pamela Regis) มาวิเคราะห์นวนิยายแนวชายรักชาย (ยาโยอิ) ของไทย พบว่า นวนิยายเหล่านี้มีลักษณะเป็นนวนิยายแนวโรมานซ์ ผู้เขียนจึงได้ทดลองนำแนวทางดังกล่าวมาวิเคราะห์นวนิยายชายรักชายของเขมรบ้าง พบว่า มีลักษณะตรงกับที่พบในนวนิยายชายรักชายของไทย คือ

การวาดภาพสังคม – (society defined) นวนิยายเรื่องนี้ได้นำเสนอภาพของสังคมเขมรที่ยังไม่เปิดใจยอมรับเรื่องของความหลากหลายทางเพศมากนัก คนที่รักเพศเดียวกันจึงมักถูกดูหมิ่นเหยียดหยามจากสังคม

การพบ (meeting) – ตัวละครเอกของเรื่อง คือ พรีนและเกตุราพบกันครั้งแรกและรักกันที่บริเวณชิงช้าหลังอาคารเรียนของโรงเรียนที่พวกเขาศึกษาอยู่ ขณะนั้นพรีนกำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ส่วนเกตุรา กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

สิ่งกีดขวาง (barrier) – เกตุราเป็นบุตรชายเพียงคนเดียวของนักธุรกิจในเมืองเสียมเรียบ ทำให้บิดาของเขาคาดหวังที่จะให้เขาเป็นผู้สานต่อธุรกิจและสืบสกุล ด้วยเหตุนี้บิดาของเขาจึงไม่เห็นด้วยที่เขา กับพรีนจะรักกัน จึงพยายามขัดขวางความรักของคนทั้งคู่ทุกวิถีทาง

ความดึงดูดใจ (attraction) – เกตุราเป็นนักเรียนที่มีความโดดเด่นทั้งในเรื่องรูปร่างหน้าตาและฐานะทางบ้าน ส่วนพรีนนั้นก็รูปร่างหน้าตาดี มีความหล่อแบบลูกครึ่ง คือ บิดาเป็นคนไทย ส่วนมารดาของเขาเป็นลูกครึ่งเขมร-เวียดนาม¹⁸

การเผยความรู้สึก (declaration) – เกตุรา กับพรีนไปสาบานรักกันต่อหน้าพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ประดิษฐานอยู่ในปราสาทองค์หนึ่งในเมืองเสียมเรียบ

การตายเป็นพิธี (point of ritual death) – พรีนถูกลบความทรงจำในอดีตทิ้งไป ทำให้เขาสืบทอดสิ่งทุกอย่างที่เคยเกิดขึ้นทั้งเรื่องที่ดีและเรื่องที่ไม่ดี กล่าวคือ นอกจากจะสืบทอดเหตุการณ์เลวร้ายที่ต้องถูกนักเรียนชาย 2 คนล่อลวงละเมิดทางเพศแล้ว เขายังสืบทอดเรื่องราวความรักอันแสนหวานระหว่างเขากับเกตุราอีกด้วย

การระลึกได้ (recognition) – ความทรงจำของพรีนเริ่มกลับคืนมาจนสมบูรณ์ด้วยความช่วยเหลือของเกตุราที่ช่วยฟื้นความทรงจำ

การสมรส (betrothal) – พรีนกับเกตุรากลับมาครองรักกันอย่างมีความสุข

นวนิยายแนวชายรักชายของเขมรเรื่องอื่น ๆ เช่น เรื่อง “พุท ตะวัน” (ពុទ្ធ តាច័ន្ទ), เรื่อง “คนรักของผมเป็นวิญญาณ” (សង្ខារខ្ញុំជាវិញ្ញាណ), เรื่อง “พฤษภจากคีรี” (ព្រឹត្តិបាណគតិ), เรื่อง “เสน่ห์ในวัยรุ่น” (ស្នេហ៍វ័យជំទង់) เป็นต้น ล้วนแต่สามารถเขียนโดยใช้สูตรของนวนิยายโรมานซ์ได้ทั้งสิ้น แตกต่างกันตรงที่เนื้อหามนวนิยายเรื่องนี้สามารถนำเสนอเรื่องราวความรักแบบชายรักชายผสานเข้ากับความรู้สึกล้ำสมัยของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้อย่างลงตัว (นวนิยายเขมรที่มีเนื้อหากล่าวถึงความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีไม่มากนัก เมื่อเทียบกับเรื่องราวอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งลี้ลับมหัศจรรย์ ซึ่งมีมากกว่า) ตัวอย่าง

ថ្ងៃនេះប៉ាប៉ាទៅទិញទំនិញ...

¹⁸ ผู้เขียนพบว่า ความงามแบบลูกครึ่งนี้เป็นรสนิยมที่พบได้ในนวนิยายเขมรร่วมสมัยของนักเขียนท่านอื่น เช่น ในงานของ เมธา สมณาง (មេតា សំណាង) เรื่อง “แดนสวรรค์สร้างบาป” (បាណសួគ៌សាទធម៌), เรื่อง “บุปผาเชียงใหม่” (បុព្វស្រឡៅមី) เป็นต้น

ข้าพเจ้าขอใจสลายลงบอกรับสาร...
ผู้รับสารก็ใจสลายลงบอกรับสาร...
“เมื่อเปรียบกัน... ใจผู้รับสารก็ใจสลายลงบอกรับสาร...
ใจผู้รับสารก็ใจสลายลงบอกรับสาร...
และ... ใจผู้รับสารก็ใจสลายลงบอกรับสาร...
ใจผู้รับสารก็ใจสลายลงบอกรับสาร...
ใจผู้รับสารก็ใจสลายลงบอกรับสาร...
ใจผู้รับสารก็ใจสลายลงบอกรับสาร...”

(สุนทรภู่, 2565 : 165)

วันนี้ พ่อได้พาผมมาพบคุณหมอ
เป็นคุณหมอที่ได้เคยลบความทรงจำของผม
เช่นเดียวกับที่ได้ลบความทรงจำของพริ้นด้วยเช่นเดียวกัน
“เราใช้รังสี HippoX ทำลายเซลล์ประสาท ซึ่งเก็บหน่วยความจำในเวลา
ระยะเวลาทำยายนี้นั้น เรื่องราวเลวร้ายที่เกิดขึ้นจะถูกลบทิ้งไป” คุณหมอ
พูดกับผม โดยที่มีพ่อนั่งอยู่ใกล้ ๆ กัน

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

ฉาก

ฉากที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” คือ จังหวัดเสียมเรียบ¹⁹
(សៀមរាប) เหตุที่เลือกใช้นามคือจังหวัดนี้ เนื่องจากเป็นที่ที่เขาอาศัยอยู่ โดยได้เปิดร้านขาย
หนังสือ (Thy Bookstore) และร้านขายกาแฟไปด้วยกัน นอกจากนี้อาจเป็นเพราะเสียมเรียบเป็นจังหวัด
ที่เปิดรับกระแสของความเปลี่ยนแปลงมากที่สุดแห่งหนึ่งของกัมพูชา (รองจากราชนานิพนธ์) เนื่องจากเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญ เพราะเป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณสถาน เช่น ปราสาทนครวัด
และเมืองนครธม ทำให้นักท่องเที่ยวจากทั่วทุกมุมโลกเดินทางมาเยือน จนเกิดการปะทะประสานทาง
ความคิดและวัฒนธรรมเกิดขึ้น คนเสียมเรียบยอมรับเรื่องความหลากหลายทางเพศจนเห็นเป็นเรื่อง
ปกติ หลักฐานเชิงประจักษ์นั้นคือ ในตัวเมืองเสียมเรียบนั้นมีที่พักสำหรับลูกค้าที่เป็นกลุ่มชายรักชาย
โดยเฉพาะ มีชานวณเกย์ บาร์เกย์ ร้านนวดและสปาสำหรับเกย์ รวมไปถึงมีการแสดงคาร์บาเรต์โชว์²⁰
ไว้มองรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย การใช้ฉากจังหวัดเสียมเรียบจึงน่าจะเหมาะสมที่สุด

¹⁹ ชื่อจังหวัดแห่งนี้ แปลว่า “สยามแพ” ไทยเรียกชื่อจังหวัดนี้ว่า “เสียมราฐ”

²⁰ คณะคาบาเรต์โชว์ที่มีชื่อเสียงของเมืองเสียมเรียบมีชื่อว่า Rosana Broadway Cabaret Show โดยผู้ที่ไปฝึกสอนนั้น
คือสาวประเภทสองจากประเทศไทย

ตัวละคร

ตัวละครเอกของนวนิยายเรื่องนี้ คือ “พรีน” เป็นตัวละครที่อยู่ในภาษาญี่ปุ่น เรียกว่า “อุเคะ” หมายถึง เกย์รับ และ “เกตุรา” เป็นตัวละครที่อยู่ในภาษาญี่ปุ่นเรียกว่า “เซเมะ” หมายถึง เกย์รัก บทบาททางเพศของตัวละครคู่นี้มีลักษณะตายตัว ไม่เลื่อนไหล ต่างจากความเป็นจริงที่บางครั้งการแสดงออกทางเพศมีลักษณะคลุมเครือ ไม่ชัดเจน เช่น เกย์รักอาจจะเปลี่ยนไปเป็นฝ่ายรับ หรือ เกย์รับอาจจะเปลี่ยนไปเป็นฝ่ายรักในบางครั้งก็ได้

ความน่าสนใจของนวนิยายเรื่องนี้คือ การที่ตัวละครเอกเป็นเพศชายกับเพศชาย ไม่ใช่เพศชายกับเพศหญิงเหมือนกับที่ปรากฏในนวนิยายเขมรโดยทั่วไป

การใช้ภาษา

เชือน วุฑฺธิ เป็นนักเขียนรุ่นใหม่ที่ใช้ภาษาได้อย่างมีเสน่ห์ ภาษาที่เขาใช้แตกต่างไปจากนักเขียนรุ่นเก่าไม่ว่าจะเป็น คงค บุนเณร (คงค บุนเณร) หรือ เมธา สมณ (เมธา สมณ) เป็นต้น สิ่งสำคัญที่ทำให้การใช้ภาษาของเขาดูทันสมัย นั่นคือ การนิยมใช้คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษ แบบเขมรคำ ภาษาอังกฤษ มากกว่าที่จะใช้คำบาลี-สันสกฤต เหมือนกับนักเขียนรุ่นก่อน ตัวอย่าง

អាវិតិយាយលាទៅតាមបុត្រា រួចទាញកញ្ចប់ស្នើដាក់ខ្ញុំ

តាំងលើតែដៃបាយ² ហើយក៏ចេញទៅដាក់

(ស្នាមស្នាមអនុស្សាវរីយ៍, 2565 : 169)

เจ้าลืกล่าวลาพี่ตุรา และหันมายิ้มให้กับผม พร้อมทั้งยกมือขึ้น บาย ๆ
และก็เดินหายไป

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

คำว่า “บาย” (បាយ) ในภาษาเขมร ปรกติจะแปลว่า ข้าว(สุก) แต่ในที่นี้เป็นคำทับศัพท์ภาษาอังกฤษ คือ Bye ที่แปลว่า ไปก่อนนะ (คำนี้ไม่ปรากฏในพจนานุกรมเขมร ฉบับสมเด็จพระสังฆราชชวน ณาต)

หรือ

ខ្ញុំលើកដៃធ្វើសញ្ញាហេតុដាក់ក្នុងកញ្ចប់ស្នើ ដៃសត្វចូលក្នុងកញ្ចប់ស្នើ

គេដើរមកចិត្តបង្កិច ហើយបង្ហាញក្រប្បីតមកចិត្តខ្ញុំ ខ្ញុំពិបាកនិយាយ

តើមិនល្អស្រេចរៀនក្រប្បីចេះបាច់បង់ដៃក្នុងក្រប្បីដែរ”

(ស្នាមស្នាមអនុស្សាវរីយ៍, 2565: 7)

ผมยกมือขึ้นทำสัญญาณฮัลโลไปยังคนขงเหล้า ซึ่งกำลังขงเหล้าให้แบก
เขาเดินเข้ามาใกล้เล็กน้อย แล้วเอียงหูมาใกล้ผม ผมยากที่จะพูด เพราะไม่อาจชนะ
เสียงตะโกนเจี๊ยวจ๊าวของดีเจในคลับนั้น

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

จากตัวอย่างข้างต้น มีการใช้คำทับศัพท์ภาษาอังกฤษเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบของ
การใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ ได้แก่ คำว่า “ฮัลโล” ซึ่งมาจากคำว่า Hello, คำว่า “ดีเจ” ซึ่งย่อมาจากคำ
ว่า Disc jockey หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่จัดรายการเพลง และคำว่า “คลับ” ที่ทับศัพท์มาจากคำว่า club
ซึ่งในที่นี้หมายถึงสถานบันเทิงยามราตรี

นอกจากตัวอย่างที่ยกมานี้ ผู้เขียนยังพบว่าการใช้คำภาษาอังกฤษในนวนิยายเรื่องนี้
อีกหลายคำ เช่น คำว่า “คอนโด” (อูละ) มาจากคำในภาษาอังกฤษ คือ Condominium หมายถึง
ห้องชุด, คำว่า “แชต” (แชต) มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Chat หมายถึง การสื่อสารโต้ตอบกันทาง
โซเชียลมีเดีย, คำว่า “บลู พัมกิ้น” (บลู พัมกิ้น) มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Blue Pumpkin ในที่นี้
เป็นชื่อร้านกาแฟที่มีชื่อเสียงของกัมพูชา มีสาขาอยู่ที่เมืองพนมเปญและเสียมเรียบ, คำว่า “เฟซบุ๊ก”
(เฟซบุ๊ก) มาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Facebook, คำว่า “โอเค” (โอเค) มาจากคำในภาษาอังกฤษ
ว่า ok เป็นต้น

การใช้ภาพประกอบ

เชือน วุฑฺธิ ชื่นชอบในการถ่ายทำภาพยนตร์สั้น เช่นเดียวกับการเขียนนวนิยาย
ด้วยเหตุนี้แล้ว เขาจึงผสมผสานวิธีการเล่าเรื่องแบบภาพยนตร์ คือการใช้ภาพในการสื่อความหมาย
เข้ากับวิธีการเล่าเรื่องแบบนวนิยายที่ใช้ตัวอักษรในการสื่อความหมาย

นวนิยายเรื่องนี้แปลกไปจากนวนิยายเขมรเรื่องอื่น ๆ เพราะในส่วนของปกใน ผู้เขียนได้
ระบุนามของช่างภาพ คือ ชัน ภาริฑุ (ออล ภาริฑุ) และนามของนักแสดงประกอบเรื่อง คือ
ทิพว สุภมณฺค (อิลล สุธมณฺค) และ หุน วัฒนวิจฺญ (อูล วัฒนวิจฺญ) แทนที่จะระบุแต่นามผู้เขียน
สถานที่พิมพ์ จำนวนครั้งที่พิมพ์เหมือนกับนวนิยายเรื่องอื่น ๆ นวนิยายเรื่องนี้ได้สร้างจินตนาการ
สำเร็จรูปให้แก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการรูปร่างหน้าตาของตัวละครเอกของเรื่อง
อย่างที่ผู้เขียนประสงค์จะให้ เป็น ได้แก่

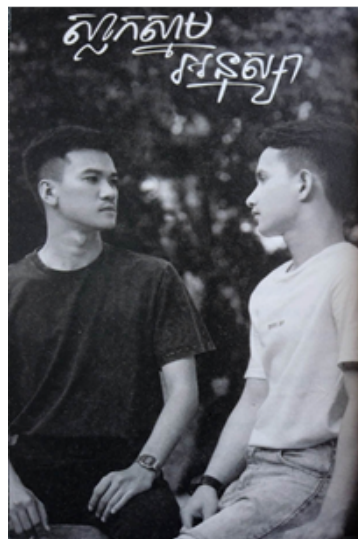
ก่อนจะเริ่มบทที่ 1 ผู้เขียนได้ใช้ภาพชาย 2 คนกำลังเดินไปคนละทาง โดยพรีน เลี้ยวไป
ทางซ้ายมือ ขณะที่เกตุราเลี้ยวไปทางขวามือ (ผู้หญิงเลี้ยวซ้าย ชายเลี้ยวขวา) (มองโดยหันหน้าออก
จากรูป) แสดงให้เห็นว่าตัวละครเอกจะต้องพลัดพรากจากกัน

ภาพที่ 3 เกตุราและพรีนต้องแยกจากกัน

ที่มา : **เจ๊จิ๋ม ฐฐิ๊ง สวรรค์สายหรรษา คุ้มแก้ว ฤทธิไธสง**, page 4.

หน้าสุดท้ายของบทที่ 11 ซึ่งเป็นตอนอวสาน ผู้เขียนได้ใช้ภาพของตัวละครเอก คือ เกตุราและ พรีน ได้กลับมาพบกันอีกครั้ง คราวนี้ทั้งคู่ไม่ต้องเดินทางไปไหนอีกแล้ว ต่างนั่งมองหน้ากัน และสื่อสารกันผ่านสายตา

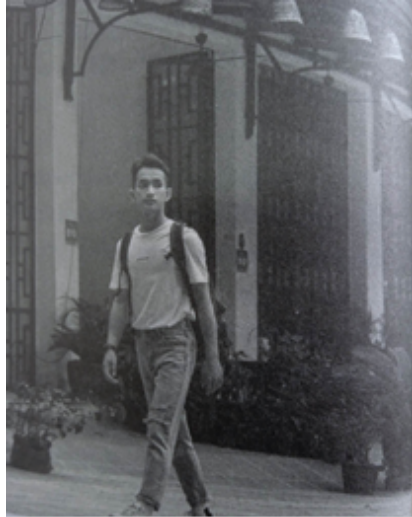
ภาพที่ 4 เกตุราและพรีนกลับมาพบกัน

ที่มา : **เจ๊จิ๋ม ฐฐิ๊ง สวรรค์สายหรรษา คุ้มแก้ว ฤทธิไธสง**, page 174.

ภาพข้างล่างนี้ปรากฏอยู่ก่อนเนื้อหาของบทที่ 2 เป็นภาพที่พรีนกำลังเดินอยู่ที่ไหนสักแห่ง สัมพันธ์กับบทที่ 2 ที่มีชื่อว่า “ความทรงจำที่ติด ๆ ดับ ๆ” (**กระแอมระแอมระแอม**) ที่เล่าถึงความทรงจำในอดีตของพรีน ที่บางครั้งก็ปรากฏในรูปของความฝัน เขารู้สึกเหมือนกับว่าเหตุการณ์ใน

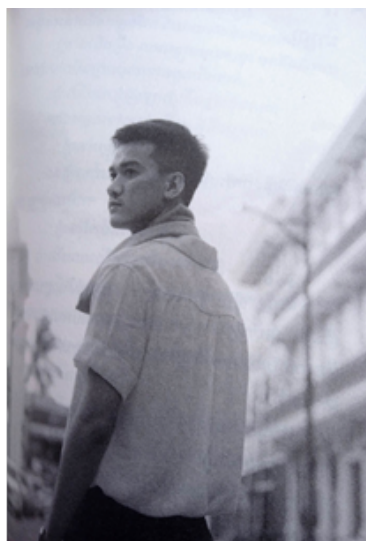
ความฝันนั้นเคยเกิดขึ้นมาแล้วจริง ๆ แต่ทำไมเขากลับจำอะไรไม่ได้เลย พูรินในเรื่องจึงต้องพยายามค้นหาความจริงบางอย่าง เช่นเดียวกับพูรินในภาพที่กำลังเดินมองหาบางสิ่งบางอย่างอยู่

ภาพที่ 5 พูรินกำลังเดินอยู่ในเมือง

ที่มา : ฌีล ฌีล สุนทรสุขสุรางค์ ฐิติธรรมา, page 26.

ภาพข้างล่างนี้ปรากฏอยู่ก่อนถึงบทที่ 7 เป็นภาพของเกตุรากำลังหันกลับมามองบางสิ่งบางอย่าง สัมพันธ์กับข้อบทที่ 7 คือ “เกตุรา” (เกตุรา) ที่เล่าผ่านมุมมองของ เกตุรา ซึ่งเป็นตัวละครเอกในเรื่อง การที่เกตุราหันกลับมามองนั้น (ในภาพ) สัมพันธ์กับเรื่องราวของตัวละครเกตุรา ที่กลับมาจากมาจากประเทศจีน เพื่อดูแลพูริน คนที่เขารักหมดหัวใจ เขาเป็นเสมือนเรือใหญ่ (ความหมายของคำว่า เกตุรา) ที่พาพูรินข้ามห้วงมหาสมุทร คือ มหันตทุกข์ทั้งปวง

ภาพที่ 6 เกตุรากำลังหันกลับมามองบางสิ่ง

ที่มา : ฌีล ฌีล สุนทรสุขสุรางค์ ฐิติธรรมา, page 109.

แนวคิดสำคัญของนวนิยายเรื่องนี้คือ “ความรักเป็นสิ่งที่สวยงาม และไม่ควรถูกจำกัด หรือตีกรอบอยู่แค่ความรักระหว่างเพศชายกับเพศหญิงเท่านั้น คนที่เป็นเพศทางเลือกอื่น ๆ ก็สามารถที่จะมีความรักที่ดีได้เช่นเดียวกัน สิ่งสำคัญที่สุด คือ เราทุกคนมีสิทธิ์ที่จะรักใครก็ได้ ขอเพียงแค่ให้เรา มีความสุขเท่านั้น”

มารดาของพรีน ได้ตอบคำถามของบุตรชาย ที่อยู่มาวันหนึ่งเกิดตั้งคำถามขึ้นว่า

ការរុករានរំលោភនេះបង្កឱ្យមានការសង្ស័យ ហើយរុករានសង្កេត ណាស់!”

(ស្ថាបត្តកម្មសង្គ្រាមសម័យសង្គ្រាម, 2565: 138)

“มีอะไรผิดเหรอ ? รักใครก็ได้ ขอเพียงให้เรามีความสุข รักกันบนโลก
และสวัสดีดงดงมาก”

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

จากบทสนทนาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ที่เปลี่ยนไปของคนเขมร โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่มีสถานภาพเป็นมารดา ถ้าเป็นสมัยก่อน ผู้เป็นมารดาคงทำใจยอมรับได้ยาก และคงตั้งคำถามซ้ำ ๆ ว่า “ถ้าไม่แต่งงานกับผู้หญิง ไร้ทายาทไว้สืบสกุล อยู่เป็นโสดไปจนถึงวัยชรา ใครเล่าจะมาคอยดูแล” การที่มารดาของพรีนมองว่า การรักเพศเดียวกันนั้นไม่ใช่เรื่องแปลกประหลาด จึงถือเป็นนิมิตหมายที่ดีของ LGBTQ ที่จะไม่ถูกผลักไสออกจากครอบครัว

ส่วน บิดาของเกตุรา ได้กล่าวกับบุตรชายในตอนท้ายเรื่องถึงความรักระหว่างเกตุรา กับพริ้นว่า

បើស្មោះបស់ឯងជារឿងសំខាន់ ឯងក៏ត្រូវផ្ដាច់អាការបស់ឯង ជារឿងសំខាន់ដូចគ្នា!”

(ស្ថាបត្តកម្មអនុស្សាវរីយ៍ 2565: 160)

“ပါ...”

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

นอกจากบิดามารดาแล้ว เพื่อนสนิทถือเป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน ในตอนแรก พรีนเกรงว่า ลี ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทที่สุดเพียงคนเดียวที่เขามีจะยอมรับไม่ได้ ถ้าหากทราบความจริงว่า พรีนเป็นเกย์และกำลังคบหาသူใจอยู่กับเกตุราอยู่ จนเมื่อถึงตอนท้ายเรื่อง เมื่อความจริงทุกอย่างเปิดเผย ลีได้กล่าวกับพรีนว่า

(ស្ថាបត្យកម្មអន្តរជាតិ, 2565: 168)

ถ้อยคำของไอ้ลีไฟเราะดูจะประหลาด

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

จากบทสนทนาข้างต้นจะเห็นได้ว่า เพื่อนเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้ LGBTQ มีกำลังใจที่จะใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

นวนิยายเขมรเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” ของ เชือน วุฑฺฒิ ถือเป็นบทประพันธ์ที่มีความโดดเด่นเรื่องหนึ่งในแวดวงบรรณพิภพเขมร (ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่นวนิยายแนว BL เรื่องแรกก็ตาม) สิ่งที่ไม่เหมือนใคร คือ เนื้อหาของเรื่องเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่ล้ำสมัย และการใช้ภาพประกอบเพื่อเล่าเรื่อง ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ ของนวนิยาย เชือน วุฑฺฒิ ก็ทำได้ดี ไม่ว่าจะเป็นการเล่าเรื่อง การวางโครงเรื่อง ฉาก ตัวละคร การใช้ภาษา รวมถึงแนวคิดสำคัญของเรื่อง

ผู้เขียนบทความดีใจมากที่เมื่อเดินเข้าไปในร้านหนังสือในเมืองเสียมเรียบแล้วพบว่า นวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” ไม่ใช่นวนิยายชายรักชายเพียงเล่มเดียวที่วางจำหน่ายอยู่ในร้านหนังสือในขณะนี้ ยังมีนวนิยายอีกหลายเรื่องของนักเขียนอีกหลายท่าน ที่นำเสนอเรื่องราวความรักของคนเพศเดียวกัน เช่น เรื่อง “พุท ตะวัน” (ពុទ្ធតាច័ន្ទ) ผลงานการประพันธ์ของ สารม บุนนฤทธิ์ (សារម បុណ្យភិទ្ធ) (2563), เรื่อง “คนรักของผมเป็นวิญญาณ” (ស្នេហាខ្ញុំជាវិញ្ញាណ) ผลงานการประพันธ์ของ เทียบ รักษา (ហៀប រក្សា) (2564) , เรื่อง “พฤษยาจากคีรี” (ព្រឹត្តិយាចក្រី) ผลงานการประพันธ์ของ ธน สุริเณต (ធន សុរិយោ) (2565) , เรื่อง “เสนาหาในวัยรุ่น” (ស្នេហាវ័យជំទង់) ผลงานการประพันธ์ของ รัตตะนะ (រត្តនៈ) (2565) เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า สังคมเขมรเริ่มเปิดรับงานเขียนแนวนี้น่ามากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา นั้นย่อมเท่ากับว่า สังคมเขมรเปิดใจยอมรับการมีอยู่ของเพศที่ 3 มากขึ้นตามไปด้วย

นี่ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในแวดวงวรรณกรรมเขมร ผู้เขียนคิดว่าส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ อาจเนื่องมาจากอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติที่ไหลทะลักเข้าสู่สังคมเขมรนั่นเอง

คนเขมรจำนวนไม่น้อยติดตามข่าวสารและละครโทรทัศน์ไทย ซึ่งในปัจจุบันละครโทรทัศน์ของไทยได้นำเสนอเรื่องราวความรักของชายรักชายอยู่จำนวนไม่น้อย และก็ล้วนแล้วแต่ได้รับความนิยมอย่างสูงจากผู้ชม เช่น เรื่อง “ระบอดวงดาว” ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 ในปี พ.ศ. 2553, เรื่อง “ความรักกับความลับ ในคลับพรายเดย์ เดอะซีรีส์” ปีที่ 5 ตอน ความลับของหัวใจที่ไม่มีอยู่จริง” ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง GMM 25 ในปี พ.ศ. 2558, เรื่อง “รู้สึเเท” ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง PPTV ในปี พ.ศ. 2559 (เจเร สิงห์โกวินท์, 2560: 157) ล่าสุดก็เช่นเรื่อง “คุณชาย” ที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง ONE 31 ในปี พ.ศ. 2565 และละครชุดเรื่อง “แฟนผมเป็นประธานนักเรียน” ที่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง GMM 25 ในปี พ.ศ. 2565

เชือน วุฑฺฒิ ผู้เขียนนวนิยายเรื่องนี้คงได้รับอิทธิพลจากละครไทยบ้างไม่มากนักน้อย เพราะเมืองที่เขาอาศัยอยู่ในปัจจุบันนั้นอยู่ไม่ไกลจากประเทศไทยมากนัก และคนเขมรก็นิยมเสพสื่อจากไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งละครไทยจนถูกครอบงำทางวัฒนธรรม ทำให้เชือน วุฑฺฒิ สร้าง “พรีน” ซึ่งเป็น

ตัวละครเอกในนวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” ให้มีบิดาเป็นคนไทย (ส่วนมารดาของพรีนเป็นลูกครึ่งเขมรเวียดนาม จะว่าไปแล้วเลือดในกายของ พรีน มีความเป็นไทยมากกว่าเขมรเสียอีก)

นอกจากละครโทรทัศน์ไทยแล้ว การ์ตูนญี่ปุ่นที่นำเสนอเรื่องราวความรักแบบชายรักชายก็น่าจะมีอิทธิพลอยู่ไม่น้อยทีเดียว เห็นได้จากหน้าปกของนวนิยายบอยส์เลิฟของเขมรหลายเล่มวาดเป็นรูปตัวการ์ตูนญี่ปุ่น

ภาพที่ 7 ภาพหน้าปกนวนิยาย แนว BL ของเขมร

ที่มาภาพ : ผู้เขียน

นวนิยายเรื่อง “ร่องรอยความทรงจำ” จะเป็นอีกหนึ่งความทรงจำที่แสงงดงาม ที่ช่วยยืนยันว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน จึงควรยอมรับความแตกต่างและอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ความรักของเพศที่ 3 ในปัจจุบัน จึงไม่ใช่สิ่งที่แปลกประหลาดอีกต่อไป เราทุกคนสามารถรักใครก็ได้ เพราะแท้จริงแล้ว ความรักนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศสภาพ แต่อยู่ที่หัวใจของคน 2 คนที่มอบให้แก่กันและกัน

รายการอ้างอิง

จเร สิงห์โกวินท์. “ถอดผ้าชายร่างในละครวาย.” ใน เมื่อร่างกลายเป็นเพศ : อำนาจเสรีนิยมใหม่ของเพศวิถีในสังคมไทย. นฤพนธ์ ด่วงวิเศษ, บรรณาธิการ. หน้า 150-186. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2560.

นันทนัย ประสานนาม. “นวนิยายยาไอซ์ของไทย: การศึกษาเชิงวิเคราะห์.” ใน วารสารวิชาการหอสมุดแห่งชาติ, 7 (2) กรกฎาคม-ธันวาคม 2562, (16-34).

อิรวดี ไตลังคะ. ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เกษตรศาสตร์, สนพ.ม., 2546.

บี๋ บุต ธี. *สาวสวยวัยใสวัยสดใส*. Paris: L'Harmattan, 1995.

เขื่อน วุทธิ. *สาวสวยวัยใส*. กรุงเทพฯ: ตรีเพ็ญ, 2565.

หนังสือนวนิยายเรื่อง “เรื่องรอยความทรงจำ” [รูปภาพ], สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2566, จาก
www.facebook.com/thyseavphov.

ภาพโปรไฟล์ของ เขื่อน วุทธิ ในเดือน Pride Month [รูปภาพ], สืบค้นเมื่อ 27 พฤษภาคม 2566, จาก
www.facebook.com/thyseavphov.

บทความวิจัย

THE WEAPONS OF NORA KAEK MASTER

อาวุธของพ่อโนราแขก

ARNON WENPHET (อานนท์ หวานเพ็ชร)*

วันที่รับบทความ 24 เมษายน 2565

วันที่แก้ไขบทความ 29 พฤศจิกายน 2565

วันที่ตอบรับบทความ 19 ธันวาคม 2565

บทคัดย่อ

“โนราแขก” ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า โนราควน เป็นการแสดงโนราเฉพาะพื้นถิ่นในเขตสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และบางพื้นที่ทางตอนบนของประเทศมาเลเซียในรัฐกลันตัน และตรังกานู การแสดงโนราแขกหรือโนราควนนั้นมีการผสมระหว่างการแสดงโนราทางภาคใต้และการแสดงมะโย่งในเขตพื้นที่ปัตตานี ซึ่งจะปรากฏเด่นชัดทางเครื่องแต่งกาย ภาษาที่ใช้ในการแสดง และอาวุธประกอบการแสดงของพ่อโนราและนายพราน การแสดงของโนราแขกจะแบ่งช่วงการแสดงเป็น 3 ช่วง ได้แก่ 1) ช่วงเบิกโรง 2) การรำนั่งของพ่อโนราและรำเกี้ยว และ 3) การรำทำบทกับนายพราน ทั้งสามช่วงการแสดงจะปรากฏอาวุธประจำกายของพ่อโนราคือพระขรรค์และมัตหวายส่วนของนายพรานคือมีดครกและหน้าพราน ลักษณะสำคัญของพระขรรค์คือจะใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมของพ่อโนราหรือตัวนายโรงเท่านั้น ได้แก่การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคทางผิวหนังโดยมีชื่อเรียกว่า “เสน” จึงมีการรักษาเสนด้วยการเหยียบเสนตามความเชื่อของการแสดงโนรา ส่วนมัตหวายใช้สำหรับการรำทำบทกับนายพราน อาวุธประจำตัวของนายพรานคือมีดครก จะใช้สำหรับรำทำบทกับพ่อโนรา ซึ่งลักษณะพิเศษของอาวุธประจำกายของพ่อโนราคือการนำอุปกรณ์ของการแสดงมะโย่งมารวมประกอบกับ

* อาจารย์ประจำสาขานาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยการฝึกหัดครู มหาวิทยาลัยการฝึกหัดครู,

E.mail: wenphetarnon@Gmail.com.

Lecturer, Dance Education, College of Teacher Education, Phranakhon Rajabhat University.

การแสดงโนราและแบ่งขั้นตอนการใช้ได้อย่างชัดเจน ซึ่งเป็นรูปแบบเฉพาะของการแสดงโนราแขกที่เป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่ง

คำสำคัญ: อาวูธ / พ่อโนราแขก

Abstract

“Nora Kaek” is known as Nora Kuan in a local language. Nora Kaek performance is mainly performed in the three southern provinces of Thailand and some upper parts of Malaysia, such as Kelantan and Terengganu states. It is a combination of south Nora performance and the Mayong performance found in Pattani province. The salient components of Nora Kaek are the costumes, the language used, and the weapons of the master and the Nai Pran (a hunter role). The show can be divided into three parts: 1. Berk Rong (Opening), 2. Sitting dance and Ram Keaw by the Nora Master, and 3. Tambot with Nai Pran dance. The weapons used by the master are Phra Khan (a royal sword) and Mud Wai (a bunch of rattan sticks). Additionally, the weapons used by the Nai Pran are Mid Krok (a Perak knife) and Nah Pran (a wooden bolt). The Phra Khan could be used by the master of the troupe. It is a tool used in healing rites ceremonies to recover skin diseases. The ceremony is called “Sen”. Moreover, Mud Wai and Mid Krok are used in Tam Bot dance. The unique aspect of the Nora weapons is the integration of Mayong prop and Nora dance which systematically combined into Nora Kaek performance.

Keywords: Weapons / Nora Kaek Master

บทนำ

โนราแขกเป็นศิลปะการแสดงอย่างหนึ่งส่วนใหญ่มักจะปรากฏการร่ายอยู่ในพื้นที่เขตสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบไปด้วยจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส (ณัฐพงษ์ บุญพรหม, 2560) สอดคล้องกับ ศรีน มณีโชติ (2542: 3926) และ อนันต์ วัฒนานิก (2529: 77) กล่าวว่าคณะโนราที่นิยมแสดงในเขตจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส ตลอดจนประเทศมาเลเซีย นิยมเรียกตนเองว่า “โนราแขก” หรือ “โนราควน” เหตุที่เรียกว่าโนราแขก สันนิษฐานว่าน่าจะเรียกตามลักษณะการแสดงในระยะหลังที่ใช้ภาษาไทยและภาษามลายูในการขับร้อง อีกประการหนึ่ง การแสดงโนราแขกจะมีชื่อเรียกอย่างหนึ่งตามภาษาท้องถิ่นว่า โนราควน สอดคล้องกับ ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์ (2543: 82) ได้กล่าวไว้ว่า คำว่า “โนราควน” เป็นคำที่ประชาชนในเขตภาคใต้เห็นว่า โนราจากจังหวัดนราธิวาสอาจจะอยู่ไกลการคมนาคมในอดีตหรืออยู่ตามชนบทมากกว่า จึงเรียกว่า โนราควน และเปลี่ยนชื่อมาเป็นโนราแขกในยุคปัจจุบัน

การแสดงโนราแขกในเขตพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีลักษณะโดดเด่นทางองค์ประกอบ การแสดงหลายประการ ซึ่งจะมีความแตกต่างจากการแสดงโนราในเขตพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา เช่น เครื่องแต่งกาย เครื่องดนตรี บทร้อง ท่ารำ และภาษาที่ใช้ในการแสดง อีกประการหนึ่งซึ่งมีความสำคัญและมีลักษณะเฉพาะตามรูปแบบของการแสดงโนราแขกคือ อุปกรณ์การแสดงของพ่อโนราแขก โดยบทความนี้ผู้เขียนบทความจะนำเสนอเกี่ยวกับอาวุธของพ่อโนราแขกที่ใช้ในการแสดงโนราแขก ซึ่งมีลักษณะของอุปกรณ์การแสดง รูปแบบและกลวิธีการใช้ที่น่าสนใจตามแบบแผนของการแสดงโนราแขก อีกทั้งเพื่อศึกษาบทบาทการแสดงของพ่อโนราแขกขณะกำลังแสดง โดยใช้อาวุธประจำกาย

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่าการแสดงโนราแขกในปัจจุบันขาดการสืบทอดจาก บุตรหลานและความนิยมลดลงอย่างรวดเร็ว บทความฉบับนี้จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์และ เพื่อเป็นการเก็บข้อมูลเอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับการแสดงโนราแขก เพื่อดำรงไว้และสืบสาน การแสดงโนราแขกให้คงอยู่กับปลายด้ามขวานของไทยสืบไป

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาบทบาทการแสดงของพ่อโนราแขก
2. เพื่อศึกษาอาวุธของพ่อโนราแขกที่ใช้ในการแสดงโนราแขก

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่องอาวุธของพ่อโนราแขกใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเป็นการพรรณนาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารงานวิชาการภาคทฤษฎีและจากการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อหาข้อมูลเท็จจริง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงจำแนกแยกเป็นหมวดหมู่เพื่อหาผลการวิจัยโดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 การสืบค้นและเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ได้แก่หนังสือต่าง ๆ ทั้งตำราและบทความทางวิชาการ รวมไปถึงวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโนราแขกจากสถานที่วิทยบริการต่าง ๆ เช่น กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร หอสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏสงขลา เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และความสำคัญของการแสดงโนราแขก

1.2 การลงพื้นที่ภาคสนาม โดยมีการสังเกตการณ์การแสดง พร้อมทั้งจัดบันทึกการถ่ายภาพ การบันทึกภาพเคลื่อนไหวและการสัมภาษณ์

- การสังเกตการณ์แสดงของโนราแขกในเขตพื้นที่จังหวัดนราธิวาส และการศึกษาวิธีทัศน์การแสดงโนราแขกจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในระบบออนไลน์ โดยจะศึกษาอาวุธของพ่อโนราแขกในการแสดงโนราแขก

- การสัมภาษณ์นักวิชาการและศิลปินนักแสดงโนราแขก โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและขั้นตอนการแสดงโนราแขก รวมไปถึงอาวุธที่ใช้ในการแสดงโนราแขกของพ่อโนราและองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่งานวิจัย

- การสัมภาษณ์ด้วยวิธีออนไลน์ เนื่องจากสถานการณ์โรคระบาดโควิด-19 ผู้เขียนบทความได้โทรสัมภาษณ์และ Video Conference กับผู้แสดงโนราแขก

2. ขอบเขตของการศึกษา

บทความฉบับนี้ ผู้เขียนบทความจะศึกษาเฉพาะบทบาทการแสดงของพ่อโนราและอาวุธของพ่อโนราแขก โดยมีพื้นที่ศึกษาคือจังหวัดนราธิวาส คณะโนราที่จะศึกษาในครั้งนี้คือ โนราแขกคณะฟ่องพี่น้อง หมู่บ้านเชิงเขา ตำบลปะลุกลาสาเมา อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส มีระยะเวลาในการศึกษาช่วงเดือนเมษายน – พฤษภาคม ของทุกปีเนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่โนราแขกคณะฟ่องพี่น้อง จังหวัดนราธิวาสมีการแสดงโนราเพื่อประกอบพิธีกรรมโนราลงครุมากที่สุดเพื่อความสะดวกต่อการเก็บข้อมูลภาคสนาม

3. การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์แสดงมาตรวจสอบกับข้อมูลเอกสารและข้อมูลสัมภาษณ์เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลให้ตรงตามวัตถุประสงค์

3.1 การศึกษาประวัติความเป็นมาของการแสดงโนราแขก ในภาคใต้ตอนล่างในเขต จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ที่ได้จากการข้อมูลทางเอกสารตำราทางวิชาการและการสัมภาษณ์ศิลปินผู้แสดงโนราแขก

3.2 การศึกษาอาวุธของพ่อโนราแขกที่ใช้ในการแสดงโนราแขก ซึ่งได้ข้อมูลจากเอกสารตำราทางวิชาการ อีกทั้งจากการศึกษาวิถีทัศน์ การสังเกตการณ์แสดงและการสัมภาษณ์ศิลปินผู้แสดงโนราแขก

4. อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย

4.1 อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ โทรศัพท์สมาร์ทโฟน คอมพิวเตอร์พกพา กล้องบันทึกภาพนิ่งและบันทึกภาพเคลื่อนไหว

4.2 อุปกรณ์อื่น ๆ เช่น สมุดจดบันทึก เครื่องเขียนต่าง ๆ และแบบสัมภาษณ์

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่าการแสดงโนราแขก (Memora) เป็น “ละคร” ชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์ของการแสดง คือเพื่อประกอบพิธีกรรมและเพื่อความบันเทิง ใช้ภาษามลายูปาตานีในการขับร้องและเจรจาหรือตลกกลอน เครื่องดนตรีประกอบการแสดง ได้แก่ เครื่องดนตรีที่ได้รับอิทธิพลจากมลายู-ชวา เช่น กลองสองหน้า ฆ้อง ปี่ชวา นิยมจัดการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองดังกล่าวในพื้นที่จังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และบางพื้นที่ใกล้เคียงกันเช่นจังหวัดสงขลา และในเขตเหนือของประเทศมาเลเซีย เช่น รัฐกลันตัน ตรังกานุ และเคดะห์ (เจษฎา เนตรพลับ และวีรชาติ เปรมานนท์, 2559: 4)

การแสดงโนราแขกมีขั้นตอนการแสดงแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ 1) ช่วงการเบิกโรง 2) การรำนั่งของพ่อโนราและการรำเกี่ยว 3) การรำกับนายพราน ทุกขั้นตอนการแสดงจะปรากฏบทบาทของพ่อโนราอยู่ทุกขั้นตอน เนื่องจากพ่อโนราจะต้องเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และบริหารระบบขั้นตอนการแสดงอยู่ภายในโรงโนราทั้งหมด คนในคณะจึงเรียกพ่อโนราว่า “นายโรง” (อิม หน่อแก้ว, พฤษภาคม, 2562: สัมภาษณ์)

บทบาทของพ่อโนราที่สำคัญเริ่มตั้งแต่ช่วงที่ 1 คือช่วงเบิกโรง ก่อนจะเริ่มทำพิธีเบิกโรงโนรา พ่อโนราจะเดินนำหน้านักแสดงทุกคนโดยถือข่มเทริดประจำคณะ 1 ข่ม จากนั้นจัดรูป 16 ดอกนั่งลงบริเวณคาถาตรงทางเข้าโรงโนราซึ่งเป็นทางทิศตะวันออกของโรงโนราเพื่อทำพิธีเข้าโรงโนรา พ่อโนราจะเข้าโรงโนราเป็นคนแรกพร้อมกับการบริการคาถาโปรยข้าวสารทั่วโรงโนรา จากนั้นจึงเริ่มประกอบพิธีเบิกเครื่องดนตรี โดยผู้แสดงทั้งหมดจะมารวมตัวกันแล้วนั่งล้อมกันเป็นครึ่งวงกลมหันหน้าไปหาพาลัย มีพ่อโนราเป็นผู้ทำพิธีเบิกเครื่องดนตรีซึ่งจะนั่งตรงกลางโรงโนราโดยหันหน้าไปทางพาลัย

เช่นเดียวกัน จากนั้นพ่อนิราจะถือหมาก 1 คำ เทียน 1 เล่ม เหน็บพระขรรค์ไว้ที่สะเอด้านซ้ายแล้วนำ
ทับมาไว้บนตัก โดยพ่อนิราจะบริกรรมคาถาใส่ไว้ในหมากคำ จากนั้นนักดนตรีทุกคนจะอยู่ในความ
สงบนิ่งสักครู่หนึ่งเพื่อเตรียมความพร้อม บรรเลงเปิกเครื่องดนตรี เมื่อพ่อนิราบริกรรมคาถาเสร็จก็จะ
ซัดหมากลงไปบนตัก เครื่องดนตรีทุกชิ้นจะบรรเลงเสียงดังกระหึ่มโดยพร้อมเพรียงกันโดยใช้เพลง
ตาโป๊ะมะโย่ง เมื่อบรรเลงไปสักระยะหนึ่งก็จะหยุดบรรเลงแล้วจะเข้าพิธีกรรมทางด้านการแสดงต่อไป
ดังภาพประกอบที่ 1

ภาพที่ 1 การเปิกโรงโนราแขก

ที่มา: อานนท์ หวานเพชร, 2562

จากการสังเกตการแสดงในช่วงเปิกโรงนั้น ผู้วิจัยพบว่าพ่อนิราจะต้องเป็นผู้กำหนดเวลา
ในการเปิกโรงหรือการร้องบทประกาศราชครู เมื่อร้องบทประกาศราชครูจบลง พ่อนิราจะแต่งตั้ง
กลางโรงโนรา ดังภาพประกอบที่ 2

ภาพที่ 2 พ่อนิราแต่งตั้งตัวกลางโรงโนรา

ที่มา : อานนท์ หวานเพชร, 2562

ระหว่างที่พ่อโนรากำลังแต่งตัวนั้น นักดนตรีจะบรรเลงเพลง 12 ราชาไปเรื่อย ๆ รอจนกว่าพ่อโนราจะแต่งตัวเสร็จ เมื่อพ่อโนราแต่งตัวเสร็จจะมานั่งพนักรหรือแทนไม้ไผ่กลางโรงโนรา โดยหันหน้าไปยังพาลัย (บริเวณเครื่องตั้งเครื่องสังเวและสาดหัวหมอน) สาดหัวหมอนคือ การนำหมอนขนาดเล็กลักษณะสี่เหลี่ยมมาห้อยด้วยเชือกสำหรับวางหน้ากานายพราน หมาก พลุ ดอกไม้ เล็บ หรือเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ทางเจ้าของคณะนับถือหรือทางเจ้าภาพนับถือ

จากการสังเกตการแสดงในช่วงการเบิกโรงผู้วิจัยพบว่าจะปรากฏอาวูตเพียงอย่างเดียวที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมคือ พระขรรค์ของพ่อโนรา ซึ่งจะเห็นอยู่ที่ตัวนายโรงตลอดการประกอบพิธีกรรมช่วงเบิกโรง ช่วงที่ 2 การรำนั้งและการรำเกี่ยว ในกระบวนการรำนั้งและการรำเกี่ยวในช่วงที่ 2 นี้จะปรากฏเฉพาะแต่กระบวนการรำและการร้องบท ไม่ปรากฏการอุปกรณ์ในการแสดงชนิดใดเลย ดังภาพประกอบที่ 3

ภาพที่ 3 การรำนั้งของการแสดงโนราแขก

ที่มา: อานนท์ หวานเพชร, 2562

ช่วงต่อไปคือช่วงที่ 3 การทำบทกับนายพรานจะเป็นการแสดงเฉพาะพ่อโนราหรือตัวนายโรงกับนายพราน 1-2 คน ขั้นตอนการทำบทกับนายพราน เริ่มจากพ่อโนราจะนำมัดหวายซึ่งเสียบหรือห้อยอยู่บริเวณขาตั้งซ้อง อย่างไรก็ตาม พ่อโนราจะนำพระขรรค์มาเห็นไว้ที่สะเอวด้านซ้ายด้วยเช่นกัน จากการสัมภาษณ์พ่อโนรา ท่านกล่าวว่า จะเห็นพระขรรค์หรือไม่เห็นก็ได้ แต่ขั้นตอนนี้จะต้องใช้ด้ามมัดหวายมาใช้ในการจับชอกก่อนจะเริ่มการขับปาดง เมื่อพ่อโนรานำมัดหวายมาแล้ว พ่อโนราจะกลับปาดงด้วยท่าเทพพนมตรงหน้าบริเวณนักดนตรีสี่ซอก โดยมีลักษณะมือซ้ายถือด้ามมัดหวายซึ่งจะเอาปลายหวายตั้งบนหน้าขาของพ่อโนรา ดังภาพประกอบที่ 4

ภาพที่ 4 การขับซอ (ปาดง)

ที่มา: อานนท์ หวานเพชร, 2562

จากนั้นจึงขับบทปาดงซึ่งเป็นภาษามลายูท้องถิ่น เมื่อพ่อโนราร้องบทปาดงจบลง ตัวนายพรานจะหยิบมีดครกซึ่งตั้งอยู่บนพาลัยของโรงโนรามาเหน็บไว้บริเวณใต้รักแร้ของตนดังภาพประกอบที่ 5

ภาพที่ 5 การแสดงนายพรานของโนราแขก

ที่มา : อานนท์ หวานเพชร, 2562

ขั้นตอนการแสดงในช่วงที่ 3 การทำบทกับนายพราน ผู้วิจัยพบว่าขั้นตอนการแสดงในช่วงที่ 3 จะปรากฏอุปกรณ์การแสดงของพ่อโนราและนายพรานซึ่งมีลักษณะต่างจากโนราทั่วไป อีกทั้งมีวิธีการใช้อย่างน่าสนใจ จากการสังเกตการณ์แสดงโนราแขกอุปกรณ์ที่สำคัญในการใช้ประกอบการแสดงจะปรากฏอยู่ในช่วงที่ 3 คือการรำทำบทกับนายพรานซึ่งจะแสดงในช่วงสุดท้ายของการแสดงโนราแขกทุกคืน อุปกรณ์การแสดงของพ่อโนราแขกจะปรากฏอยู่ 2 อย่าง คือ พระขรรค์ และมัดหวาย ซึ่งทั้งสองอุปกรณ์การแสดงมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. **พระขรรค์** เป็นอุปกรณ์ที่สำคัญของพ่อโนราหรือผู้ที่เป็นนายโรง โดยจะใช้พระขรรค์ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในการแสดงโนราละคร เช่น พิธีกรรมการตัดเหมย (แก้สินบน) พิธีกรรมการเหยียบเสน (โรคผิวหนังชนิดหนึ่ง) เป็นต้น พระขรรค์ของโนราแขกคณะฟ่องพี่น้อง จังหวัดนราธิวาส จะมีอยู่ 2 แบบที่เด่นชัด ได้แก่ แบบที่ 1 มีลักษณะด้ามจับสีเขียว ปลายของพระขรรค์เป็นสีแดง ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับพระขรรค์ของโนราภาคใต้ตอนบน แบบที่ 2 มีลักษณะปลายพระขรรค์สีแดงอมส้ม ด้ามจับแกะสลักลวดลายต่าง ๆ ผูกด้วยด้ายมงคลห้อยระย้า พระขรรค์ทั้ง 2 แบบ ส่วนใหญ่ทำจากไม้ขนุน หรือไม้รัก มีขนาดความยาวประมาณ 45-50 เซนติเมตร บางครั้งพ่อโนราอาจใช้เป็นอาวุธในเรื่อง พระขรรค์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมของการแสดงโนราคณะฟ่องพี่น้องจะมี 4 แบบ ดังปรากฏในรูปภาพ ซึ่งการใช้พระขรรค์แต่ละแบบขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของพ่อโนรา โดยสามารถใช้ในการแสดงโนราแขกได้ทุกโอกาสทุกขั้นตอน

ภาพที่ 6 พระขรรค์

ที่มา: อานนท์ หวานเพ็ชร, 2562

2. **มัดหวาย** เป็นอุปกรณ์ที่ทำจากหวาย โดยนำหวายประมาณ 4-5 เส้น มีความยาวประมาณ 120 เซนติเมตรมาพับกึ่งกลางนำมาผูกรวบไว้ด้วยและเชือกที่แข็งแรงสีขาวไว้สำหรับเป็นด้ามจับ ห่างจากข้อพับประมาณ 10 เซนติเมตร มีความยาวเมื่อพับกึ่งกลางอยู่ที่ประมาณ 60 เซนติเมตร เป็นอาวุธอีกอย่างหนึ่งของพ่อโนราหรือนายโรง มัดหวายนี้เป็นอุปกรณ์การแสดงของพ่อโนราใช้แสดงกับนายพรานเท่านั้น เพราะก่อนแสดงจะต้องบริกรรมคาถาประกอบการใช้มัดหวาย ก่อนแสดงจะแขวนมัดหวายไว้ที่ราวไม้ของห้องด้านมุขขวาของโรงโนรา เมื่อถึงขั้นตอนการแสดงพ่อโนราจะเดินไปหยิบมาใช้แสดง

ภาพที่ 7 มัดหวาย

ที่มา: อานนท์ หวานเพ็ชร, 2562

จากการสังเกตการแสดงของโนราแขกประกอบกับการใช้อุปกรณ์ทำการแสดงของพ่อโนราแขก ผู้วิจัยพบว่า การใช้อุปกรณ์ทั้งสองอย่างมีความสำคัญและมีเอกลักษณ์มีรูปแบบเฉพาะของการแสดงโนราแขก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การใช้มัดหวาย

ด้ามมัดหวายเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงของพ่อโนราแขก ใช้เป็นอาวุธประจำกายของพ่อโนรา ลักษณะของการใช้งานจะใช้ในขั้นตอนการแสดงร่วมกับนายพรานในช่วงสุดท้ายของการแสดง เป็นการทำบทร่วมกันระหว่างพ่อโนราและตัวนายพราน 1-2 คน เป็นอุปกรณ์แสดงให้เห็นถึงความมีอำนาจ ความสง่างาม น่าเกรงขามเปรียบเหมือนพญาหรือองค์กษัตริย์ โดยพ่อโนราจะยืนตรงอาจจะแยกเท้าเล็กน้อยหรือเท้าชิดก็ได้ ใช้มือข้างใดข้างหนึ่งเท้าเอาไว้ มืออีกข้างหนึ่งกำมัดหวายไว้ กดปลายมัดหวายเข้าหาสะเอวของตนเองดังภาพประกอบที่ 3 วิธีใช้ด้ามมัดหวายคือการตีมัดหวายบนหน้าขาของตนเองให้เกิดเสียงดัง แสดงอารมณ์โกรธของพ่อโนรา หรือ การตีมัดหวายบนตัวหรือขาของนายพราน เมื่อนายพรานถูกตีก็จะกระโดดหรือแสดงอาการปฏิกิริยาสะดุ้งตกใจ ทำให้ผู้ชมหัวเราะเพลิดเพลินขณะชมการแสดง

ภาพที่ 8 การใช้มัดหวายของพ่อโนราแขกและการใช้มีดครกของนายพราน

ที่มา : อานนท์ หวานเพชร, 2562

2. การใช้พระขรรค์

การใช้พระขรรค์ของพ่อโนราแขกจะปรากฏให้เห็นในช่วงการประกอบพิธีกรรมในพิธีกรรมโนราโรงครูหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งหมดในโรงโนรา พ่อโนราจะใช้พระขรรค์ในการประกอบพิธีกรรม เช่น การรำของพ่อโนรา พ่อโนราจะเหินบพระขรรค์ไว้กับตัวตลอดขณะแสดง ดังภาพประกอบที่ 3 การทำน้ำมนต์ การตัดเสน (โรคผิวหนังมีลักษณะคล้ายกับปานมีสีแดง สีเขียว สีดำ ขึ้นตามผิวหนังร่างกายของคนเราภาษาท้องถิ่นในภาคใต้ทั่วไปเรียกว่า “เสน” โดยมีความเชื่อกันว่า จะต้องให้โนราใหญ่หรือพ่อโนราเป็นคนตัดหรือเหยียบเสนออกไปจึงทำให้เสนนั้นหายได้) วิธีการคือ พ่อโนราจะใช้พระขรรค์ประกอบพิธีกรรมการตัดเสนรวมทั้งใช้การบริกรรมคาถาตัดเสน ในการประกอบพิธีกรรมทั้งหมดทางด้านการแสดงโนราพ่อโนราจะไม่ใช้มัดหวายมาเข้าร่วมพิธีกรรม แต่จะใช้มัดหวายเป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงทำบทกับนายพรานเท่านั้น

ภาพที่ 9 พ่อโนรากำลังทำพิธีกรรมตัดเสนให้กับลูกหลานโนราโดยใช้พระขรรค์

และการบริกรรมคาถาเป็นตัวตัดเสน

ที่มา: อานนท์ หวานเพชร, 2562

จากการศึกษาเรื่องอุปกรณ์ของการแสดงของพ่อโนราแขกทั้งการจากการสังเกตการณ์แสดง และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยพบว่าอุปกรณ์การแสดงของโนราแขกมีลักษณะเฉพาะและมีความสำคัญต่อการแสดงโนราแขก อุปกรณ์ที่มีความสำคัญต่อการแสดงได้แก่ 1) มัดหวาย ซึ่งเป็นอุปกรณ์การแสดงของพ่อโนรา โดยจะใช้แสดงเฉพาะการทำบทระหว่างพ่อโนราและนายพรานเท่านั้น 2) พระขรรค์ เป็นอุปกรณ์การแสดงที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมในโรงโนรา ซึ่งแต่ละครั้งพ่อโนราจะต้องประกอบคาถาในการใช้อุปกรณ์ จึงไม่นิยมนำมาใช้แสดงเรื่องราวกับนายพรานแต่จะใช้เหน็บเพื่อเป็นอาวุธประจำกายของพ่อโนราตลอดการแสดง

นอกจากอุปกรณ์การแสดงของพ่อโนราแขกแล้วในการทำบทกับนายพราน ผู้วิจัยยังพบว่า มีอุปกรณ์แสดงชนิดหนึ่งของนายพรานที่มีความสำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของการแสดงโนราแขกคือ “มีดครก” ซึ่งจะปรากฏให้เห็นในขั้นตอนของนายพรานที่ทำบทพร้อมกับพ่อโนรา มีดครกจะปรากฏให้เห็นเฉพาะในการแสดงโนราแขกและการแสดงของมะโย่งเท่านั้น ไม่ปรากฏในการแสดงโนราทั่วไปทางภาคใต้ ส่วนนายพรานของการแสดงโนราแขกก็สวมหน้ากากพรานหรือภาษาชาวบ้านท้องถิ่นเรียกว่า หน้าพราน เช่นเดียวการแสดงโนราทางภาคใต้ทั่วไป มีรายละเอียดที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. **มีดครก** ภาษามลายูเรียกว่า เปร์ค เป็นอุปกรณ์การแสดงประจำตัวของนายพราน ทำจากไม้ขนุน หรือ ไม้หนุ่น ที่มีความเบาเป็นพิเศษ ลักษณะคล้ายกับมีดหรือ (พร้า) ที่หัวหรือด้ามจับจะแกะสลักทำเป็นรูปหัวคน ตกแต่งทาสีเพื่อให้เกิดความสวยงาม ในทำนองเดียวกับประพจน์ เรื่องณรงค์ ได้อธิบายว่า “มีดครกหรือ แป-ระ (เปร์ค) เป็นมีดที่มีปลายเรียวแหลมทั้งแบบที่ไม่มีลูกหมากหรือไม่มีลูกหมาก มีดครกโบราณจะได้รับการออกแบบด้ามเป็นรูปเดียวกันเกือบทั้งหมด คือ โค้งงอนและกลมมน คล้ายกับมีดถั่วหรือมีดมะม่วงหิมพานต์ทำให้ด้ามรูปแบบนี้เรียกว่า แบบหัวครก หรือ มีดครก” (ประพจน์ เรื่องณรงค์, 2531: 208) มีดครกของโนราแขกจะมี 2 แบบ ดังรูป และมีความยาวประมาณ 25-35 เซนติเมตร ปลายมีดผ่าครึ่งเพื่อให้ใส่เทียนได้ใช้สำหรับในการทำพิธีกรรม

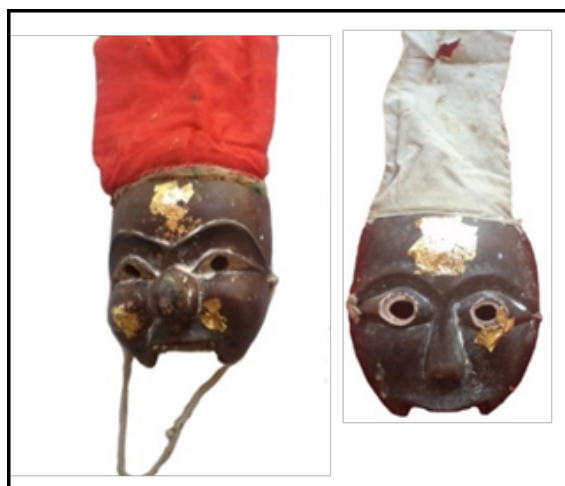

ภาพที่ 10 มีดครก

ที่มา: อานนท์ หวานเพ็ชร, 2562

2. หน้าพราน หรือ หัวพราน ภาษามลายูเรียกว่า ตอเปง เป็นหน้ากากสำหรับผู้แสดงตัวตลก นิยมทำด้วยไม้พุต ไม้รัก ไม้ยอ โดยเอาเป็นเคล็ดว่า ทำให้พุตเก่ง พุดตลก มีคนรัก มีคนยอ ไม้เหล่านี้นำมาแกะเป็นรูปหน้าคน นิยมทาสีแดงจมูกยาวหรือไม่ว่าก็ได้ นิยมทำแก้มป่อง ไม่มีคางและฟันล่าง มีแต่ฟันบน ฟันเหลี่ยมด้วยโลหะสีเงินหรือสีทอง ใช้ผ้าหรือขนสัตว์ทำเป็นผมนิยมทำผมสีขาว สำหรับหน้าพรานของโนราแขก จังหวัดนราธิวาส จะมีอยู่ 2 แบบ คือแบบจมูกสั้นและแบบจมูกยาวดังภาพประกอบที่ 6 เมื่อถึงเวลาแสดงจะสามารถใช้ได้ทั้งสองแบบตามความพึงพอใจของผู้แสดง

ภาพที่ 11 หน้าพราน

ที่มา: อานนท์ หวานเพ็ชร, 2562

จากการสังเกตการแสดงโนราแขกพบว่า ลักษณะการใช้มีดครกของนายพรานไม่มีข้อกำหนดที่ชัดเจนแล้วแต่ความถนัดหรือความพึงพอใจของผู้แสดงเป็นตัวนายพราน ส่วนใหญ่จากที่ผู้วิจัยสังเกตการณ์แสดงนั้น ตัวนายพรานจะใช้มีดครกหนีบตรงรักแร้ โดยจะใช้มีดครกจี๊สะเอวหรือใช้หยอกล้อกับพ่อโนรา เมื่อพ่อโนราตกใจหรือมีอาการสะดุ้งก็จะเงื้อมัดหวายแสดงท่าท่าจะดี หรือ ดีตามส่วนต่าง ๆ ร่างกายของนายพราน เพื่อให้เกิดความสนุกสนานขณะแสดงนั่นเอง ส่วนการแต่งกายของนายพรานในการแสดงโนราแขกนั้นจะไม่มีข้อกำหนดในการแต่งกาย ส่วนใหญ่จะแต่งกายอะไรก็ได้เพื่อความสะดวกรวดเร็ว บางครั้งแต่งกายแบบคนธรรมดาทั่วไป จะสวมหน้าพรานหรือไม่สวมก็ได้ แต่ถ้าเป็นการแสดงโนราแขกเพื่อประกอบพิธีกรรม พรานจะแต่งตัวตามขนบธรรมเนียมคือ จะนุ่งผ้าโสร่ง ไม่สวมเสื้อ สวมหน้ากากนายพรานและถืออาวุธประจำตัวคือมีดครก

ภาพที่ 12 การแต่งกายของนายพราน (แบบที่ 1)

ที่มา : อานนท์ หวานเพชร , 2562

ภาพที่ 13 การแต่งกายของนายพราน (แบบที่ 2)

ที่มา : ธรรมนิธย์ นิคมรัตน์ , 2544

ในการใช้อาวุธของพ่อโนราในการร่ายรำกระบวนการทำทกับนายพรานนั้น จากการสังเกตการแสดงผู้วิจัยพบว่าจะมีท่าเฉพาะในการแสดงอารมณ์ต่าง ๆ ของพ่อโนรากับตัวนายพราน คือ ท่าตีมัดหวายโดยลักษณะของการตีนั้นจะมีรูปแบบที่น่าสนใจคือ

1. การเงี้ยวมัดหวายจะตีตัวนายพราน
2. การตีมัดหวายลงบนหน้าขาของตนเอง พร้อมกับการกระทุบเท้า
3. การตีมัดหวายลงบนลำตัวของนายพราน

ลักษณะการใช้ท่าร่ายแสดงอารมณ์ดังกล่าวจะเป็นไปตามรูปแบบเฉพาะของทางคณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 คือการเงี้ยวมัดหวายจะตีตัวนายพราน ลักษณะนี้เมื่อพ่อโนราร้องบทกลอนจบลงในขณะที่กำลังเจรจากันสนุก ตัวนายพรานจะใช้มัดครกจี๊สะเอวของพ่อโนราทำให้พ่อโนราเกิดอารมณ์โกรธจึงพยายามจะให้มัดหวายตีตัวนายพราน ในขณะเดียวกันตัวนายพรานก็จะเดินหลบหนีพ่อโนราไปยังมุมเวทีอีกด้านหนึ่ง พ่อโนราจึงเงี้ยวมัดหวายขึ้นมาจะตีตัวนายพรานแต่ยังไม่ได้

ลักษณะที่ 2 คือ การตีมัดหวายลงบนหน้าขาของตนเอง พร้อมกับการกระทุบเท้า ลักษณะนี้จะปรากฏอยู่ในช่วงพ่อโนรากำลังร้องบทกลอนซึ่งภาษาที่ใช้ในช่วงนี้เป็นภาษามลายูท้องถิ่นทั้งหมด เมื่อพ่อโนราร้องบทกลอนจบลงตัวนายพรานจะเข้ามาขัดขวางการร้องบท หรือการเจรจาแทรกมุขตลก ขบขันต่าง ๆ หรืออีกลักษณะหนึ่งคือ ขณะที่เจรจากันนายพรานจะเจรจาในลักษณะหยอกล้อพ่อโนราทำให้พ่อโนราแสดงอารมณ์ไม่พอใจ จึงใช้มัดหวายตีลงบนหน้าขาของตนเอง จากนั้นใช้เท้าอีกข้างหนึ่งหรือข้างเดียวกันกระทุบลงบนพื้น เมื่อนายพรานเห็นลักษณะเช่นนั้นจึงเดินหนีไปกลัวจะโดนตีด้วยอาการหัวเราะ

ลักษณะที่ 3 คือ การตีมัดหวายลงบนตัวของนายพราน ลักษณะนี้เป็นส่วนใหญ่แล้วจะใช้ในการเจรจากันระหว่างนายพรานและพ่อโนราหลังจากพ่อโนราร้องบทกลอนจบลง จากนั้นเมื่อพ่อโนราเห็น

ว่านายพรานหยอกล้อพ่อนิรามากเกินไปจึงใช้มัดหวายตีลงบนตัวนายพราน หรือบางครั้งเมื่อตัวนายพรานหันหลังให้พ่อนิรา เมื่อตัวนายพรานโดนมัดหวายของพ่อนิราตีลงบนไหล่ หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย ตัวนายพรานก็จะกระโดดพร้อมส่งเสียงร้องไปยังมุมใดมุมหนึ่งของเวที ทำให้การแสดงในช่วงการทำบทกับพ่อนายพรานจะสนุกสนานสอดแทรกด้วยมุขตลกขบขันและการหยอกล้อกันระหว่างพ่อนิราและตัวนายพราน

อภิปรายผล

จากการศึกษาเรื่องอาวุธของพ่อนิราแขก ผู้วิจัยพบว่าอาวุธของพ่อนิราแขกจะประกอบไปด้วย 2 อย่างคือ พระขรรค์ และมัดหวาย ซึ่งอาวุธทั้งสองอย่างนี้เป็นอาวุธประจำกายของพ่อนิราเท่านั้นและมีวิธีการใช้อย่างมีระบบตามแบบแผนของการแสดงนิราแขก จากการศึกษาพบว่าอาวุธชนิดที่ 1 คือพระขรรค์ พระขรรค์ของพ่อนิราแขกจะมี 2 แบบ แบบที่ 1 จะมีปลายสีแดงด้ามจับเป็นสีเขียวซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับพระขรรค์ทั่วไปที่ใช้ในการแสดงนิราทางภาคใต้ แบบที่ 2 ปลายด้ามเป็นสีส้มด้ามจับแคะสลักเป็นลวดลายต่าง ๆ มีห้อยระย้าประดับด้วยพู่ขนาดเล็กสีแดงสด ลักษณะการใช้พระขรรค์ของพ่อนิราจะปรากฏให้เห็นเฉพาะในส่วนของการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในโรงนิราได้แก่ ขั้นตอนการเบิกโรง ขั้นตอนการทำน้ำมนต์ การเหยียบเสน และการแก้บน อาวุธชนิดที่ 2 คือมัดหวาย มัดหวายของพ่อนิราแขกจะมีลักษณะเหมือนกับมัดหวายที่ใช้ในการแสดงของมะโย่งในเขตพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยนำเส้นหวายประมาณ 4-5 เส้น จากนั้นนำมางอพับกึ่งกลางแล้วมัดรวมด้วยเชือกสีขาวตรงส่วนที่งอเป็นด้ามจับ มัดหวายเป็นอาวุธประจำกายของพ่อนิรา ปรากฏให้เห็นเฉพาะการรำทำบทระหว่างพ่อนิราและนายพราน โดยมีลักษณะกระบวนการใช้งานสามารถจำแนกได้เป็น 3 คือ 1) การเง้อมัดหวายจะตีตัวนายพราน 2) การตีมัดหวายลงบนหน้าขาของตนเอง พร้อมกับการกระแทกเท้า 3) การตีมัดหวายลงบนลำตัวของนายพราน ทั้ง 3 กระบวนการการใช้มัดหวายนี้จะเป็นการจะหยอกล้อระหว่างพ่อนิราและตัวนายพราน อาวุธของพ่อนิราของการแสดงนิราแขกนั้นเป็นการปรับเปลี่ยนด้านอุปกรณ์การแสดง จากการที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สังเกตการแสดงนั้น การใช้พระขรรค์ของพ่อนิราจะปรากฏอยู่ในการแสดงเรื่องด้วยเช่นกันกล่าวคือ ขณะที่จะตัดเหมยนั้นพ่อนิราจะต้องแสดงบทบาทเป็นพระมหากษัตริย์หรือพระยาในวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านโดยจะนำพระขรรค์มาเหน็บไว้ตรงสะเอวข้างใดข้างหนึ่ง เมื่อได้รับบทบาทนั้นแล้วจะมีอำนาจมีลักษณะการใช้งานของพระขรรค์และมัดหวายจะมีลักษณะที่เหมือนกันคือ เมื่อถึงช่วงการรำทำบทกับนายพรานพ่อนิราจะถือมัดหวายไว้ที่มือข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งการใช้มัดหวายนี้สอดคล้องกับการใช้มัดหวายของตัวมะโย่งที่ใช้ร่วมแสดงกับตัวนายพรานในการแสดงของมะโย่งอีกด้วย ดังนั้นด้ามมัดหวายนี้พ่อนิราได้ปรับเปลี่ยนใช้กับการแสดงของตน จากข้อความข้างต้นสอดคล้องกับนักวิชาการกล่าวไว้ว่า

“การแสดงของโนราแขกจะสอดแทรกเข้ามามีการปรับตัวรับเอาแนวคิดและรูปแบบการละเล่นของชนกลุ่มอื่นเข้ามาประสมประสาน แต่ท้องถิ่นที่รับมาก็ได้ปรับให้เข้ากับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นตนเอง จนในที่สุดเกิดการละเล่นชนิดใหม่จะมีลักษณะเฉพาะถิ่นของตน แต่การปรับเปลี่ยนการละเล่นพื้นบ้านมักจะปรับเปลี่ยนในส่วนปลีกย่อยบางอย่างเท่านั้น ส่วนใหญ่จะยังคงรักษารูปแบบหลักเอาไว้”

(พรศักดิ์ พรหมแก้ว, 2540: 73)

จากข้อความที่นักวิชาการที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นยังมีความสัมพันธ์ช่วยให้วัฒนธรรมของชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีฉันญาติพี่น้องไม่สามารถแยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกจากกันได้ นอกจากนั้นแล้วยังเป็นเครื่องนันทนาการของชาวบ้านในพื้นที่เขตสามจังหวัดชายแดนภาคใต้อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการหยิบยกนำเสนอเรื่องที่น่าสนใจของการแสดงโนราแขกในเขตพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งปัจจุบันกำลังจะลดความนิยมลงไปทุกขณะ การเขียนบทความฉบับนี้จึงเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงโนราอีกชนิดหนึ่งไว้ในรูปแบบของลายลักษณ์อักษร เอกสารทางวิชาการ อีกทั้งอาจเป็นบทความอีกฉบับหนึ่งจุดประกายความคิดให้แก่ผู้ที่สนใจจะศึกษาเรื่องการแสดงโนราแขกในหัวข้ออื่น ๆ และเป็นเอกสารทางวิชาการอีกส่วนหนึ่งในการโนราของไทยไว้

รายการอ้างอิง

- ศรีน มณีโชติ. “โนราแขก” ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่มที่ 8*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2542.
- เจษฎา เนตรพลับ และวีรชาติ เปรมานนท์. “นาฏศิลป์พื้นเมืองมลายูปาตานี.” *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 27(2), (1-13), 2559.
- ณัฐพงษ์ บุญยพรหม. *โนราแขกบาเจาะ การละเล่นพุทธ-มุสลิม*. ฐานข้อมูลข่าวจังหวัดชายแดนใต้, 2560.
- ธรรมนิธย์ นิคมรัตน์. *โนราตัวอ่อน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ศิลปะการแสดง, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- _____. *โนราแขก : การปรับเปลี่ยนการแสดงเพื่อวัฒนธรรมชุมชน*. [รูปภาพ] สำนักศิลปะและวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสงขลา, 2544.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. *เรื่องเล่าจากชาวดั ชูดที่ 2*. กรุงเทพฯ: มิตรสยาม, 2531.

พรศักดิ์ พรหมแก้ว. โนรา: การเปลี่ยนแปลงปรับตัวและพลังสร้างสรรค์ในการดำรงอยู่ของ
คตินาฏยลักษณ์แห่งภาคใต้. กรุงเทพฯ: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2540.
อนันต์ วัฒนานิกร. “จากมะโย่ง-เม่นอรอ-ถึงชาตรี”. รุสมีแล 9, 2529.
อิม หน่อแก้ว. ศิลปินโนราแขกคณะผ่องพี่น้อง จังหวัดนราธิวาส (พ่อโนรา). สัมภาษณ์. พฤษภาคม.
2562.

บทความวิจัย

IDEAS FOR INVENTING DANCE MOVES TO CREATE THE CHATRI SRI AYOTHAYA

แนวคิดประดิษฐ์ท่ารำการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ชาตรีศรีอยุธยา

THIDARAT CHANTHA (ธิดารัตน์ จันทร์หา) *

วันที่รับบทความ 25 กันยายน 2566

วันที่แก้ไขบทความ 18 ตุลาคม 2566

วันที่ตอบรับบทความ 30 ตุลาคม 2566

บทคัดย่อ

บทความแนวคิดประดิษฐ์ท่ารำการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ชาตรีศรีอยุธยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดประดิษฐ์การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ซึ่งอยู่ในรูปแบบของงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ร่วมกับการปฏิบัติ แล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ เพื่อสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ตามลำดับ ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดประดิษฐ์ท่ารำการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ชุด ชาตรีศรีอยุธยา ประกอบไปด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การรำตีบท 2) การรำเลียนแบบกิริยาธรรมชาติของมนุษย์ 3) การสร้างสรรค์ท่ารำขึ้นใหม่ การแสดงชุดนี้มีลักษณะการสร้างสรรค์ท่าสำหรับสื่อความหมายในการแสดงระหว่างผู้ชมกับผู้แสดง ท่าที่ใช้มีการเลียนแบบกิริยาจากธรรมชาติและประดิษฐ์ขึ้นใหม่ โดยนำท่ามาจากนาฏยศัพท์และพื้นฐานท่ารำจากนาฏศิลป์ไทยนำมาปรับเรียงให้สอดคล้องกับความหมายของคำร้องหรือคำประพันธ์ และผสมผสานท่าที่สร้างสรรค์ใหม่ นอกจากสร้างความสวยงามให้กับการแสดงแล้ว ผู้สร้างสรรค์ยังต้องคำนึงถึงความถูกต้องของท่ารำด้วย หลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการดังกล่าว ผู้สร้างสรรค์นำผลงานชุด ชาตรีศรีอยุธยา เผยแพร่สู่สาธารณชนต่อไป

คำสำคัญ: นาฏยสร้างสรรค์ / กรู๋ศรีอยุธยา / ชาตรีศรีอยุธยา

* นักศึกษา สาขาวิชาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา,
E.mail: s63126613002@ssru.ac.th.

Student, Faculty of Fine and Applied Arts, Suan Sunandha Rajabhat University.

Abstract

An article on the idea of inventing dance poses and creating dances from the Chatri Sri Ayothaya series. The objective is to study the inventive idea of creating dance. It is in the form of creative research using dance concepts and theories combined with practice. Then take all the data and analyze it. To create a dance performance in sequence The research results found that The concept of inventing dance moves and creating dances in the Chatri Sri Ayothaya series consists of 3 elements: 1) dancing with scripts, 2) dancing that imitates natural human behavior, 3) creating new dance moves. This performance features creative poses to convey meaning between the audience and the performers. The postures used are imitated from nature and created from scratch. By taking poses from dance vocabulary and basic dance moves from Thai dance, adjusting them to be consistent with the meaning of the song or poem and combining new creative poses. In addition to creating beauty for the performance, the creator also The correctness of the dance moves must also be taken into account. After completing the above process, the creator brought the set of works. Chatri Sri Ayothaya Published to the public next.

Keywords: Choreography / Ayutthaya / Chatri sri ayothaya

บทนำ

กรุงศรีอยุธยาคือนครประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่ายิ่งของคนในประเทศไทยชาติ เพราะบรรดาสถานที่ต่าง ๆ ของบ้านเมือง เช่น ถนนหนทาง คูคลอง วัดวาอาราม และปราสาทราชวังทั้งหลายที่ยังมีร่องรอยเหลืออยู่เหล่านั้นหาได้เป็นสิ่งที่ถูกสืบทอดไปจนค้นหาความหมายและความเป็นมาไม่ได้ ตลอดจนความทรงจำของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ถ่ายทอดกันสืบมาช้านานและบันทึกไว้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ ทำให้ไม่ยากแก่การสร้างจินตนาการและการสร้างภาพพจน์ที่มีชีวิตชีวาอันใกล้เคียงกับความเป็นจริงในอดีตจากบรรดาซากหักพังของสถานที่ต่าง ๆ ของบ้านเมืองจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี พระนครศรีอยุธยาคือนครที่มีสถานะหลากหลายในเวลาเดียวกัน คือการเป็นราชธานีที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และยังเป็นเมืองที่ค้าขายติดต่อกับนานาชาติ ศูนย์กลางของการคมนาคมภายในกับบรรดาบ้านเมืองที่อยู่บริเวณเหนือขึ้นไป และในที่สุดก็เป็นศูนย์กลางแห่งศิลปวัฒนธรรมที่แผ่อิทธิพลไปยังบ้านเล็กเมืองน้อยอื่น ๆ ทั่วอาณาจักร

สังคมอยุธยายังมีการแบ่งเป็นชนชั้นต่าง ๆ แยกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ชนชั้นสูงหรือมูลนาย ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในฐานะพระประมุข ระดับรองลงมาคือพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าเมือง และขุนนาง ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรสามัญชนทำหน้าที่ควบคุมชนชั้นใต้ปกครอง นั่นก็คือ โพรและทาส ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นบุรุษถือเป็นเพศที่มีความเป็นใหญ่กว่าสตรีและยังมีบทบาทหน้าที่ที่มีความสำคัญทั้งกับสถาบันครอบครัวและความมั่นคงของแผ่นดิน และจากหนังสือ *มนุษยอยุธยาประวัติศาสตร์สังคมจากข้าวปลา หยูกยา ตำรา Sex* กำพล จำปาพันธ์ (2563: 54-60) ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้ชายในสมัยอยุธยา เช่น บุคลิก รูปร่าง สีสผิว เป็นต้น และในวิทยานิพนธ์ เรื่อง *สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน* บทบาทหน้าที่ของผู้ชายในสมัยอยุธยา มีการอธิบายถึงหน้าที่และบทบาทของผู้ชายในสมัยอยุธยา ได้แก่ บทบาทลูก บทบาทสามี บทบาทพ่อ บทบาททหาร และบทบาทขุนนาง (อภิวัฒน์ อดุลยพิเชษฐ์, 2544: 68-74) จากเรื่องราวดังกล่าวผู้สร้างสรรค์จึงต้องการนำเสนอและสร้างสรรค์การแสดง ชุด ชาติศรีอยุธยา เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทของบุรุษเพศในสมัยอยุธยาที่มีบทบาทแตกต่างกันไปในแต่ละหน้าที่

บทความฉบับนี้เป็นการนำเสนอแนวคิดในการออกแบบการแสดงท่ารำของการแสดงสร้างสรรค์ชุดชาติศรีอยุธยา ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ผ่านการคิดการออกแบบและสร้างสรรค์ตามแนวความคิดของการแสดงและเป็นการบ่งบอกถึงลักษณะความเป็นบุรุษเพศในสมัยกรุงศรีอยุธยาเพื่อสะท้อนถึงการแบ่งบทบาทหน้าที่ทางสังคมผู้ชายอย่างชัดเจน

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาแนวคิดการสร้างสรรค์ประดิษฐ์ท่ารำการแสดงชุด ชาตรีศรีอโยธยา

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาและวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับบุรุษในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งวิทยบริการของสถาบันการศึกษา และหอสมุดแห่งชาติ
2. วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การแสดง
3. ดำเนินการออกแบบองค์ประกอบการแสดงซึ่งประกอบด้วย แนวคิดการแสดง การสร้างสรรค์ดนตรี การคัดเลือกผู้แสดง และการออกแบบเครื่องแต่งกาย
4. สร้างสรรค์กระบวนการท่ารำ การแปรแถว การทำการแสดงให้มีความหลากหลาย
5. นำผลงานเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ ภายในสาขาวิชาศิลปะการแสดงนาฏศิลป์ไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เพื่อรับฟังข้อเสนอแนะและนำไปปรับปรุง
6. ปรับปรุงและพัฒนาการแสดงให้สมบูรณ์ก่อนที่จะเผยแพร่สู่สาธารณชน
7. นำเสนอผลงานนาฏศิลป์สร้างสรรค์ชุด ชาตรีศรีอโยธยาต่อสาธารณชน

ผลการวิจัย

แนวคิดการแสดงและกระบวนการสร้างสรรค์ท่ารำ

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้ชายถือเป็นเพศที่มีความเป็นใหญ่ มีบทบาทหน้าที่และมีความสำคัญทั้งกับสถาบันครอบครัวและความมั่นคงของแผ่นดิน ดังปรากฏในบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มากมาย ที่มักจะระบุและอธิบายถึงผู้ชายที่ทำหน้าที่สำคัญต่าง ๆ รวมถึงที่ปรากฏในวรรณคดีไทยในสมัยอยุธยา ก็มักจะเล่าเรื่องราววรรณคดีที่มีผู้ชายเป็นตัวละครหลักหรือตัวละครสำคัญในการดำเนินเรื่อง เช่น วรรณคดีเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง รวบรวมปี พ.ศ. 2143 ในวรรณคดีเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* นี้มีปรากฏตัวละครที่เป็นผู้ชายเป็นหลัก โดยตัวละครเหล่านั้นจะสวมบทบาทหน้าที่ของผู้ชายในสมัยอยุธยาที่หลากหลายและแตกต่างกันไป เช่น บทบาทของลูก บทบาทของสามี บทบาทของพ่อ บทบาทของทหาร และบทบาทของขุนนาง เป็นต้น จากแนวคิดเรื่องบทบาทของผู้ชายในสมัยอยุธยาดังกล่าว ผู้สร้างสรรค์จึงได้แรงบันดาลใจที่จะนำเสนอบทบาทที่โดดเด่นของผู้ชายอยุธยา โดยนำมาสร้างสรรค์เป็นการแสดงนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยจากเรื่องราวดังกล่าว ผู้สร้างสรรค์จึงต้องการนำเสนอและสร้างสรรค์การแสดงชุด ชาตรีศรีอโยธยา เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทของบุรุษเพศในสมัยอยุธยาที่มีบทบาทแตกต่างกันออกไปในและหน้าที่ โดยนำเสนอทั้งหมด 5 บทบาท ได้แก่ 1) บทบาทของบุตร 2) บทบาทของสามี 3) บทบาทของบิดา 4) บทบาทของทหาร 5) บทบาทของขุนนาง นำเสนอในรูปแบบนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัย การแสดงแบ่งออกเป็น 3 ช่วง

ช่วงที่ 1 อโยธยาพิจักษ์ณ์ นำเสนอถึง ลักษณะความเป็นชายในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ช่วงที่ 2 เบญจมลักษ์ณ์ชาติรี นำเสนอถึง ลักษณะเฉพาะของผู้ชายทั้ง 5 บทบาท

ช่วงที่ 3 ชาติรีศรีอโยธยา นำเสนอถึง ภาพรวมของผู้ชายทั้ง 5 บทบาทในสมัยอยุธยา

ผู้สร้างสรรค์ได้กำหนดให้นักแสดงตัวเอกทั้ง 5 บทบาท รำตีบทตามบทประพันธ์ เพื่อให้ทำราสอดคล้องกับประพันธ์ ผู้สร้างสรรค์ได้นำทำรำตีบท เช่น ทำตัวเรา ทำรัก ทำเรียม ทำเยียม เป็นต้น ในส่วนของทำรำสร้างสรรค์ มีการนำทำรำตามขนบมาปรับใช้โดยผู้สร้างสรรค์ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการเชื่อมท่าให้มีความแปลกใหม่ ในการสร้างสรรค์ออกแบบทำรำชุด ชาติรีศรีอโยธยา ผู้สร้างสรรค์ได้นำหลักกระบวนการสร้างสรรค์งานของ วิรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์ (2536) ที่กล่าวไว้ว่า ศิลปินสร้างสรรค์งานจากความคิดและความรู้สึกผ่านกระบวนการที่ต้องใช้ทักษะและความชำนาญเป็นพิเศษจนได้ผลงานศิลปะที่ตนพึงพอใจ ในการสร้างสรรค์งานแต่ละชิ้น ศิลปินต้องตัดสินใจทั้งในด้านความคิด การใช้วัสดุเครื่องมือ และเทคนิคสร้างสรรค์นอกจากนี้ศิลปินยังต้องแก้ปัญหาเกี่ยวกับคุณค่าทางสุนทรียภาพ ซึ่งต้องตัดสินใจอีกเกี่ยวกับการเลือกใช้องค์ประกอบศิลป์ เช่น การแก้ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการใช้เส้น สี รูปร่าง ช่องว่างและรูปทรง ลักษณะ พร้อมกับการตัดสินใจเรื่องใช้หลักของการจัดองค์ประกอบเพื่อให้งานเกิดดุลยภาพมีความกลมกลืน และความขัดแย้งได้ส่วนสัมพันธ์กัน มีส่วนสัดส่วนและช่วงจังหวะที่เหมาะสม จึงเห็นได้ว่าการสร้างสรรค์งานศิลปะแต่ละชิ้นนั้น ศิลปินต้องแก้ปัญหาต้องเลือกและตัดสินใจในการดำเนินงานอย่างยุ่งยากซับซ้อนกระบวนการสร้างสรรค์ที่ต้องมีการแก้ปัญหาและตัดสินใจอยู่ตลอดเวลา นั้น ต้องใช้ทักษะและความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ ประกอบกับความมีศรัทธาต่อการสร้างสรรค์ผลงานนั้น ๆ ดังนั้นการสร้างสรรค์ศิลปะเกือบทุกสาขา ศิลปินจะไม่ทำตามอำเภอใจโดยการดำเนินการอย่างสะเดาะ ศิลปินต้องทำไปอย่างมีเจตนาและมีแผนงาน โดยคำนึงถึงคุณค่าทางศิลปะและความพึงพอใจทางสุนทรียภาพด้วย (วิรัตน์ พิชญ์ไพบูลย์, 2536 : 5) และได้นำองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์มาประยุกต์ใช้กับการประดิษฐ์ทำรำ มีองค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) ความคิดริเริ่ม 2) ความคิดคล่องแคล่ว 3) ความยืดหยุ่นในการคิด 4) ความละเอียดลออ

แนวคิดที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่า ความคิดสร้างสรรค์เป็นลักษณะความคิดนอกเนกนัย (Divergent thinking) คือ ความคิดหลายทิศ หลายทาง หลายแง่ หลายมุมคิดได้กว้างไกล ซึ่งประกอบด้วย ความคิดริเริ่มความคิดคล่องแคล่ว ความยืดหยุ่นในการคิดและความละเอียดลออ ลักษณะความคิดนอกเนกนัยนี้จะนำไปสู่ความคิดประดิษฐ์สิ่งแปลกใหม่อาจจะเกิดจากการบูรณาการความรู้ต่าง ๆ ที่ได้จากประสบการณ์เดิมแล้วเชื่อมโยงกับสถานการณ์ใหม่ ซึ่งผลของความคิดสร้างสรรค์นั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นสิ่งใหม่ระดับโลกเสมอไปความคิดสร้างสรรค์ สามารถอธิบายได้ลักษณะ กล่าวคือ 1) ลักษณะทางกระบวนการ 2) ลักษณะของบุคคล 3) ลักษณะทางผลผลิต

บทประพันธ์

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลของผู้ชายในสมัยอยุธยา ข้อมูลสำคัญจากวิทยานิพนธ์ เรื่อง สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผน ของอภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ (2544: 68 -74) พบว่า เนื้อหาในวรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่โดดเด่นในบทบาทหน้าที่ ของผู้ชายที่แตกต่างกันออกไป ผู้สร้างสรรค์จึงได้นำข้อมูลดังกล่าวมาปรึกษาและทำงานร่วมกันกับ ว่าที่ ร.ต. วีรพร จุ่มใจ ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านการประพันธ์บทร้องและสร้างสรรค์บทเพลง ในการแสดงชุดชาตรีศรีอยุธยาเพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดการแสดงและการออกแบบท่ารำผู้สร้างสรรค์ได้มีการสร้างสรรค์ท่วงท่าและลีลาให้เข้ากับบทประพันธ์ที่ประพันธ์ไว้ว่า

(บทประพันธ์ในการแสดงช่วงที่ 1)

ท่วงทะนององอาจชาติชาติรี	สง่าศรีกายาเทวาสรรค์
ผิวเข้มคมผดอำยาราวเทวัญ	ผุดผ่องพรรณบรรพบุรุษอยุธยา
สวมบทบาทมากมายหลายหน้าที่	ตามวิถีครรลองของผู้กล้า
ถือประเพณีดีดม่นกันสืบมา	จักนำพาว่าแจ้งแถลงการณ์

(บทประพันธ์ในการแสดงช่วงที่ 2)

เป็นนิรุตต์บุตราจารย์วัฒน์	สาวพัสดร์ดัสสะพุทธสถาน
เข้าบวชเรียนเขียนคั่นจนเชี่ยวชาญ	สร้างบุญทานสานก่อต่อเมืองแมน
บริหารหาญปักษ์พิทักษ์ป้อง	ดุจดั่งทองผ่องผุดสุดหวงแหน
เป็นสามีสื่อไรรู้ไปทั่วแดน	หลักยึดแน่นแก่นชัยในเรือนชาน
เป็นบิดาสูงสุดดุจเทพพรหม	เฝ้าชื่นชมสมสุดาบุตราหาญ
ถูกสรรเสริญเจริญยศปรากฏานาน	นำวงศ์วานสานต่อก่อพงศ์พันธุ์
เป็นทหารชาญชัยในการศึกษา	ใช้นึกครั้นคร้ามยามคับขัน
ควบอาชาหน้าทัพลับโรมรัน	แม้อาสัญบรรลย์ใจพร้อมพลี
ครั้นดำรงจงรักศักดินา	ปลื้มปรีชาชำนาญอุ้นเกศ
เป็นขุนนางสร้างหนุนคุณความดี	แลเสนาข้าบตีศรีอยุธยา

(บทประพันธ์ในการแสดงช่วงที่ 3)

ทั้งหมดมวลล้วนเด่นเป็นอัครตะ	ลักษณะชาตรีที่ทรงค่า
วงศ์วานเฝ้าเก่าแก่แต่นานมา	อยุธยาศรีรามเทพนคร
ประพันธ์บทโดย: ว่าที่ ร.ต. วีรพร จุ่มใจ	

การออกแบบและสร้างสรรค์ท่ารำ

1. ความหมายและความเป็นมาของการประดิษฐ์ท่ารำ

นาฏศิลป์ไทย เป็นการแสดงที่เกิดจากการเคลื่อนไหวท่าทางต่าง ๆ ให้มีความสวยงาม เพื่อสื่อความหมายในการแสดงให้ผู้ชมได้เข้าใจ ซึ่งท่าทางต่าง ๆ ในการแสดง จะเป็นท่าทางที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบกิริยา อากักรมณ์ของมนุษย์ สัตว์ สิ่งของ แล้วนำมาประดิษฐ์เป็นท่าทาง เพื่อใช้ในการแสดง มีจุดประสงค์เพื่อสื่อความหมายโดยใช้ท่าทางแทนคำพูด (ศิริมงคล นาฏยกุล, 2551: 85-86)

2. หลักการในการประดิษฐ์ท่ารำ

การศึกษาด้านนาฏศิลป์มีความเจริญก้าวหน้าพัฒนามาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีการจัดบันทึกท่ารำเป็นแบบแผนต่อเนื่องมา มีครูอาจารย์ได้ถ่ายทอดความรู้ทางนาฏศิลป์ให้กับลูกศิษย์ โดยยึดถือแนวทางของครูรุ่นก่อน การประดิษฐ์ท่ารำแต่ละท่าจะแสดงออกจากอวัยวะภายนอกของร่างกายให้มีลีลาที่งดงามในการประดิษฐ์ท่ารำ ผู้คิดประดิษฐ์ท่ารำต้องมีความสามารถในการตีความหมายของบทร้อง บทประพันธ์ต่าง ๆ เพื่อให้สามารถประดิษฐ์ท่ารำได้สัมพันธ์กับบทร้อง ขั้นตอนที่ใช้ประดิษฐ์เริ่มจาก

1. ศึกษาบทที่แสดง โดยการอ่านบทละคร พิจารณาเรื่องราวและบทบาทของตัวละคร ความรู้สึก อารมณ์ แล้วนำมาประดิษฐ์เป็นท่ารำ

2. การเลือกใช้ท่ารำสอดคล้องกับความหมาย เป็นการเลือกใช้ท่ารำในแม่บทมาประดิษฐ์เป็นท่ารำ เพื่อสื่อความหมายตามบทร้องให้เป็นแบบแผนทางนาฏศิลป์ ในการเลือกใช้ท่ารำ มีรูปแบบดังนี้

2.1) ท่ารำตามแม่บทเป็นการนำท่ารำในแม่บทมาประดิษฐ์ท่ารำเพื่อสื่อความหมายถึงความเจริญรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์ ท่าเจิดฉิน สื่อความหมายถึงความงาม

2.2) ท่ารำตามความหมายของบทร้องเป็นการประดิษฐ์ท่ารำให้มีความหมายสัมพันธ์กับบทร้องเพื่อแสดงออกถึงเนื้อหาในบทร้องให้ผู้ชมได้เข้าใจ และประดิษฐ์ท่ารำให้เหมาะสมกับลักษณะของตัวละคร

2.3) ท่ารำตามจินตนาการเป็นท่าทางที่ใช้ประกวดเพลงประเภทจินตลีลาหรือการสร้างสรรค์ ชุดการแสดงใหม่ที่ผสมผสานท่ารำกับดนตรีสมัยใหม่

ผู้สร้างสรรค์ได้นำแนวคิดและหลักการที่กล่าวไว้ข้างต้นกล่าวนำมาประยุกต์ใช้กับการสร้างสรรค์ท่ารำในการแสดงประกอบไปด้วยการสร้างสรรคท่ารำ 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ทำรำตีบทแบบนาฏศิลป์ไทย
2. การรำเลียนแบบกิริยาธรรมชาติมนุษย์
3. การสร้างสรรค์ทำรำขึ้นใหม่

1) ทำรำตีบทตามแบบนาฏศิลป์ไทย

การรำบท (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รำใช้บทหรือตีบท) คือการแสดงท่าทางแทนคำพูดให้มีความหมายต่างไป รวมทั้งการแสดงอารมณ์ด้วยการรำบทหรือที่เรียกว่ารำตีบทนี้เป็นการใช้ภาษาอย่างหนึ่งที่วิวัฒนาการจากธรรมชาติ เพราะการแสดง ความหมายจากความคิดความรู้สึกที่ให้ผู้อื่นเข้าใจนั้น มิได้แสดงกระทำแต่เพียงคำพูดอย่างเดียว

หลักการตีบทหรือประดิษฐ์ทำรำการตีบทร้องกับตีบทพูดต่างกัน คือ การตีบทในเพลงร้องนั้นต้องซ้ำกว่าเพราะจังหวะและทำนองเพลงบังคับ ยิ่งลีลาการร้องซ้ำเนิบเท่าไรก็สามารถตีบทละเอียดได้ทุก ๆ คำ ถ้าเป็นเพลงเร็ว ๆ การตีบทอาจต้องรวม คือ ทั้งความหมายที่สำคัญน้อยน้อยไปเสียบ้าง แต่ถึงอย่างไรก็ยังเก็บได้มากกว่า ตีบทในเจรจา การตีบทเจรจานั้นต้องกระทำให้เร็วเท่ากับคำที่พูดออกมาไม่มีทำนองเพลงหลวงจังหวะ ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นต้องตีบททุกคำพูดมักถือเอาท่าที่มีความหมายสำคัญที่สุดในประโยค ส่วนทำย่อ ๆ ตัดทิ้งไป (ประทีน พวงสำลี, 2512:53)

การแสดงสร้างสรรค์ ชุด ชาตรีศรีอโยธยา ได้มีแนวความคิดให้เป็นงานนาฏศิลป์ไทยผสมร่วมสมัยจึงได้มีการนำทำนนาฏศิลป์ไทยมาใช้ในตอนที่มีบทประพันธ์เป็นคำร้องนักแสดงหลักจะมีการรำตีบทแต่ในตัวที่เป็นนักแสดงตัวประกอบจะทำการรำผสมท่า ตัวอย่างลักษณะการใช้ทำตีบท มีดังนี้

1. ท่าตัวเรา

ภาพที่ 1 ท่าตัวเรา

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ใช้ในบทบาทสามี บทประพันธ์ที่ว่า “เป็นสามีดีไซร์” และใช้ในบทบาทบิดา บทประพันธ์ที่ว่า “เป็นบิดา” เพื่อแสดงบ่งบอกว่ากำลังพูดถึงตัวเรา

2. ทำบัวชูฝึก

ภาพที่ 2 ทำบัวชูฝึก

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ใช้ในบทบาทบิดา บทประพันธ์ที่ว่า “สูงสุดดุจเทพพรหม” และใช้ใน
บทบาทขุนนาง บทประพันธ์ที่ว่า “สร้างหนุ่นทูนความดี” เพื่อแสดงบ่งบอกความเจริญความสูงสุด

3. ทำกลางอัมพร

ภาพที่ 3 ทำกลางอัมพร

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ใช้ในบทบาทขุนนาง บทประพันธ์ที่ว่า “ครั้นดำรงจงรัก จงรักคักดินา”
เพื่อแสดงบ่งบอกความสง่า

2) การปรับเปลี่ยนแบบกิริยาท่าทางธรรมชาติของมนุษย์

การเลียนแบบธรรมชาติ คือ ท่าทางที่มาจากธรรมชาติตามมนุษย์
แต่มีการปรับปรุงให้มีความสวยงามและอ่อนช้อยมากยิ่งขึ้น โดยใช้ลักษณะการรำรำของนาฏศิลป์ไทย
เข้ามาผสมผสาน ลักษณะการปรับเปลี่ยนแบบกิริยาธรรมชาติของมนุษย์ ผู้สร้างสรรค์ได้มีแนวคิดและ
วิเคราะห์มีความต้องการให้ตัวละครหลักและตัวประกอบมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งในชุดการแสดง
ชาตรีศรีอยุธยา มีการใช้กิริยาท่าทางที่เลียนแบบธรรมชาติของมนุษย์ เช่น บทบาทของบิดาที่ใช้การลูบหัว
เพื่อสื่อถึงความชื่นชม ความเอ็นดูที่บิดามีต่อบุตร บทบาทของบุตรที่ใช้การกระโดด วิ่ง เพื่อสื่อถึง

ความชุกช่นความไร้เดียงสาของวัยเด็ก จึงหยิบยกขึ้นมาเป็นแนวทางในการออกแบบท่ารำที่เลียนแบบ
กิริยาท่าทางธรรมชาติของมนุษย์

ภาพที่ 4 บทบาทของบิดาที่ใช้การลูบหัว

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 5 บทบาทของบุตรใช้การกระโดดและวิ่ง

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

3) การสร้างสรรค์ท่ารำขึ้นใหม่

ลักษณะท่ารำที่สร้างขึ้นใหม่ในการแสดงชุด ชาตรีศรีธโยธา
ผู้สร้างสรรค์ได้มีแนวคิดในการสร้างสรรค์ท่ารำให้เข้ากับจังหวะดนตรีเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์และ
มีความสวยงาม การประดิษฐ์ท่ารำประกอบการแสดงขึ้นมาใหม่ ทำให้การแสดงชุด มีความน่าสนใจ
และมีท่ารำที่เป็นเอกลักษณ์ โดยมีการคำนึงถึงความเหมาะสมและความสัมพันธ์กับเรื่องราวที่
ผู้สร้างสรรค์ขึ้น

ภาพที่ 6 ท่ารำในจังหวะที่ไม่มีบทร้องช่วงที่ 1
ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 7 ท่ารำในจังหวะที่ไม่มีบทร้องช่วงที่ 2
ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 8. ท่ารำในจังหวะที่ไม่มีบทร้องช่วงที่ 3
ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 9. ท่าวิ่งของตัวประกอบในบททหาร
ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

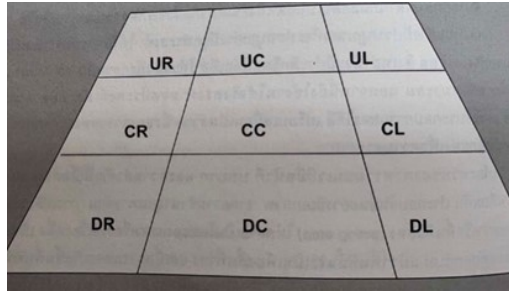
รูปแบบการแปรแถวและทิศทางการใช้พื้นที่

การแสดงสร้างสรรค์ ชุด ชาตรีศรีอโยธยา ได้นำแนวทางปฏิบัติการใช้พื้นที่บนเวทีของสุนันทา เกตุเหล็ก (2565: 138) มาปรับและประยุกต์ใช้ในการแสดง เพื่อให้ผู้ชมได้เห็นองค์ประกอบภาพรวมบนเวทีได้อย่างชัดเจน ซึ่งเวทีการแสดงนาฏศิลป์ แบ่งพื้นที่เวทีออกเป็น 9 ส่วน ได้แก่

1. ตำแหน่งด้านในทางขวาของเวที
2. ตำแหน่งด้านในกลางเวที
3. ตำแหน่งด้านในทางซ้ายของเวที
4. ตำแหน่งกลางเวทีด้านขวา
5. ตำแหน่งกลางเวที
6. ตำแหน่งกลางเวทีด้านซ้าย
7. ตำแหน่งด้านหน้าทางขวาของเวที
8. ตำแหน่งด้านหน้ากลางเวที

9. ตำแหน่งด้านหน้าทางซ้ายของเวที

ภาพที่ 10 การแบ่งสัดส่วนพื้นที่

ที่มา: ฤทธิรงค์ จิวกานนท์, 2558

ผู้สร้างสรรค์ได้ให้ความสำคัญกับการใช้พื้นที่บนเวที โดยในการแสดงส่วนใหญ่ ได้ใช้พื้นที่บนเวทีบริเวณตำแหน่งกลางเวทีเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากผู้สร้างสรรค์ต้องการให้ นักแสดงตัวเอก มีความสำคัญ จึงได้เลือกใช้ตำแหน่งบริเวณกลางเวทีเป็นหลัก การเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่บนเวทีโดยนักแสดง หรือการจัดวางตำแหน่งของนักแสดงนอกจากทำให้เกิดความสวยงามแล้วการใช้พื้นที่บนเวทีจะต้องสื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครหลักและตัวประกอบอีกด้วย

ลักษณะแถวที่ปรากฏในการแสดง ชุด ชาตรีศรีหรือโยธยา

ภาพที่ 11 แถวในบทบาทของบุตร

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 12 แถวในบทบาทของสามี

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 13 แถวในบทบาทของบิดา

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 14 แถวในบทบาทของทหาร

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 15 แฉวในบทบาทของขุนนาง

ที่มา: ผู้สร้างสรรค์

สรุปและอภิปรายผล

การสร้างสรรค์ทำรำชุด ชาตรีศรีธรรมา โยธา มีแนวคิดการสร้างสรรค์ทำรำประกอบคำร้องและช่วงดนตรีที่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามบทประพันธ์ มีการคิดประดิษฐ์ทำรำทั้งหมด 5 บทบาท ได้แก่ 1) บทบาทของบุตร 2) บทบาทของสามี 3) บทบาทของบิดา 4) บทบาทของทหาร 5) บทบาทของขุนนาง และมีการกำหนดองค์ประกอบในการสร้างสรรค์ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การรำตีบท 2) การรำเลียนแบบกิจกรรมชาติของมนุษย์ 3) การสร้างสรรค์ทำรำขึ้นใหม่ อีกทั้งการสร้างทำรำในการแสดง ชุด ชาตรีศรีธรรมา โยธา ได้มีการประดิษฐ์ทำรำให้สอดคล้องกับแนวคิดการแสดงซึ่งเป็นกระบวนการสร้างสรรค์การคิดการออกแบบและการสร้างสรรค์แนวคิดรูปแบบกลวิธีของนาฏศิลป์ชุดหนึ่งที่แสดงโดยผู้แสดงคนเดียวหรือหลายคน ทั้งนี้รวมถึงการปรับปรุงผลงานในอดีตนาฏยประดิษฐ์จึงเป็นการทำงานที่ครอบคลุมปรัชญาเนื้อหาความหมายทำรำท่าเต้นการแปรแถวการตั้งซุ่มการแสดงเดี่ยวการแสดงหมู่กำหนดดนตรีเพลงเครื่องแต่งกายและส่วนประกอบอื่น ๆ ที่สำคัญที่ทำให้การแสดงนาฏศิลป์ชุดหนึ่งสมบูรณ์ตามที่ตั้งใจไว้

กระบวนการสร้างสรรค์ทำรำและการแปรแถวจากการวิจัย พบว่า มีการสร้างสรรค์ทำรำจากทำพื้นฐานนาฏศิลป์ไทย รวมทั้งท่าทางตามธรรมชาติ ผสมผสานการเคลื่อนไหวของร่างกาย ตามท่วงทำนองเพลงสื่ออารมณ์ด้วยกิริยาต่าง ๆ ตามจินตนาการ เช่นเดียวกับแนวคิดในการออกแบบนาฏยประดิษฐ์ของคุณครูสุวรรณี ชลานุเคราะห์ (ศิลปินแห่งชาติ) ที่กล่าวในการศึกษาของ ญัฐนันท์ จันนิวงค์ (2557: บทคัดย่อ) ว่า คุณครูสุวรรณี ชลานุเคราะห์ มีแนวคิดในการออกแบบจากประสบการณ์การแสดงประกอบกับแรงบันดาลใจนำมาออกแบบโดยใช้หลักการออกแบบสี่ท่าทำรำ 4 ประการ ได้แก่ หลักการจินตนาการ หลักการสืบทอดผสมผสานท่าทางธรรมชาติ หลักการนำท่าทำรำเก่ามาพัฒนาใหม่ หลักการสร้างสรรค์กระบวนการทำรำใหม่ในรูปแบบการตีบทตามคำร้องและทำนองเพลงกระบวนการทำรำแบบมาตรฐาน มีการนำแม่ทำนนาฏศิลป์ไทยมาร้อยเรียงกระบวนการสี่ท่าทำรำใหม่อย่างมีเอกลักษณ์ ในส่วนการสร้างสรรค์รูปแบบการแปรแถวมีการนำแนวคิดการใช้พื้นที่เวที

ที่มีความหลากหลายประกอบด้วยลักษณะแถวขนานกับผู้ชม แถวทแยงมุม แถวแบบสมดุลงและ
ไม่สมดุลง แถวแบบกลุ่ม ตามการใช้พื้นที่และทิศทางที่ผู้แสดงเคลื่อนที่จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง
ส่วนการคิดรูปแบบการแปรแถว พบว่า มีรูปแบบการแปรแถว 5 ลักษณะคือ แถวขนานกับผู้ชม
แถวทแยงมุม แถวแบบสมดุลงและไม่สมดุลง แถวแบบกลุ่ม และแถวตอน ซึ่งเป็นไปตามการใช้พื้นที่และ
ทิศทางที่ผู้แสดงเคลื่อนที่จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งของคนดู ตามหลัก
ทฤษฎีการเคลื่อนไหว ที่สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547: 231-232) กล่าวไว้ในหลักการแสดงนาฏศิลป์
ปริทรรศน์ คือ การเข้าหาคนดูเป็นการเรียกร้องความสนใจ น่าเกรงขาม แสดงความยิ่งใหญ่ การถอย
ออกจากคนดู แสดงความอ้างว้าง สูญเสีย หวาดกลัว ลังเล การขนานกับคนดูเน้นให้คนดูในจุดต่าง ๆ
มองเห็นผู้แสดงได้เท่า ๆ กันเป็นการนำสายตาของคนดูไปสู่อีกจุดหนึ่ง การทแยงมุมกับคนดูแสดง
ความผูกพัน ความอ่อนโยน ความสามัคคี การฉวัดเฉวียนหรือเลี้ยวไปมาแสดงความปราดเปรียว
การยกสูง แสดงความเบา ความสง่างาม ความยิ่งใหญ่ และการกดต่ำแสดงความหวาดกลัว
ความอ่อนน้อม ความด้อยค่า

รายการอ้างอิง

กำพล จำปาพันธ์. มนุษย์อยุธยา ประวัติศาสตร์สังคมจากข้าวปลา อยุธยา ตำรา Sex. กรุงเทพฯ:
มติชน, 2563.

ณัฐนันท์ จันนิวงค์. “การออกแบบลีลานาฏศิลป์ไทยของอาจารย์สุวรรณีชลานุเคราะห์ศิลปิน
แห่งชาติปีพ.ศ. 2533”. วารสารศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 1(1) (มีนาคม -
สิงหาคม 2557) คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประทีน พวงลำลือ. ลีลานาฏศิลป์. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา พระนคร, 2512.

ศิริมงคล นาฏยกุล. นาฏยศิลป์หลักกายวิภาคและการเคลื่อนไหว. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.
พรินติ้ง เฮาส์, 2551.

สุนันทา เกตุเหล็ก. “การใช้พื้นที่บนเวทีในการแสดงนาฏศิลป์ไทยในรูปแบบการรำชมสวนกรณีศึกษา
การแสดงชุด ศกุนตลาชมสวน.” วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 5(2)
(พฤษภาคม-สิงหาคม 2565) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ
ธนบุรี.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2547.

วิรัตน์ พิชญ์ไพบุลย์. “ศิลปะเป็นมูลฐานสำคัญ.” วารสารครุศาสตร์, 22(1) (กรกฎาคม - กันยายน
2536) คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรวิวัฒน์ อุดุลยพิเชษฐ์. “สถานภาพและบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายไทยในอดีต: ภาพสะท้อนจาก
วรรณกรรมขุนช้างขุนแผน.” วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

(ท้ายเล่ม)

คำแนะนำสำหรับผู้เขียนบทความ
เพื่อเสนอตีพิมพ์ในวารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทา
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

จุดมุ่งหมายและขอบเขต

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มีเป้าหมายสร้างองค์ความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรม บันทึกและเผยแพร่องค์ความรู้ในศาสตร์สาขาที่เกี่ยวข้อง โดยได้กำหนดให้มีวารสารวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมขึ้นฉบับหนึ่ง คือ “วารสารศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทา” เพื่อส่งเสริม สนับสนุน การเผยแพร่ผลงานวิชาการและผลงานสร้างสรรค์ที่มีคุณภาพด้านศิลปวัฒนธรรมทุกแขนง ตลอดจนสาขาวิชาอื่น ๆ ที่มีความเชื่อมโยงกัน

วารสารเปิดรับผลงานวิชาการจากนักวิชาการ อาจารย์ นิสิตนักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป โดยเป็นผลงานวิชาการประเภทบทความวิชาการ (academic articles) บทความวิจัย (research articles) บทปริทัศน์หนังสือ (book review) และผลงานสร้างสรรค์ ด้านศิลปวัฒนธรรมและมนุษยศาสตร์ กล่าวคือ ศิลปกรรมศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ดนตรี นาฏศิลป์ นาฏยศิลป์ แพชั่น เครื่องแต่งกาย มานุษยวิทยา วัฒนธรรมศึกษา คติชนวิทยา ภาษาและวรรณคดี โบราณคดี พิพิธภัณฑสถานวิทยา สถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง เพศวิถี และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง วารสารมีกำหนดออกปีละ 2 ครั้ง (ราย 6 เดือน) ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม – ธันวาคม) ฉบับที่ 2 (มกราคม – มิถุนายน)

หลักเกณฑ์

1. บทความที่เสนอต้องไม่อยู่ระหว่างการส่งเสนอพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น และต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ใดมาก่อน
2. ในกรณีที่บทความที่เสนอเป็นบทความภาษาอังกฤษ จะต้องไม่เป็นบทความที่แปลจากงานนิพนธ์ที่ตีพิมพ์ในภาษาไทยหรือภาษาต่างประเทศอื่น ๆ มาก่อน และต้องผ่านการตรวจสอบความถูกต้องจากผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาก่อนส่งบทความที่เสนอมายังกองบรรณาธิการ
3. บทความที่เสนอต้องเป็นบทความวิชาการ (academic articles) บทความวิจัย (research articles) หรือ บทปริทัศน์หนังสือ (book review) ที่ตรงตามวัตถุประสงค์และขอบเขตของวารสาร และถูกต้องตามหลักวิชาการของสาขาวิชานั้น ๆ

4. บทความที่เสนอต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีความยาวรวมกันไม่เกิน 1 หน้ากระดาษ A4

5. บทความที่เสนอต้องมีความยาว 10-15 หน้ากระดาษ A4

6. ในกรณีที่มีภาพประกอบบทความ ต้องเป็นภาพที่เป็นผลงานของผู้เขียนเอง หรือผู้เขียนได้รับอนุญาตตามกฎหมายให้ตีพิมพ์ได้ โดยส่งไฟล์ภาพแยกจากเนื้อหาบทความ จัดทำเป็นไฟล์รูปภาพนามสกุล .jpg หรือ .tiff ความละเอียด 300-350 dpi และต้องระบุชื่อเป็นไฟล์ภาพที่ชัดเจน และเรียงไฟล์ภาพตามลำดับในเนื้อหาบทความ

7. บทความวิจัยที่มีการดำเนินงานหลังวันที่เป็นต้นไป ต้องแนบเอกสารรับรองการผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยจากสถาบันที่ดำเนินการมาด้วย

การจัดรูปแบบบทความต้นฉบับ

1. ผู้เขียนจะต้องพิมพ์บทความลงในแบบฟอร์มบทความที่จัดเตรียมไว้ในรูปแบบของเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ (Word Document ไฟล์สกุล .doc หรือ .docx หรือไฟล์เอกสาร PDF) ในรูปแบบพร้อมพิมพ์ลงบนกระดาษ โดยมีความยาวไม่น้อยกว่า 10 หน้ากระดาษ A4 และไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4 ตั้งค่าหน้ากระดาษด้านบน 1.5 นิ้ว ด้านซ้าย ด้านล่างและด้านขวา 1 นิ้ว ใช้อักษรมาตรฐานราชการไทย นิรमित (TH Niramit AS) ตลอดทั้งบทความ ใช้ระยะห่างระหว่างบรรทัด (Line Space) 1 บรรทัด พร้อมทั้งจัดเนื้อหาให้อยู่ในลักษณะกระจายแบบไทย (Thai distributed) โดยมีส่วนประกอบของบทความที่สำคัญ ดังนี้

1.1 **ชื่อบทความ** ใช้ตัวอักษรตัวหนาขนาด 18 point ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สำหรับภาษาอังกฤษใช้ตัวพิมพ์ใหญ่ทั้งหมด จัดแนวพิมพ์แบบกึ่งกลางหน้ากระดาษ

1.2 **ชื่อผู้เขียนบทความ** ใช้ตัวอักษรตัวหนาขนาด 16 point ระบุชื่อ-นามสกุล ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ไม่ต้องระบุคำนำหน้าชื่อหรือตำแหน่งทางวิชาการ สำหรับชื่อภาษาอังกฤษ ใช้นามสกุล
ตัวพิมพ์ใหญ่ทั้งหมด จัดแนวพิมพ์แบบกึ่งกลางหน้ากระดาษ

1.3 **ตำแหน่งทางวิชาการ ต้นสังกัด และจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail)** ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 14 point ในรูปแบบเชิงบรรทัดย่อ กำกับด้วยเครื่องหมาย (*) โดยระบุการศึกษาขั้นสูงสุดหรือตำแหน่งทางวิชาการ (ถ้ามี) และสังกัดของผู้เขียนบทความ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมระบุจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) ที่ใช้ในการติดต่อที่เป็นทางการ หากมีผู้ร่วมเขียนบทความจะต้องระบุข้อมูลให้ครบถ้วนเช่นเดียวกับผู้เขียนบทความหลัก และกำกับด้วยเครื่องหมาย (**)

- กรณีที่เป็นนักศึกษา ใช้รูปแบบดังนี้

ภาษาไทย นักศึกษาหลักสูตร.....มหาบัณฑิต / ดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา..... คณะ..... มหาวิทยาลัย
.....

ภาษาอังกฤษ Master of, Faculty of
..... University

- กรณีที่เป็นอาจารย์ ใช้รูปแบบดังนี้

ภาษาไทย ตำแหน่งทางวิชาการ, อาจารย์ประจำสาขาวิชา.....
สาขาวิชา..... คณะ..... มหาวิทยาลัย
.....

ภาษาอังกฤษ Professor / Associate Professor / Assistant Professor /
Lecturer, Department of, Faculty of,
..... University

1.4 **บทคัดย่อ** ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 16 point ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จัดแนวพิมพ์แบบกระจายบรรทัด ไม่เกิน 1 หน้ากระดาษ สำหรับบทความวิจัย บทคัดย่อต้องประกอบด้วย ความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ การดำเนินการ และผลการวิจัย

1.5 **คำสำคัญ** ระบุคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับบทความ 3 – 5 คำ ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 16 point ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จัดแนวพิมพ์แบบชิดซ้าย โดยใช้เครื่องหมายทับ (/) คั่นระหว่างคำ

1.6 **หัวเรื่อง** ใช้ตัวอักษรตัวหนาขนาด 16 point จัดแนวการพิมพ์แบบชิดซ้าย

1.7 **เนื้อหาบทความ** ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 16 point จัดแนวพิมพ์แบบกระจายบรรทัด หากเป็นบทความวิจัย ควรมีหัวข้อและเนื้อหาประกอบด้วยบทนำ วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา ผลการศึกษา สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1.8 **ตารางและภาพประกอบ** (ถ้ามี) ในกรณีที่มี ตาราง แผนผัง แผนที่ แผนภาพ โฉมเพลง ภาพประกอบ ฯลฯ จัดเรียงตามลำดับที่ปรากฏในบทความ ระบุชื่อหรือคำอธิบาย พร้อมทั้งระบุแหล่งที่มาให้ครบถ้วน

- ตาราง ให้ระบุชื่อตาราง ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 16 point และระบุแหล่งที่มาให้ครบถ้วน ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 14 point ไว้เหนือตาราง จัดแนวพิมพ์แบบกึ่งกลางหน้ากระดาษ ดังตัวอย่าง

ตารางที่ 1 ระบุชื่อตาราง..... (ขนาดตัวอักษร 16)

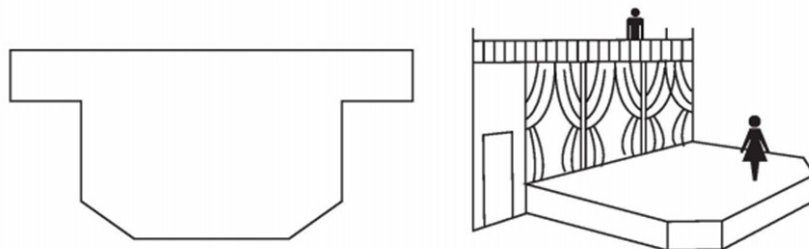
ที่มา (ถ้ามี): (ขนาดตัวอักษร 14)

- แผนผัง แผนที่ แผนภาพ โน้ตเพลง ภาพประกอบ ฯลฯ ให้ระบุชื่อหรือคำบรรยาย ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 16 point และระบุแหล่งที่มาให้ครบถ้วน ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 14 point ใต้ได้แผนผัง แผนที่ แผนภาพ โน้ตเพลง ภาพประกอบ ฯลฯ จัดแนวพิมพ์แบบกึ่งกลางหน้ากระดาษ ดังตัวอย่าง

แผนที่ที่ 1 แผนที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา (ขนาดตัวอักษร 16)

ที่มา: https://ssru.ac.th/contact_ssru-map-direction.php (ขนาดตัวอักษร 14)

ภาพที่ 1 รูปแบบเวที แอมฟิเธียเตอร์ (Amphitheatre) (ขนาดตัวอักษร 16)

ที่มา: มัทนี รัตน์. ศิลปะการแสดงละคร (Acting): หลักเบื้องต้นและการฝึกซ้อม. กรุงเทพฯ:

ธรรมศาสตร์, สนพ. ม., หน้า 69. (ขนาดตัวอักษร 14)

ภาพที่ 2 ฟ้อนเล็บ (ขนาดตัวอักษร 16)

ที่มา : <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2016/view.php?id=00379&group=1> (ขนาดตัวอักษร 14)

ภาพที่ 3 ศาลเจ้าแม่สามมุข (ขนาดตัวอักษร 16)

ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2563 (ขนาดตัวอักษร 14)

1.8 กิตติกรรมประกาศ (ถ้ามี) ระบุแหล่งทุน หรือผู้มีส่วนสนับสนุนการศึกษาวิจัย ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 16 point จัดแนวพิมพ์แบบกระจายบรรทัด

1.9 การอ้างอิง ใช้รูปแบบดังนี้

1) การอ้างอิงในเนื้อหาให้อ้างอิงด้วยระบบนามปี (ชื่อ-นามสกุลผู้แต่ง, ปีพิมพ์: เลขหน้า) เช่น (พูนพิศ อมาตยกุล, 2532: 25)

– ถ้าชื่อผู้แต่งเป็นส่วนหนึ่งของบทความ ให้ระบุปีพิมพ์ในวงเล็บต่อจากชื่อผู้แต่ง เช่น พูนพิศ อมาตยกุล (2532: 25)

– ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 1 คน ให้ระบุทุกคนโดยใช้เครื่องหมายจุลภาค (,) คั่น และใช้คำว่า และ/and หน้าชื่อ-นามสกุลผู้แต่งคนสุดท้าย เช่น (ศรีศักร วัลลิโภดม, วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ และ

รัชนิบูล ตั้งคณะสิงห์, 2556: 25)

- ถ้าเป็นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต ให้อ้างอิงด้วยนามปีและวันที่สืบค้น (ชื่อ-นามสกุลผู้แต่ง, ปีที่เผยแพร่: วันเดือนปีที่สืบค้น) เช่น (สิทธิพร เนตรนิยม, 2563: 28 มิถุนายน 2564)

2) การอ้างอิงในรายการอ้างอิง ใช้ตัวอักษรปกติขนาด 16 point ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เรียงตามลำดับตัวอักษร เรียงรายการภาษาไทยขึ้นก่อน ตามด้วยรายการภาษาอังกฤษ จัดแนวพิมพ์ชิดด้านซ้าย ถ้ารายละเอียดของรายการมีความยาวมากกว่า 1 บรรทัด บรรทัดแรกให้จัดแนวการพิมพ์ชิดซ้าย ในบรรทัดต่อมาของรายการเดียวกัน ย่อหน้าเข้าไป 7 ตัวอักษร โดยอ้างอิงตามรูปแบบ Chicago Style ศึกษาเพิ่มเติมได้จาก

https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html ดังตัวอย่างต่อไปนี้

รายการอ้างอิง

หนังสือ

ชื่อผู้แต่ง. ชื่อหนังสือ. พิมพ์ครั้งที่. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีพิมพ์.

บทความในหนังสือ

ชื่อผู้แต่ง. “ชื่อบทความ.” ใน ชื่อหนังสือ, บรรณาธิการโดย ชื่อบรรณาธิการ, เลขหน้า. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์, ปีพิมพ์.

บทความในวารสาร

ชื่อผู้แต่ง. “ชื่อบทความ.” ชื่อวารสาร, ปีที่ (ฉบับที่), ปีพิมพ์, (เลขหน้า).

ในกรณีที่อ้างอิงจากต้นฉบับออนไลน์ ให้ระบุ URL พร้อมวันที่ที่ผู้เขียนเข้าถึงข้อมูลนั้นๆ

ชื่อผู้แต่ง. “ชื่อบทความ.” ชื่อวารสาร, ปีที่ (ฉบับที่), ปีพิมพ์, (เลขหน้า). สืบค้น วัน เดือน ปี, จาก URL.

วิทยานิพนธ์

ชื่อผู้แต่ง. “ชื่อวิทยานิพนธ์.” วิทยานิพนธ์ปริญญา... สาขา... คณะ... มหาวิทยาลัย..., ปีพิมพ์.

แหล่งข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

ชื่อผู้แต่ง. ชื่อเรื่อง (ปีที่เผยแพร่), ชื่อรูปภาพ [รูปภาพ], สืบค้น วัน เดือน ปี, จาก URL.

(*หมายเหตุ: หากไม่มีข้อมูลวันเดือนปีที่เผยแพร่ข้อมูล ให้อ้างอิงวันที่เข้าถึงข้อมูล)

สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์. สัมภาษณ์. ตำแหน่ง. หน่วยงานที่สังกัด, วัน เดือน ปีที่สัมภาษณ์.

รูปภาพ

ชื่อเจ้าของผลงาน (ปีที่เผยแพร่), ชื่อผลงาน [รูปภาพ], สืบค้น วัน เดือน ปี, จาก URL.

ตัวอย่างรายการอ้างอิง

มัทนี รัตนิม. ศิลปะการแสดงละครคอน (Acting): หลักเบื้องต้นและการฝึกซ้อม. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์, สนพ. ม., 2559.

สุกัญญา สุจนายา. “พิธีขอฝนของชนชาติไท.” *คติชนคนไทในวัฒนธรรมข้าว*, บรรณาธิการโดย ประคอง นิมมานเหมินท์ และคณะ, 231–279. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560.

วรารณณ์ เชิดชู. “การวิเคราะห์หัตถ์ลักษณะทำนองหลักเพลงเชิดจีน.” *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 7 (2) กรกฎาคม – ธันวาคม, 2563, (134–150). สืบค้น 29 มิถุนายน 2564, จาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/fad/issue/view/16685/3970>.

ธนีนพวรรณ โชติกเสถียร. “ไหว้ : ประติมากรรมร่วมสมัย.” *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2560

การแสดงพื้นเมืองภาคเหนือ (2562), ฟ้อนเล็บ [รูปภาพ], สืบค้น 3 มีนาคม 2564, จาก <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2016/view.php?id=00379&group=1>.

ชัยกร บางคมบาง. สัมภาษณ์โดย... . ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ปีพุทธศักราช 2557, 25 มกราคม 2560.

Suggestions for Article Authors

For Publication in The Journal of Suan Sunandha Arts and Culture,
The Office of Arts and Culture, Suan Sunandha, Rajabhat University

Objectives and Scope

The Office of Arts and Culture, Suan Sunandha, Rajabhat University plays an important role in preserving, developing, and supporting art and culture. Its aim is to build the conceptual knowledge of art and culture, document, and publish knowledge in relatable fields. Therefore, “The Journal of Suan Sunandha Arts and Culture” has been decisively created to encourage and support the publication of academic papers and qualified creative work in all fields of arts and culture, as well as other relatable subjects.

The journal opens for academic work from scholars, professors, university students, and general individuals. The academic work includes academic articles, research articles, book reviews, and creative work in the field of art and culture and humanities. For example, Fine and Applied Arts, Liberal Arts, Linguistics, Music, Dancing Arts, Fashion and Costumes, Anthropology, Cultural Studies, Folkloristics, Languages and Literatures, Archaeology, Museum Science, Architecture and Urban Design, Sexual Orientation, and other relatable subjects. The journal is due to publish twice a year (a 6– month period). The first issue covers from July – December, and the second issue covers from January – June.

Criteria

1. The presented articles must not be under consideration for publishing in other journals, and must not have been published in any journal before.
2. For presented articles written in English, the articles must not be translated from compositions published in Thai or other foreign languages before. The presented articles must have been reviewed for correction from a language expert before submission to the editorial team.

3. The presented articles must be academic articles, research articles, or book reviews which conform to the journal's objectives and scope. The presented articles must be correct according to the academic criteria in a specific field.
4. The presented articles must contain abstracts both in Thai and English, with the total length of not longer than 1 page of an A4-size paper.
5. The length of the presented articles must be 10–15 pages of an A4-size paper.
6. If there are illustrations included in the presented articles, the author must be the owner of the illustrations, or the author is legally allowed to publish the illustrations. The illustration files must be submitted separately from the article content. The format of the illustration files must be .jpg or .tiff, with the resolution of 300–350 dpi. The illustration files' names must be clearly identified and organized according to the sequence in the article content.
7. Research articles which are processed after the date of onwards, the certificate of research ethics approval from the agent institute must be attached.

Article Manuscript Formatting

1. The author must publish the article in the article form prepared in an electronic document form (.doc, .docx, or in PDF file) which is ready to be printed on paper. The article must be in the minimum length of 10 pages, and maximum length of 15 pages of an A4-size paper. The page margin must be set as 1.5 inches at the top, and 1 inch for the left side, the bottom side, and the right side of a paper. The Thai font format for the whole article must be the standard official Thai font which is the TH Niramit AS. The line spacing format must be a single space. The content line format must be set as Thai distributed. The important components of the article are as follows:

1.1 The title of the article must be in the font size of 18 point in bold, both in Thai and English. Use all capitals for English. The title must be set at the center of the page.

1.2 The author's name must be in the font size of 16 point in bold. The name and surname must be identified in both Thai and English without specifying the name prefix or academic position. Use all capitals for the English name. The author's name must be set at the center of the page.

1.3 The academic position, the agent organization, and e-mail address must be in the font size of 14 point in regular in the form of footnote under the abstract with the use of a (*) symbol. Identify the highest academic background or academic position (if available) and the author's affiliated agency in both Thai and English, together with the e-mail address for an official contact. If there is a co-author, the information must be identified as completely as of the main author's, with the use of a (**) symbol.

– For university students, use the form as follows.

In Thai The student in the curriculum of Master's Degree
/ Doctoral Degree Major in, Faculty of
....., University

In English Master of, Faculty of,
..... University

– For university professors, use the form as follows.

In Thai Academic position, Department of, Major
in, Faculty of, University

In English Professor / Associate Professor / Assistant Professor /
Lecturer, Department of, Faculty of,
..... University

1.4 Abstract must be in the font size of 16 point in regular, both in Thai and in English. The line format must be set as distributed. The abstract's length must not be longer than 1 page of an A4-size paper. For research articles, the abstract must contain significance of the problem, objectives, methods, and results.

1.5 Keywords (3–5 words that are relatable to the article) are in the font size of 16 point in regular, both in Thai and English. The line format is set as align left. Use a slash symbol (/) to separate each keyword.

1.6 Topics are in the font size of 16 point in bold. The line format is set as align left.

1.7 Article contents are in the font size of 16 in regular. The line format must be set as distributed. For research articles, there should be topics and contents consisting of an introduction, objectives, methods, results, a conclusion, and a discussion and suggestion part.

1.8 Tables and illustrations (if available) – Tables, diagrams, maps, charts, musical notations, illustrations, etc. must be organized due to the sequence appeared in the article. Titles, descriptions, information sources must be completely identified.

– Tables' titles are in the font size of 16 in regular. Sources must be identified above the table in the font size of 14 point in regular. The line format is set as the center of the page as the example .

Table no. 1 Title of the Table (Font size 16)

Source (if available): (Font size 14)

– Diagrams, maps, charts, musical notations, illustrations, etc. – Titles or descriptions must be identified in the font size of 16 point in regular. The information sources must be identified completely below the diagrams, maps, charts, musical notations, illustrations, etc. in the font size of 14 point in regular. The line format must be set as center of the page as the example below.

Map 1: Direction to Suan Sunandha Rajabhat University Map (Font size 16)

Source: https://ssru.ac.th/contact_ssru-map-direction.php (Font size 14)

Picture 1 Amphitheatre Stage Format (Font size 16)

Source: Mattani Rutnin. Acting: Basic Principles and Practices. Bangkok: Thammasat, Publisher. University., Page 69. (Font size 14)

Picture 2: Thai Nail Dance (Font size: 16)

Source: <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2016/view.php?id=00379&group=1> (Font Size: 14)

Picture 3 Chaomae Sam Muk Shrine (Font size 16)

Source: The photo was taken by the author on 12 October, 2020 (Font size 14)

1.9 Acknowledgement (if available) – Scholarship sources or supporters for the researches and studies are identified in the font size of 16 point in regular. The line format is set as distributed.

1.10 Reference formats are as follows.

1) References in contents: Reference is in an Author–Date format (Author’s name, Year of publication: Page number) For example, (Phunphit Amattayakun, 1989: 25).

– When the author’s name is a part of the article, identify the year of publication in the parentheses following the author’s name. For example, Phunphit Amattayakun (1989: 25).

– When there are more than one author, use the comma (,) to separate each author’s name. Use the word ‘and’ before the name of the last author. For example (Sisak Wanliphodom, Walailak Songsiri and Ratchanibul Tangkanasingha, 2013: 25).

– When the information is retrieved from the internet, the reference is in Author–Date format following with the retrieval date (Author’s name, Year of publishing on the internet: retrieval date). For example, (Sitthiporn Netniyom, 2020: 28 June, 2021).

2) References in citations are in the font size of 16 point in regular, both in Thai and English. The references are arranged in alphabetical order. Thai references must appear before English references. The line format is set as align left. When the reference’s detail is longer than one line, the first line is set as align left, the following line of the same reference is indented by a 7–letter spacing, according to the Chicago style. Follow [https://www.chicagomanualofstyle.org /tools_citationguide/citation-guide-1.html](https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html) for more information. The examples are as follows.

Citations

Books

Author's name. Book's Title. Edition. City of publication: Publisher, Year of publication.

Book Articles

Author's name. "Title of article". In Book's title, Editorial by Editor's name, Page number.

City of publication: Publisher, Year of publication.

Journal Articles

Author's name. "Title of article. Title of journal, Volume (Issue number), Year of publication,

(Page number).

When citing from online sources, identify URLs with a retrieval date.

Author's name. "Title of article." Title of journal, Volume (Issue number), Year of publication,

(Page number). Retrieval date, URL.

Thesis

Author's name. "Thesis title." Master's/Doctoral thesis... Major... Faculty... University..., Year of publication.

Sources from the internet

Author's name. Title (Year of publishing on the internet), Illustration's title [Illustration],

Retrieval date, URL

(*Note: if the date of information publishing is not available, refer to the retrieval date.)

Interviews

Interviewee's name. Interviewer's name. Position. Affiliated agency, Date of interview.

Illustrations

The owner's name (Year of publishing), Illustration's title [Illustration], Retrieval date, URL.

Example of references

Mattani Rutnin. Acting: Basic Principles and Practices. Bangkok: Thammasat, Publisher.,
2016.

Sukanya Suchaya. "Rain Praying Rituals of the Tai Peoples." Thai Folklore in Rice Culture, Edited
by Prakong Nimmanhaemin et al., 231–279. Bangkok: Institute of Thai Studies
Chulalongkorn University, 2017.

Waraporn Cherdchoo. "An Analysis of Characteristics of the Principle Melodies of Cherd-jeen."
Journal of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, 7 (2) July – December,
2020, (134–150). Retrieval date 29 June 2021, Retrieved from <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/faa/issue/view/16685/3970>.

Thaneepan Jotikasthira. "Wai: Contemporary Sculpture." Thesis of Doctor of Philosophy in Fine and
Applied Arts, Faculty of Fine and Applied Arts, Chulalongkorn University, 2017

Folk Northern Performance (2019), Thai Nail Dance [Illustration], Retrieval date 3 March
2021, Retrieved from <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2016/view.php?id=00379&group=1>.

Chamaiporn Bangkombang. Interviewed by.... 2014 National Artist in Literature, 25 January 2017.

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

เลขที่ 1 ถนนอุทองนอก แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

02-160-1216

aco@ssru.ac.th

<https://culture.ssru.ac.th/>